

NIMIKKEIDEN TAIPUMINEN LEHTIKIELESSÄ

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Joensuun yliopistossa
toukokuussa 2006

Taru Kuosmanen

Joensuun yliopisto
Suomen kielen ja kulttuuritieteiden laitos
KUOSMANEN, TARU:
Nimikkeiden taipuminen lehtikielessä
Pro gradu -tutkielma, 86 s.
Suomen kieli
Toukokuu 2006

Tutkielmassa tarkastellaan nimikkeiden taipumista lehtikielessä. Nimikkeellä tutkielmassa tarkoitetaan henkilön- tai asiannimeä edeltäviä, tarkoitteen johonkin ryhmään tai luokkaan sijoitavia yleisnimiä. Nimikkeen, nimen ja mahdollisten määritteiden muodostamaa kokonaisuutta kutsutaan nimikerakenteeksi.

Aineistona on maakuntalehti *Karjalaisesta* ajalta 5.9.–16.10.2005 sekä paikallislehti *Itä-Hämeestä* ajalta 5.10.–15.11.2005 poimitut nimikkeet. Yhteensä nimikkeitä on aineistossa 3 132. Nimikkeiden taipumista ja taipumattomuutta on myös testattu kahdella lukiolaisryhmällä taipumisen ja taipumattomuuden hyväksyttävyyden kartoittamiseksi.

Tutkielman tulokset osoittavat, että nimikkeet pyrkivät taipumattomuuteen: määritteettömien nimikerakenteiden nimikkeistä taipumattomiksi jää 97,2 prosenttia ja määritteellisten nimikerakenteidenkin nimikkeistä 16,8 prosenttia. Määritteettömissä nimikerakenteissa henkilönimikkeet (97,8 %) ovat asiannimikkeitä (95,4 %) hieman useammin taipumattomia. Määritteellisissä nimikerakenteissa puolestaan asiannimikkeet (19,6 %) jäävät henkilönnimikkeitä (16,2 %) herkemmin taipumattomiksi. Karkeasti voidaan siis sanoa, että henkilönnimikkeet taipuvat enemmän kielenhuolto-ohjeiden mukaisesti kuin asiannimikkeet.

Myös nimikkeiden taipumisen ja taipumattomuuden hyväksyttävyyttä koskevan testin seitsemästätoista virkkeestä kuudessatoista vastaajien enemmistö merkitsi joko taipuvan muodon mahdottomaksi tai taipumattoman muodon mahdolliseksi, ja vain yhdessä virkkeessä hieman yli puolet vastaajista mainitsi taipuvan muodon mahdolliseksi. Täten testin mukaan niin määritteettömien kuin määritteellistenkin nimikkeiden taipumattomuus on yleensä hyväksyttävää.

Nimikkeen taipumiseen vaikuttaa muun muassa sitä edeltävän määritteen laatu. Partisiippi-määritteellisten nimikerakenteiden nimikkeistä yli puolet (50,7 %) jää taipumattomiksi, kun taas genetiivimääritteellisissä nimikerakenteissa taipumattomia nimikkeitä on 13,4 prosenttia ja adjektiivimääritteellisissä 13,1 prosenttia. Myös nimikerakenteen pituus eli nimikerakenteeseen kuuluvien, nimikettä edeltävien osien lukumäärä vaikuttaa nimikkeen taipumiseen: vähintään kolme osaa nimikkeen edessä on 13,1 prosentilla taipuvista nimikkeistä ja 25,8 prosentilla taipumattomista nimikkeistä.

Tutkielmassa selvitetään myös nimikerakenteen osien välistä suhdetta, joka on perinteisesti tulkittu joko appositio- tai alistussuhteeksi. Koska nimikerakenteen ensisijainen osa on nimiosa ja koska nimike ja sitä mahdollisesti edeltävät määritteet mukautuvat nimenomaan nimen sijassa ja luvussa, voidaan paitsi määritteettömän nimikerakenteen myös määritteellisen nimikerakenteen katsoa muodostuvan yhdestä substantiivilausekkeesta, jossa vallitsee alistussuhde.

Tutkielman tulokset osoittavat, että suomen kielen lautakunnan vuonna 2005 tekemä nimikkeiden taivutusohjeiden tarkistaminen ja väljentäminen vastaavat kielenkäyttäjien näkemystä nimikkeiden taivutuksesta ja että suositusten väljentäminen selkiytti ja yksinkertaisti nimikkeiden taivuttamista. Tulevien vuosikymmenten aikana nimikkeiden taipumattomuus yleistyneen niin määritteettömissä kuin määritteellisissäkin nimikerakenteissa entisestään. Vanhat taivutusohjeet, erityisesti ohje siitä, että määritteellisen nimikerakenteen nimike taipuu, ovat lähteneet nimikerakenteen erilaisesta hahmotustavasta kuin siitä, joka kielenkäyttäjillä on: mikäli määritteellisen nimikerakenteen nimikettä kehoitetaan taivuttamaan, rakenteen osien välistä suhdetta pidetään appositiosuhteena, vaikkakin kielenkäyttäjät näyttävät hahmottavan osien välisen suhteen alistussuhteeksi.

Asiasanat: nimike, taipuminen, kielenhuolto, lehtikieli, alistussuhde, appositio

SISÄLLYS

1. JOHDANTO.....	1
1.1. Tutkimusaiheesta.....	1
1.2. Tutkimustehtävä ja tavoitteet.....	2
1.3. Aineisto.....	4
2. TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT.....	6
2.1. Nimi, nimike ja nimikerakenne.....	6
2.2. Nimikkeet määritteinä.....	9
2.3. Appositiosta ja alituksesta.....	10
2.4. Taivutussäännöistä taivutussuosiin	12
3. TESTI NIMIKKEIDEN TAIPUMISEN JA TAIPUMATTOMUUDEN HYVÄKSYTTÄVYYDESTÄ.....	16
4. MÄÄRITTEETTÖMÄT NIMIKERAKENTEET.....	21
4.1. Taipuvat nimikkeet.....	23
4.1.1. Henkilönnimikkeet.....	23
4.1.2. Asiannimikkeet.....	27
4.2. <i>nen</i> -loppuiset nimikkeet.....	30
4.3. Moniosaiset nimikkeet.....	33
4.4. Taipumattomat nimikkeet.....	36
4.4.1. Tilapäistä tai tilanteen mukaan vaihtelevaa asemaa osoittavat.....	36
4.4.2. Tilapäiseen käyttöön muodostetut.....	42
5. MÄÄRITTEELLISET NIMIKERAKENTEET.....	47
5.1. Taipumattomat nimikkeet.....	49
5.2. Nimikkeitä edeltävät määritteet.....	51
5.2.1. Määritteiden ryhmittely ja yleisyys.....	51
5.2.2. Genetiivimääritteet.....	55
5.2.3. Adjektiivimääritteet.....	63
5.2.4. Partisiippimääritteet.....	68
5.2.5. Lyhennemääritteet.....	72
6. NIMIKERAKENTEEN OSIEN VÄLINEN SUHDE.....	74
7. PÄÄTELMÄT.....	80
LÄHTEET.....	84

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimusaiheesta

Pitäisikö sanoa *lukkari Toni Kohosen* vai *lukkarin Toni Kohosen*, *edesmenneelle valtioneuvos Johannes Virolaiselle* vai *edesmenneelle valtioneuvokselle Johannes Virolaiselle*? Tulisiko taivuttaa *hirmumyrsky Ritasta* vai *hirmumyrskystä Ritasta*, *uudessa elokuvateatterikeskus Tapiossa* vai *uudessa elokuvateatterikeskuksessa Tapiossa*? Terho Itkosen (1984: 288) sanoin ”[h]iukan harjoittelua asia kyllä vaatii niiltäkin, jotka töikseen joutuvat tittelien kanssa painimaan”.

Tittelien, kuten *lukkari* ja *valtioneuvos*, taivuttamista koskevat ohjeet ovat olleet kielloppaissa hyvinkin yhtäpitäviä: nimikkeet, joilla itsellään on jokin määräite, taipuvat, mutta ilman edeltäviä määritteitä esiintyvät tittelit eivät (ks. esim. Saarimaa 1947: 177, Setälä 1966: 33–34, Itkonen 1982: 69–70). Ohjetta on sovellettu niin henkilön- kuin muidenkin nimien edessä olevien, tarkoitteen johonkin luokkaan tai ryhmään sijoittavien yleisnimien, joita tässä tutkielmassa kutsutaan **nimikkeiksi**, taivuttamiseen.

Huolimatta kielloppaiden ohjeiden yhtäpitävyydestä nimikkeiden käyttö on esimerkiksi tiedotusvälineissä mennyt ohi ohjeiden ja ollut monenkirjavaa: nimikkeitä on taivutettu silloin, kun niitä ei pitäisi taivuttaa, ja jätetty taivuttamatta silloin, kun niitä taivuttaa kuuluisi. Yhtenä syynä käytännön ja kielenhuolto-ohjeiden eroon tuntuu olevan yksinkertaisesti tietämättömyys ohjeesta: nimikkeiden taivuttaminen on kirjoihin kirjoitettu ja kouluissa opetettu ohje, eivätkä vastoin ohjeita taivutetut ja taivuttamatta jätetyt nimikkeet useinkaan kuulosta korvaan kielellisesti mahdottomilta. Vesa Koiviston (1990: 138) ohjeistukseen ”[s]uosittelavaa on normin noudattaminen ja oman kielikorvan kuunteleminen” Anneli Räikkälä (1991: 17) huomauttaakin, että nimikkeitä taivuteltaessa ”[k]orva ei – – aina toimi”.

Ohjeiden vastaista taipumattomuutta ilmenee kahdella taholla. Kielitoimiston tutkijan Taru Kolehmainen (2005b: 4–5) mukaan taipumattomiksi jää toisaalta määritteitä seuraavia nimikkeitä (1), ja toisaalta taipumattomiksi mielletään sellaisiakin nimikkeitä, jotka eivät suoranaisesti ole arvo- tai ammattinimikkeitä, titteleitä (2).

1. a) *Englannin maajoukkuevalmentaja Sven-Göran Erikssonin* tappioton sarja MM-karsinnoissa katkesi nolosti keskiviikkona (K 9.9. s. 21).

- b) Vielä murheellisemmin kävi *suomalaisen tallitoveri Gianluigi Gallille*, joka keskeytti auton jousituksen hajottua (K 3.10. s. 16).
 - c) Soitto Heinolan apteekkeihin paljasti, että *lintuinfluenssaan mahdollisesti tepsivää influenssalääke Tamiflua* ei tällä erää ole täällä myynnissä (I-H 27.10. s. 7).
- 2.
- a) The Cream aloitti New Yorkin konserttinsa esittämällä *bluesukko Skip Jamesin* vuonna 1931 säveltämän kappaleen I'm So Glad (I-H 3.11. s. 32).
 - b) *Parodiavaari Leslie Nielsenin* tähtihetket päättyvät elokuvaan Mies ja alaston ase 33 1/3 (1994) (I-H 21.10. s. 23).
 - c) Millä tavulla on paino *tennistähti Maria Sharapovan* nimessä? (I-H 21.10. s. 14).

Ohjeiden vastaista taipumista puolestaan on vähän ja satunnaisesti. Virkkeiden 3a–c nimikkeiden voidaan kuitenkin katsoa taipuvan vastoin ohjeita.

- 3.
- a) *Emeritusarkkipiispalle John Vikströmille* olisi tarjoiltu ilmaista kyytiä itärajan taakse (K 25.9. s. 2).
 - b) Suomalaiset lähettivät *partioaluksen Hurpun* rajavartiokeskuksesta onnettomuuspaikalle – – (I-H 2.11. s. 12).
 - c) *Valtiotieteen tohtorin Sinikka Salon, 57*, päätyminen toiselle viisivuotiskaudelle Suomen Pankin (SP) johtajistoon ei ole yllätys (K 21.9. s. 2).

Nimikkeiden taivutusohjeet käydään tarkemmin läpi luvussa 2.4.

1.2. Tutkimustehtävä ja tavoitteet

Kielenhuolto-ohjeiden vastainen nimikkeiden taipuminen ja taipumatta jääminen on ollut yleinen ja vuosikymmeniä kestänyt suuntaus (Kolehmainen 2005a: 1). Esimerkiksi E. A. Saarimaa (1941: 265) huomautti 1940-luvulla, että ”appositioattribuutin taivutuksessa – – on nykyään kirjavuutta ja epäsuomalaista käyttöä”; Matti Sadeniemi (1965: 11) kirjoitti 1960-luvulla, että ”nykykielessä näyttää olevan vahva pyrkimys jättää titteli taivuttamatta silloinkin, kun yleiskielen vanha käytäntö ja kieliopin vaatimukset edellyttävät taivutta-

mista”; 1990-luvulla Anneli Räikkälä (1991: 17) kuvaili, että ”[t]aipumisen ja taipumattomuuden periaate ei näytä kielen rakenteessa olevan kovin vahva”.

Vaikka käytön kirjavuus on huomattu ja siitä on huomautettu, ei varsinaista tutkimusta ole aiheesta tehty. Taru Kolehmainen (2005a: 2) suomen kielen lautakunnan kokouksessa maaliskuussa 2005 pitämässä alustuksessa onkin huomautus, että esimerkiksi nimikkeiden taipumisen ja taipumatta jäämisen suhdetta määritteellisissä nimikerakenteissa ”voisi ja pitäisi tietenkin tutkia”. Suosituksia taivutukseen on tarkastettu: vuonna 1979 suomen kielen lautakunta hyväksyi erikoistutkija Anneli Räikkälän alustuksen pohjalta tehdyn ehdotuksen, ja joitakin taivutusohjeita väljennettiin hieman (ks. Huovinen-Nyberg 1979).

Tutkielman tutkimustehtävä on kuvailla sekä selittää nimikkeiden taipumista sanomalehtikielessä eli huolitellussa kirjoitetussa kielessä. Tarkoituksena on siis kartoittaa, kuinka nimikkeet taipuvat, ja toisaalta löytää taipumiselle ja taipumatta jäämiselle syitä. Eriytisesti tarkastellaan vastoin kielenhuolto-ohjeita taipuvia ja taipumatta jääneitä nimikkeitä. Tavoitteena on vastata muun muassa seuraaviin kysymyksiin:

- Millaiset ilman edeltäviä määritteitä esiintyvät nimikkeet taipuvat ja miksi?
- Millaiset määritteitä seuraavat nimikkeet eivät taivu ja miksi?
- Millaisia yhtäläisyyksiä ja eroja on ilman edeltäviä määritteitä esiintyvillä taipuvilla nimikkeillä ja määritteitä seuraavilla taipumattomilla nimikkeillä?
- Millaisia määritteitä nimikkeitä edeltävät määritteet ovat, ja kuinka ne vaikuttavat nimikkeiden taipumiseen?
- Kuinka nimikkeitä edeltävien määritteiden ja muiden sanojen lukumäärä vaikuttaa nimikkeiden taipumiseen?
- Millainen on nimikkeen, nimen ja mahdollisten määritteiden välinen suhde?

Tutkielman näkökulma on kielenhuollollinen, onhan tutkielmassa tarkoitus tarkastella nimikkeiden taipumista ja taipumatta jäämistä sekä pohtia syitä siihen, miten ja miksi käytäntö ja kielenhuolto-ohjeet eroavat. Kieliopin alueista tutkielma kuuluu lauseopin piiriin.

1.3. Aineisto

Aineistona tutkielmassa on sanomalehti *Karjalaisesta* ajalta 5.9.–16.10.2005 sekä sanomalehti *Itä-Hämeestä* ajalta 5.10.–15.11.2005 poimitut nimikkeet. Maakuntalehti *Karjalainen* ilmestyy Pohjois-Karjalassa ja paikallislehti *Itä-Häme* päijäthämäläisessä kaupungissa Heinolassa ja sen lähikunnissa. Jokaisena viikonpäivänä ilmestyvää *Karjalaista* on aineistona kaikkiaan 42 lehteä. *Itä-Hämettä* on 36 lehteä, sillä lehti ilmestyy maanantaista lauantaihin.

Karjalaisesta olen poiminut 2 226 ja *Itä-Hämeestä* 906 nimikettä, joten yhteensä nimikkeitä on aineistossa 3 132. *Karjalaisesta* ja *Itä-Hämeestä* poimimiani nimikkeitä käsittelem tutkielmassa yhtenä aineistona. Kun siis mainitsen esimerkiksi jonkin nimikkeen esiintymiskerrat, on luku kummassakin lehdessä olevien esiintymien yhteismäärä.

Nimikkeitä käytetään lehtikielessä verraten paljon, sillä tekstissä mainitut henkilöt ja asiat on pyrittävä yksilöimään tarkasti sekä suhteuttamaan lehtijutun aiheeseen. Salli Kankaanpää (1991: 23) on huomauttanut, että titteli jätetään herkästi pois esimerkiksi puhelimesta esittäytyessä (*Täällä Matti Virtanen Kauppaketjusta, päivää*) mutta että esimerkiksi yritysosteissa titteli on kuitenkin tärkeä, koska se kertoo, missä asemassa henkilö kirjeen lähettää tai saa. Sama havainto pätee lehtitekstissä: nimeltä mainittujen henkilöiden ja asioiden luokittelu nimikkein auttaa lukijaa tulkitsemaan ja suhteuttamaan asioita oikein. Joissakin tapauksissa nimike voi antaa peräti nimeä olennaisempaa tietoa, erityisesti silloin, kun henkilö ei ole nimeltä tunnettu (*toimitusjohtaja Matti Virtanen ja työntekijä Matti Virtanen; kampaamo Lisa ja tilitoimisto Lisa*).

Vaikka lehtikieltä pidetäänkin tavallisesti huoliteltuna kirjoitettuna kielenä, vain harva lehdessä työskentelevä sanoo, että heidän toimituksessaan ei ole lainkaan kielenhuoltopulmia (Saviniemi 2005: 22). Toimittajien suhtautumista kielenhuoltoon tutkineen Maija Saviniemen kyselyssä kielenhuoltoa erittäin tai melko tärkeänä pitää lähes 97 prosenttia vastanneista. Yli puolet kyselyn vastaajista kertoo käyttävänsä Terho Itkosen *Kieliopasta* apuna kielenhuoltokysymyksissä, vain harvoin mainittiin vanhempia kielioppaita. (Mas. 23.)

Toteutin lisäksi Heinolan lukiossa joulukuussa 2005 ja joensuulaisessa Niinivaaran lukiossa tammikuussa 2006 testin taipuvien ja taipumattomien nimikkeiden hyväksyttävyydestä. Testissä esitettiin seitsemäntoista virkettä, joissa oli sekä taipuvia että taipumatto-

mia nimikkeitä. Vastaajien tehtävä oli pohtia, onko nimikkeen taivutusmuoto kielellisesti mahdollinen vai mahdoton.

Testiin vastasi kaikkiaan 51 opiskelijaa. Testin tulokset esittelen luvussa 3.

2. TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

2.1. Nimi, nimike ja nimikerakenne

Tässä tutkielmassa **nimellä** tarkoitetaan propria eli erisnimeä. Erisnimen tehtävä on yksilöidä olio tai asia. Erisnimi voi olla henkilöillä (*Aku, Sirpa Savander*), eläimillä (*Puppe, Diamond Speed*), paikoilla (*Piimäkallio, Vierumäki*), instituutioilla (*Ajoneuvohallintokeskus, Elintarvikevirasto*) sekä kulttuurituotteilla ja vastaavilla (kirjat, lehdet, elokuvat, näytelmät, yhtyeet ja rakennukset). (ISK s. 587.) Kutsun henkilöä yksilöivää nimeä **henkilönnimeksi**¹ ja muuta kuin henkilöä yksilöivää nimeä **asiannimeksi**.

Koska sama nimi voi viitata useaan eri kohteeseen, tarvitaan yksilöivyyden takaamiseksi joskus kohdetta rajaavia määrittäjiä (ISK s. 588). Nimet voivat saada samanlaisia määrittäjiä kuin substantiivit yleensä, esimerkiksi adjektiivivi- (*taitava Kiiskinen*) tai geneetiivimäärittäjiä (*sun Tapanisi*). Nimet voivat kuitenkin saada myös substantiivimäärittäjiä², nimikkeitä.

Tutkielman keskeisin termi onkin nimike, jolla tarkoitan henkilön- tai asiannimen edessä olevaa, tarkoitteen johonkin ryhmään tai luokkaan sijoitettavaa yleisnimeä. Ammattia tai arvoa osoittavia nimikkeitä voidaan kutsua myös titteleiksi³ (ks. esim. Sadeniemi 1963⁴ ja 1965, Itkonen 1984, Koivisto 1990, Huovinen-Nyberg 1979 ja Räikkälä 1991). Nimike kattaa niin ammattinimet (*eläinlääkäri, konduktööri*) ja arvonimet (*kauppaneuvos, Mannerheim-ristin ritari*) kuin oppiarvot (*filosofian maisteri, valtiotieteen tohtori*), virkanimet (*lehtori, komisario*) ja tehtävänimet (*markkinavastaava, projektisihteeri*). Lisäksi, toisin kuin titteli, nimike voi viitata monenlaisiin asiannimeä edeltäviin erilaisiin luokitusperusteita ilmaiseviin yleisnimiin (*energiayhtiö, terrieri, liigajoukkue*). Titteli tai muu sellainen luokitteleva tai ryhmittelevä sana voi sijaita myös nimen jäljessä: *Ojensin kirjeen Sylvi Erkkilälle, uudelle sihteerille*. Tässä tutkielmassa tarkastelen kuitenkin vain nimeä edeltäviä nimikkeitä.

Nimikkeiden on katsottu kuuluvan milloin substantiivimäärittäjiin (ks. esim. T[arkiainen] 1921, Setälä 1966, Siro 1964 ja Ikola 1985), milloin appositivimäärittäjiin

¹ Olen laskenut myös fiktiiviseen henkilöön viittaavat erisnimet henkilönnimeksi sen vuoksi, että joistakin erisnimistä on vaikea sanoa, viitataan niillä todellisuuden henkilöihin vai fiktiivisiin henkilöihäähmöhin.

² Substantiivimäärittäjiä voivat saada myös muut substantiivit kuin erisnimet, esimerkiksi lajinnimet (*Heinolan vaakunan eläintä ilvestä*), joskin se on harvinaista (ISK s. 1011).

³ Vilkuna (1996: 187) puhuu tittelisanoista.

⁴ Sadeniemi käyttää arvonimeä tittelin kanssa synonyymisesti.

(ks. esim. Saarimaa 1947 ja Itkonen 1982) ryhmään. Yleistäen voidaan sanoa, että mikäli nimikettä kutsutaan substantiivimääritteeksi, nimen, nimikkeen ja mahdollisten määritteiden muodostamaa suhdetta pidetään alistussuhteena, mutta mikäli nimikettä kutsutaan appositiomääritteeksi, niiden muodostamaa suhdetta pidetään appositiosuhteena.

Nimikkeen, nimen ja mahdollisten määritteiden muodostamaa kokonaisuutta kutsun **nimikerakenteeksi**. Nimikerakennetta, jossa nimikettä ei edellä määritteitä (*laulaja Jagger*), kutsun **määritteettömäksi nimikerakenteeksi**, ja nimikerakennetta, jossa nimikettä edeltää määrite tai määritteitä (*The Rolling Stonesin laulaja Mick Jagger*), **määritteelliseksi nimikerakenteeksi**. Rakenteen nimeäminen määritteettömäksi tai määritteelliseksi nimikerakenteeksi määräytyy siis sen mukaan, sijaitseeko nimikkeen edessä määritteitä vai ei – määritteen pääsana⁵ ei nimitykseen vaikuta.

Termien määritteetön nimikerakenne ja määritteellinen nimikerakenne rinnalla on käytetty myös termejä määritteetön nimike ja määritteellinen nimike (ks. esim. Kolehmainen 2005b). Määritteettömällä nimikkeellä viitataan laajimmillaan paitsi määritteettömien nimikerakenteiden nimikkeisiin, kuten *laulaja Mick Jagger* ~ *laulajan Mick Jaggerin*, myös määritteellisten nimikerakenteiden taipumattomiin nimikkeisiin, kuten *The Rolling Stonesin laulaja Mick Jaggerille*. ISK:ssa taipumattomia nimikkeitä kutsutaan nimikemääritteeksi ja taipuvan nimikkeen sisältäviä nimikerakenteita kiinteiksi appositiosuhteiksi (ks. ISK s. 590–592). Tässä tutkielmassa katson määritteettömyyden ja määritteellisyyden kuitenkin olevan erityisesti nimikerakenteen eikä nimikkeen ominaisuus, ja siksi puhun määritteettömistä ja määritteellisistä nimikerakenteista.

Mahdolliset määritteet voivat määrittää joko nimikettä tai nimikkeen ja nimen kokonaisuutta. ISK:n (s. 1011) mukaan mikäli nimike ei saa määritteitä (4a) tai mikäli määritteet määrittävät nimikkeen ja nimen kokonaisuutta (4b), nimikerakenne muodostuu yhdestä substantiivilausekkeesta. Kuitenkin mikäli määritteet määrittävät pelkkää nimikettä, nimikerakenne muodostuu kahdesta substantiivilausekkeesta, joilla kummallakin on omat edussanansa (4c).

4. a) [*kamppaaja Taimi Kahelinille*]
 b) [*huolelliselle [kamppaaja Taimi Kahelinille]*]
 ’kamppaaja Taimi Kahelin on huolellinen’

⁵ Tarkoitan **pääsanalla** sanaa, jota määrite määrää, ja **edussanalla** lausekkeen ytimenä olevaa sanaa. Usein tosin määritteen, kuten nimikkeen, pääsana on myös lausekkeen edussana. Myös Vilkuna (1996: 59) käyttää termejä siten, että riippuvuussuhdeajattelussa hän puhuu pääsanoista ja lausekerakenneajattelussa edussanoista.

- c) [huolelliselle kampaajalle] [Taimi Kahelinille]
'Taimi Kahelin on huolellinen kampaaja'

Nimikerakenteen osien välistä suhdetta on määritelty myös *ISK:n* esityksestä poiketen (ks. luku 2.3), ja siksi, jotta nimikkeen, nimen ja mahdollisten määritteiden kokonaisuuteen viittaava termi ei ottaisi kantaa siihen, millainen kokonaisuuden osien välinen suhde on, on nimikerakenteen-termi esimerkiksi termiä nimikelauske parempi. Haluan myös viitata nimikkeen, nimen ja mahdollisten määritteiden muodostamaan kokonaisuuteen sellaisella termillä, jossa on sana *nimike*. Tämän vuoksi käytän nimikerakennetta esimerkiksi nimikerakenteen sijaan, vaikka sellaisissa rakenteissa kuin 4a ja 4b lausekkeen edusana onkin aina, huolimatta siitä millaisena rakenteen osien välistä suhdetta pidetään, nimi eikä nimike.

Tarkastelun ulkopuolelle rajaan sellaiset substantiiviattribuutin sisältävät rakenteet, joiden jälkiosana ei ole erisnimi, vaan muu nimi, kuten lajinnimi (*Kuuletko Suomen kansallislinnun joutsenen laulun?*) (ks. *ISK* s. 1011). Myöskään sellaiset rakenteet, joissa nimi on taipumaton mutta sitä edeltävä tai seuraava tukisubstantiivi taipuva (*Joel Lehtosen romaanista Putkinotko, Pehtoorinkatu 4b:ssä*) (mts. 561–562), eivät kuulu tarkasteltavien rakenteiden joukkoon.

Tarkastelun ulkopuolelle jätän myös monikolliset ja omistusliitteiset nimikkeet, koska niiden taivuttaminen on niin syvällä ihmisen kielitajussa, että käytäntö ja kielenhuolto-ohjeet ovat yhtäpitäviä. Taipuvien ja taipumattomien monikollisten (5a ja b) ja omistusliitteisten (6a ja b) nimikkeiden välillä on kiistaton merkitysero. Taipumattomasta nimikkeestä ja omistusliitteisestä nimestä muodostuva rakenne (6c) on kielenvastainen.

5. a) – – Sasi vaati *entisiä kauppaja- ja teollisuusministereitä Sinikka Mönkärettä ja Erkki Tuomiojaa* henkilökohtaiseen korvausvastuuseen Fortumin optioista (K 8.10. s. 10).
'Sinikka Mönkäre ja Erkki Tuomioja ovat entisiä kauppaja- ja teollisuusministereitä'
- b) > – – Sasi vaati *entisiä kauppaja- ja teollisuusministeri Sinikka Mönkärettä ja Erkki Tuomiojaa* henkilökohtaiseen korvausvastuuseen Fortumin optioista.
'Sinikka Mönkäre on entinen kauppa ja teollisuusministeri, ja Erkki Tuomiojan on entinen'
6. a) Luotan itseeni ja *valmentajaani Johan Lindiin* (I-H 2.11. s. 22).
'luotan itseeni ja minun omaan valmentajaani nimeltä Johan Lind'

- b) > Luotan itseeni ja *valmentaja Johan Lindiin*.
'luotan itseeni ja erääseen valmentajaan nimeltä Johan Lind'
- c) > *Luotan itseeni ja *valmentaja Johan Lindiini*.

2.2. Nimikkeet määritteinä

Ikivanhan, vähintään kaikille suomalais-ugrilaisille kielille yhteisen sanajärjestyssäännön mukaan ”selittävä käy selitettävän edellä”⁶. Säännön mukaan määrite siis edeltää pääsanaansa. Esimerkiksi sellainen ilmaus kuin *Aino-neiti* on rakenteeltaan vanha ja omaperäinen, kun taas sellainen ilmaus kuin *neiti Mi-kkonen* edustaa nuorta vierasta vaikutusta. Mikäli ensimmäistä osaa painotetaan erityisesti, *ne-iti Mikkonen*, on kyseessä kuitenkin vanhan säännön mukainen rakenne, jossa *neiti* on määrite ja *Mikkonen* pääsana. (Hakulinen 1979: 499–500.)

Määritteitä kutsutaan perinteisessä kieliopissa lauseopilliselta tehtävältään attribuuteiksi. Termi on johdos latinan verbistä *attribuere*, ’lisätä tunnusmerkki tms.’ (Häkkinen 2001: 147.) Penttilän (1930: 3–4) mukaan suomen ja monien muiden kielten kieliopin oppikirjoissa attribuutista esitetään ”yleensä sellainen määritelmä, että attribuutti on substantiivin välitön, ylijäseneensä ilman verbin apua liittyvä määräys”⁷. Välittömyys tarkoittaa sitä muodollista seikkaa, että attribuutti ja sana, jota se määrää, ovat joko puhuttaessa ajallisesti tai kirjoitettuna tilallisesti rinnakkain⁸ (mts. 4–5). Attribuutti voi sijaita joko pääsanansa edessä tai jäljessä. Vaikka attribuutit antavat kiinnostavaa tietoa pääsanastaan, on tieto kuitenkin lauseen rakenteen kannalta toisarvoista. (Häkkinen 2001: 147.)

Määritteitä on monenlaisia: adjektiivimääritteitä (*iloinen koira*), substantiivimääritteitä (*keittäjä Koskinen; Bangkok, Thaimaan pääkaupunki*), genetiivimääritteitä (*koiran luu, kuusimetsän humina*), attributiiveja (*rakkaus Suomeen*), postpositio- ja prepositiomääritteitä (*auto talon edessä*) sekä infinitiivimääritteitä (*aikomus nukkua*). Määritteiden ryhmittely vaihtelee kieliopin esityksissä jonkin verran⁹, ja ryhmillä on eri nimityksiä. Ta-

⁶ *Suomen kielen rakenne ja kehitys* -teoksessa (Hakulinen 1979: 499) lainattu ilmaus on lihavoitu.

⁷ Penttilä tarkoittaa ylijäsenellä pääsanaa.

⁸ Mikäli välittömyys ymmärretään muodollisena seikkana, määritteen ja sen pääsanann rinnakkaisuus on tavallista, mutta ei ehdotonta, koska esimerkiksi runokielessä määrite ja pääsana voivat sijaita toisistaan erillään (Penttilä 1930: 5).

⁹ Tässä mainittu ryhmittely noudattaa Penttilän (1930: 4) ryhmittelyä.

vallisesti mainitaan kuitenkin adjektiivivi-, substantiivi- ja genetiivimääritteiden sekä attributiivien ryhmät¹⁰.

Nimike on substantiivimäärite, jonka tarkoite on sama kuin nimen. Esimerkiksi *aikakauslehti Virittäjä* tarkoittaa, että tarkoite on sekä aikakauslehti että (nimeltään) Virittäjä. Sen sijaan esimerkiksi *äidin rakkaus* ei tarkoita, että tarkoite olisi sekä äiti että rakkaus, vaan ilmauksessa genetiivimuotoinen *äidin* on subjektiivinen (Siro 1964: 128). Pääsanansa kanssa saman tarkoitteen jakavia määritteitä on kahdenlaisia: adjektiivimääritteitä ja substantiivimääritteitä. Nämä joko mukautuvat tai eivät mukaudu pääsanansa sijaan ja lukuun. (Mts. 125.)

ISK:ssa puhutaan attribuuttien sijaan substantiivin täydennyksistä ja määritteistä. Määritteitä pidetään teoksessa substantiivilausekkeen jäsenenä eikä lauseen jäsenenä, kuten perinteisessä kieliopissa pidetään. (*ISK* s. 830.) Substantiivin mahdollisia määritteitä ja täydennyksiä kutsutaan yhteisnimityksellä laajennukset (mts. 557).

2.3. Appositiosta ja alistuksesta

Erik Ahlman (1934: 256) toteaa, että perinteisesti appositioksi kutsuttujen ilmausten osien välistä suhdetta ”ei voida sanoa alistussuhteeksi, ei myöskään suoranaiseksi rinnastukseksi eikä predikaatioksi, vaan se on ikäänkuin näiden keskiväliltä”. Kuvauksesta huomataan, että apposition kaltaisten rakenteiden osien välistä suhdetta on vaikea määrittellä yksiselitteisesti ja tyhjentävästi. Myös nimikerakenteen osien välisestä suhteesta on esitetty erilaisia tulkintoja. Yleisimmät tulkinnat ovat appositiio- ja alistussuhdetulkinnat, jotka esittelen seuraavaksi.

Appositiolla tarkoitetaan kieliopillistunutta pragmaattista lisäystä, jonka tarkoite tai tarkoitejoukko on sama ja samassa lauseenjäsentehtävässä kuin sen lausekkeen, jonka lisäys appositiolauseke on: *Koulussa oli tänään nakkikastiketta, lempiruokaani* (vrt. *Koulussa oli tänään nakkikastiketta ~ Koulussa oli tänään lempiruokaani*). Esimerkiksi virkkeen kaksi lauseketta, *nakkikastiketta* ja *lempiruokaani*, muodostavat kokonaisuuden, jota kutsutaan appositionrakenteeksi. Kumpikaan appositionrakenteen lauseke ei määritä toista, vaan niiden välillä on usein predikaatiosuhde (*nakkikastike = lempiruokaani*). Appositionrakenteet voidaan jakaa kiinteisiin ja löyhiin appositionrakenteisiin. (*ISK* s. 1009.)

¹⁰ Karlssonin (1982: 85) kielioppi tekee tässä poikkeuksen. Karlsson mainitsee substantiivin määritteiksi vain pääsanansa sijaan ja lukuun mukautuvat pronominimääritteet ja adjektiivimääritteet. Esimerkiksi substantiivimääritteistä ei ole mainintaa.

ISK:n (s. 1011) mukaan taipumattoman nimikkeen ja nimen kokonaisuus, *johtaja Eeva Lintuselle*, muodostaa yhden substantiivilausekkeen, [*johtaja Eeva Lintuselle*]. Nimike on substantiivilausekkeen edussanan, nimen, määrite, joten kyseessä on alistussuhde. Jos taas vastaavansisältöisen ilmauksen sekä nimi että nimike taipuvat, puhutaan kiinteästä appositiorakenteesta. Kiinteän appositiorakenteen muodostavat kaksi substantiivilauseketta [*uudelle johtajalle*] + [*Eeva Lintuselle*], eikä ISK:n (s. 1010) mukaan tällaisessa rakenteessa kumpikaan lauseke määritä toistaan. Edellä mainitun perusteella siis *naapurimaa Ruotsissa* ja *maisteri Viinikaiselle* -ilmausten *naapurimaa* ja *maisteri* ovat määritettäviä, ja kyseessä on alistussuhde, kun taas ilmaukset *naapurimaassa Ruotsissa* ja *tuoreelle maisterille Viinikaiselle* ovat kiinteitä appositiorakenteita (ISK s. 1011), ja rakenteiden osat keskenään appositiosuhteessa.

Kiinteässä appositiorakenteessa lisäys käyttäytyy pääsanansa sijaan ja lukuun mukautuvan määritteen tavoin, ”josta sen kuitenkin erottaa erisijaisuuden mahdollisuus, esim. *täällä kaupungissa, sinne maalle*” (ISK s. 1009). ISK:ssa (s. 1010) kiinteät appositiorakenteet jaetaan kahteen ryhmään siten, että kiinteällä appositiorakenteella tarkoitetaan toisaalta ilmauksia, jotka alkavat pronominilla tai proadverbilla (*meille suomalaisille, sinä syntinen*), ja toisaalta ilmauksia, ”joiden alkuosana on nimike ja jälkiosana tyypillisesti erisnimi”¹¹ (nimikerakenteet).

Löyhä appositiorakenne ei ole yhtä leksikaalistunut kuin kiinteä appositiorakenne. Löyhän appositiorakenteen tehtävä on kuvailla (*Orkesterin solisti on Mikko Puro, samettääninen lanteidenkeinuttelija*) ja yksilöidä (*Puro laulaa Syksyisen yön, orkesterin tunnetuimman ja rakastetuimman kappaleen*). Myös löyhä appositiorakenne muodostuu usein vain kahdesta osasta. Rakenteen ensimmäinen lauseke on hallitsevampi kuin jälkimmäinen lauseke ja usein myös kongruenssin määräävä. (ISK s. 1012.) Tässä tutkielmassa tarkastelen vain kiinteitä appositiorakenteita.

Paitsi taipumattomasta nimikkeestä ja nimestä muodostuvaa kokonaisuutta myös sellaisten ilmausten kuin *kiireiselle johtajalle Eeva Lintuselle* osien välistä suhdetta on appositiosuhteen lisäksi pidetty myös alistussuhteena. Esimerkiksi Aarni Penttilän (1957: 564) mukaan sekä ne, joita tässä tutkielmassa kutsun määritteettömiksi nimikerakenteiksi (*johtaja Eeva Lintuselle*) että ne, joita tutkielmassa sanon määritteellisiksi nimikerakenteiksi (*kiireiselle johtajalle ~ johtaja Eeva Lintuselle*), ovat alisteisia saneliittoja ja niiden osien välinen suhde on alistussuhde.

¹¹ Taipumaton nimike ja sitä seuraava nimi, *johtaja Lintuselle*, eivät vielä yhdessä muodosta appositiorakennetta, vaan tällaisessa rakenteessa nimikkeen ja nimen välillä vallitsee määritesuhde, ei appositiosuhde.

Penttilän mukaan (1957: 564) jos saneliiton osilla on erilainen lauseopillinen tehtävä, liiton yksi osa, edussana, määrää koko liiton lauseopilliset ominaisuudet, ja muut osat ovat edussanan määritteitä. Esimerkkinä hän mainitsee lauseen ”*Tapasin vanhimman veljeni*”, jossa *vanhimman* on *veljeni* määrite. Appositioksi puolestaan Penttilä (mts. 573) kutsuu ilmauksia, joissa erisnimi on saneliiton ensimmäinen osa (*Augustukselta, Rooman silloiselta keisarilta, kävi käsky*). Hänen mukaansa tosin ”[t]ällaisten saneliittojen selvä sijoittaminen para- tai hypotagmien ryhmiin on vaikeata”¹². Karkeasti kielen ilmausten välisen suhteen voikin nimetä aina joko alistus- tai rinnastussuhteeksi (Kalliokoski 1989: 16), ja appositiosuhde on jotakin näiden väliltä.

Taivutusmuodot ilmaisevat taivutetun sanan kieliopillista suhdetta lauseen muihin sanoihin (Karlsson 1998: 106). Nimikkeen suhdetta muihin sanoihin, erityisesti nimeen, on kuitenkin vaikeaa määritellä, oli nimike sitten taipuva tai taipumaton. Taipumattoman nimikkeen sisältävä määritteetön nimikerakenne muodostuu kiistattomimmin yhdestä substantiivilausekkeesta, ja rakenteen osien välillä vallitsee alistussuhde. Vaikeammin määriteltäviä ovatkin taipuvan nimikkeen sisältävät määritteettömät nimikerakenteet sekä määritteelliset nimikerakenteet: onko rakenteissa kyse alistus- vai appositiosuhteesta? Palaan kysymykseen luvussa 6.

2.4. Taivutussäännöistä taivutussuosituksiin

Nimikkeiden taipumisen perussääntö on siis ollut, että määritteettömien nimikerakenteiden nimikkeet eivät taivu ja että määritteellisten nimikerakenteiden nimikkeet taipuvat samassa sijassa kuin nimi. Perussäännön lisäksi on ollut joitakin tiettyjä nimikeryhmiä koskevia erityissääntöjä (ks. säännöt 1b ja c). Sääntöjä tarkistettiin ja väljennettiin hie- man vuonna 1979 Anneli Räikkälän suomen kielen lautakunnalle tekemän ehdotuksen pohjalta (ks. Huovinen-Nyberg 1979), mutta perussääntö jäi edelleen voimaan:

1. Määritteetön nimike ei taivu.

*ylikomisario Veikko Puolakalle*¹³
aikakauslehti Kotivinkissä

¹² Penttilä tarkoittaa paratagmalla parataktista eli rinnastussuhdetta ja hypotagmalla hypotaktista eli alistussuhdetta.

¹³ Kaikki luvun 2.4 nimikerakenne-esimerkit ovat minun keksimiäni.

a) Moniosaiset, sanaliittomaiset oppiarvon tai muun arvonimen ilmaisevat nimikkeet eivät taipu. Moniosaisuuden tulee olla laadultaan niin kiinteä, että osien väliin ei voida lisätä mitään (Räikkälä 1991: 18).

*kasvatustieteiden maisteri Viinikaisella
filosofian tohtori Niilo Aholta
tasavallan presidentti Tarja Haloselle*

Mikäli moniosaisen nimikkeen edessä on jokin määräite, nimike taipuu.

Suomen tasavallan presidentille Tarja Haloselle

b) Määritteetön *nen*-loppuinen nimike taipuu tai jää taipumatta. Aiemmin *nen*-loppuista nimikettä suositeltiin taivutettavan aina (ks. esim. Saarimaa 1947: 176, Sadeniemi 1965: 11, Setälä 1966: 33). Sääntöä väljennettiin vuonna 1979, ja näin *nen*-loppuista nimikettä on mahdollista taivuttaa tai jättää taivuttamatta (Huovinen-Nyberg 1979: 4).

*koululaiselle Niklakselle
tai koululainen Niklakselle
keittiöapulaisen Anneli Järvisen
tai keittiöapulainen Anneli Järvisen
sarjaykkösestä Ilveksestä
tai sarjaykkönen Ilveksestä*

Taipuvaa nimikettä pidetään yleisempänä.

c) Tilapäistä tai tilanteen mukaan vaihtelevaa asemaa osoittava nimike taipuu tai jää taipumatta. Ennen vuoden 1979 sääntömuutosta suositeltiin tällaisten nimikemääritteiden taivuttamista aina. Edelleen Itkosen *Kielioppaassa* (1982: 70) todetaan, että ”tilapäistä asemaa osoittavat nimitykset – – eivät ole varsinaisia titteleitä. (– –.) Tavallisesti tällaiset nimitykset taipuvat.”

*syytetylle Erkki Tikkaselle
tai syytetty Erkki Tikkaselle
yllättäjään Killin Lilliin
tai yllättäjä Killin Lilliin*

2. Määritteellinen nimike taipuu.

Nimikkeen määritteenä on usein genetiivimuotoinen sana.

*Ilveksen valmentajaan Kari Elorantaan
Forman aikakauslehdessä Kotivinkissä*

Määritteenä voi olla myös adjektiivi tai adjektiivin tavoin käytetty sana.

*nykyiseen valmentajaan Kari Elorantaan
suositussa aikakauslehdessä Kotivinkissä*

a) Taipumisella ja taipumattomuudella voidaan osoittaa merkityseroa. Jos määrite kohdistuu nimikkeeseen ja nimen kokonaisuuteen, nimike ei taipu.

*tamperelaiseen valmentaja Kari Elorantaan
'valmentaja Kari Eloranta on tamperelainen'*

*tamperelaiseen valmentajaan Kari Elorantaan
'Kari Eloranta on tamperelainen valmentaja'*

b) Kahden tai useamman nimen yhteinen nimike taipuu.

*hyökkääjiltä Koivulta, Peltoselta ja Lehtiseltä
aluksilla Mariellalla ja Gabriellalla*

c) Nimikkeeseen liittyvä omistusliite on nimikkeeseen määrite, ja siksi omistusliitteinen nimike taipuu.

*miehelleen Martti Järviselle
kissallamme Tassella*

Vuonna 2005 suomen kielen lautakunta otti nimikkeiden taipumisen jälleen tarkasteltavaksi. Lautakunta päätyi suosittamaan, että määritteettömän nimikerakenteen nimike ei yleensä taipu. Lisäksi lautakunta keskusteli määritteellisen nimikerakenteen nimikkeiden taipumisesta ja katsoi, että määritteellisen nimikerakenteen taipuvien ja taipumattomien nimikkeiden välisestä rajanvedosta voidaan luopua. (Kolehmainen 2005b: 6.)

Suomen kielen lautakunnan puheenjohtajan Harri Mantilan (2005: 7–8) mukaan nimikkeiden taipumissuosituksen tarkistaminen ja väljentäminen on hyvä esimerkki lautakunnan pyrkimyksestä entisten suositusten yksinkertaistamiseen ja selkiyttämiseen sekä vaihtelun sallimiseen. Mantila toteaa, että ”[s]uosituksen uusi muotoilu on vanhaa yksinkertaisempi ja vastaa paremmin sitä nimikkeeseen tajua, joka näyttää kielenkäytön perusteella nykysuomalaisella olevan”. Kielenhuollon tehtävä ei olekaan vain pönkittää vanhoja ilmaisumalleja, vaan mikäli vanhalle pohjalle rakentuu uutta ja hyödyllistä, kielen järjestelmään sopivaa, tulee kielenhuollon hyväksyä ja tukea uutta (Itkonen 1979: 141).

Suomen kieli on kehittynyt tietoisien ja tuntevan ohjailun ansiosta (Ikola 1951: 285). Kielen järjestelmää ja kielenkäyttöä on Suomessa ohjailtu 1800-luvun alusta asti, mutta

ohjailun nimitys ja näkökulma on ajan kuluessa muuttunut puhtaustavoitteisesta oikeakielisyydestä tarkoituksenmukaisuutta tavoittelevaan kielenhuoltoon (Rintala 2000: 19). Suomen kielen lautakunnan tehtävä onkin nykyään ”päättää kielen käyttöä koskevista periaatteellisista tai yleisluontoisista suosituksista” (Mantila 2002: 4), ei säännöistä. Kie- lenkäytön puuttumiseen muutosmielessä ei tosin ole paljon syytä, mutta tarkistuksiin tar- vetta kuitenkin on (Rintala 1994: 3). Viimeaikaisissa norminmuutoksissa on usein hyväk- sytty jokin aiemmin norminvastainen mutta kieliyhteisön hyväksymä sana, merkitys tai rakenne (Rintala 1998: 61), kuten nimikkeiden taipuminen.

3. TESTI NIMIKKEIDEN TAIPUMISEN JA TAIPUMATTOMUUDEN HYVÄKSYTTÄVYYDESTÄ

Toteutin Heinolan lukiossa joulukuussa 2005 ja joensuulaisessa Niinivaaran lukiossa tammikuussa 2006 testin nimikkeiden taipumisen ja taipumattomuuden hyväksyttävyydestä. Heinolan lukiossa kyselyyn vastasi 23 ensimmäisen vuosikurssin opiskelijaa ja Niinivaaran lukiossa 28 toisen vuosikurssin opiskelijaa, joten kaikkiaan kyselyyn vastasi 51 opiskelijaa. Kaikkien opiskelijoiden äidinkieli oli suomi.

Kyselyssä esitettiin seitsemäntoista nimikerakenteen sisältävää virkettä. Virkkeiden sisältämisestä nimikerakenteista oli nimikkeet alleviivattu. Opiskelijoille annettiin tehtäväksi pohtia, onko alleviivatun sanan taiputusmuoto kielellisesti mahdollinen vai mahdoton.

Syntyperäinen kielentaitaja pystyy toteamaan kieliopillisten lauseiden korrektiuden, koska hän hallitsee kielen normit (Karlsson 1998: 125). Koska sekä taipuvat että taipumattomat nimikkeet määritteettömissä ja määritteellisissä nimikerakenteissa ovat tavallisesti kieliopillisia, kysyttiinkin testissä juuri nimikkeen taiputusmuodon hyväksyttävyyttä. Kieliopilliset ilmaukset voivat nimittäin olla ”enemmän tai vähemmän hyväksyttäviä muun muassa sen mukaan, kuinka mutkikkaita ne ovat rakenteeltaan tai kömpelöitä tyyliältään” (mp.). Koska aina kielikorvaansa kuuntelemalla ei pysty kielellisen ilmauksen hyväksyttävyyttä arvioimaan, oli testissä valittavana myös vaihtoehto ”en tiedä”.

Testissä esitettiin erilaisia nimikerakenteita: Kolmessa testin virkkeessä oli määritteetön nimikerakenne (virkkeet 4, 6 ja 9), ja näistä virkkeistä yksi (virke 4) sisälsi moniosaisen arvonimen ja yksi (virke 9) sisälsi kaksi määritteetöntä nimikettä, joita yhdisti rinnastuskonjunktio *ja*. Määritteellisen nimikerakenteen sisältäviä virkkeitä oli neljätoista. Rakenteista kuudessa nimikettä välittömästi edeltävä määrite oli partisiippi (virkkeet 1, 3, 10, 12, 13, 17), kuudessa genetiivi (virkkeet 2, 7, 8, 11, 14, 15) ja yhdessä adjektiivi (virke 5). Yksi rakenne (virke 16) edusti tyyppiä liiton nimi + kirjainlyhenne.

Oletan, että mikäli vastaaja merkitsi pitävänsä taipuvaa muotoa mahdottomana, hän piti taipumatonta muotoa mahdollisena, ja jos hän taas merkitsi pitävänsä taipumatonta muotoa mahdottomana, oli taipuva muoto hänestä mahdollinen. Kun siis seuraavaksi sanon vastaajien pitävän esimerkiksi nimikkeiden taipuvia muotoja mahdollisena, tarkoitan, että vastaajat merkitsivät joko taipuvan muodon mahdolliseksi tai taipumattoman muodon mahdottomaksi.

Testin tulokset on esitelty taulukossa 1.

TAULUKKO 1. Nimikkeiden taipumisen ja taipumattomuuden hyväksyttävyyttä koskevan testin tulokset.

Virke	Mahdollinen	Mahdoton	En tiedä
1. Hän oli <i>edesmenneen valtioneuvos Johannes Virolaisen</i> ensimmäinen puoliso.	46	5	0
2. <i>Vapo Energian tuotantojohtaja Ilkka Heikkilän</i> mukaan kesä oli tuotannollises-ti keskimääräinen.	31	19	1
3. <i>Markkinoilta poistetulla tulehduskipulääkkeellä Vioxxilla</i> saattaa olla yhteys jopa 140 000 sydänsairaustapaukseen Yhdysvalloissa.	19	29	3
4. <i>Valtiotieteen tohtori Sinikka Salon, 57,</i> päätyminen toiselle viisivuotiskaudelle Suomen Pankin johtajistoon ei ole yllätys.	37	11	3
5. Elokuvan <i>Äideistä</i> parhain ensi-ilta on perjantaina 30. syyskuuta Joensuussa <i>uudessa elokuvateatterikeskus Tapiossa.</i>	39	8	4
6. Millä tavulla on paino <i>tennistähti Maria Sharapovan</i> nimessä?	45	3	3
7. Pikku-Kalle uhkaa jo <i>Iso-Britannian prinssi Charlesin</i> mainetta naistenmiehenä.	43	5	3
8. <i>Joensuun yliopiston kasvatussociologian professorin Ari Antikaisen</i> kunniaksi on julkaistu juhlakirja.	29	20	2
9. <i>Olympiavoittajan ja maailmanmestarin Janica Kostelicin</i> alppihiihtokauden avaus on vaarassa siirtyä.	16	31	4
10. <i>Sveitsin pääsarjassa viidettä kauttaaan pelaavan laitahyökkääjän Kimmo Rintasen</i> kausi on alkanut mainiosti.	21	26	4
11. Kiitokset <i>Sysmän kampaamolle Poinhännälle.</i>	7	43	1
12. Onko <i>metsäasioista vastaavalla ministeri Korkeaajalla</i> hallituksen tuki?	49	2	0
13. <i>Iltalehden haastatteleman rikoskomisario Antero Jokisen</i> mukaan Eremenkon tyttöystävä on tunnustanut törkeän rattijuopumuksen ja liikenneturvallisuuden vaarantamisen.	46	4	1
14. <i>Heinolan kaupunginhallituksen puheenjohtaja Raili Hildénin</i> mielestä kaupunkilaisten viihtyvyys kärsii, jos kaupunki ei tarjoa asukkailleen muuta kuin peruspalveluja.	30	17	4

Virke	Mahdollinen	Mahdoton	En tiedä
15. Englannin maajoukkuevalmentaja Sven-Göran Erikssonin tappioton sarja MM-karsinnoissa katkesi nolosti keski- viikkona.	37	10	4
16. Kansainvälisen autoliitto FIA:n tiedottajan mukaan F1-sarjassa kilpailevien tallien kanssa on päästy sopuun ensi kauden sääntömuutoksista.	36	12	3
17. Bensiinimarkkinat olivat kireät jo ennen elo-syyskuun vaihteessa Yhdysvaltain rannikolle iskenyttä pyörremyrskyä Katrinaa.	5	46	0

Myös Matti Leiwo (1985) on testannut nimikkeiden taipumisen ja taipumatta jäämisen hyväksyttävyyttä. Leiwon testissä vastaajien tuli sijoittaa virkkeessä olevaan aukkoon piirtoheittimellä valkokankaalle heijastettu nimike. Nimikettä näytettiin muutaman sekunnin ajan, ja lisäksi testin lopuksi vastaajilla oli mahdollisuus tarkistaa vastauksensa. Mikäli vastaaja tahtoi muuttaa vastaustaan, hänen tuli jättää alkuperäinen vastauksensa näkyviin. Leiwon testiin vastanneita oli 66. He olivat yleisen kielitieteen peruskurssin ja englannin kielen kielitieteen peruskurssin opiskelijoita.

Leiwon testi osoitti, että määritteettömän nimikerakenteen nimikkeet jäivät taipumattomiksi. Myös minun testissäni taipumattoman nimikkeen puolesta määritteettömissä nimikerakenteissa oli 74,5 prosenttia vastaajista. Lisäksi määritteettömän moniosaisen nimikkeen (virke 4), *valtiotieteen tohtori*, taipumatonta muotoa piti mahdollisena 72,5 prosenttia vastaajista. Leiwon testissä moniosaisen nimikkeen *filosofian maisteri* jätti taiputtamatta yli kymmenen prosenttiyksikköä suurempi vastaajajoukko, 86,0 prosenttia vastaajista.

Testissäni kaikkien määritteellisen nimikerakenteen sisältävien virkkeiden taipumatonta nimikettä piti 73,0 prosentin enemmistö mahdollisena. Partisiippimääritettä seuraavan nimikkeen taipumatonta muotoa kannatti 79,1 prosenttia vastaajista, kun taas genetiivimääritettä noin kymmentä prosenttiyksikköä pienempi joukko, 69,6 prosenttia vastaajista. Adjektiivimääritettä seuraavan nimikkeen taipumattomuutta kannatti 76,5 prosentin enemmistö. Taipumattoman *Kansainvälisen autoliitto FIA:n* -rakenteen puolesta oli 70,6 prosenttia vastaajista. Pidetään rakennetta sitten kahdesta erisnimestä muodostuvana (*Kansainvälinen autoliitto + FIA*) tai nimikkeestä ja erisnimestä muodostuvana (*kansainvälinen autoliitto + FIA*), *autoliiton* odottaisi taipuvan.

Leiwon testin yhdestätoista nimikkeestä kahta edelsi nimikerakenteeseen kuuluva määrite: *seurakuntamme kappalainen* ja *Englannin kuningatar*. *Seurakuntamme kappalaisen* taivutti 70,0 prosenttia vastaajista, mutta *Englannin kuningattaren* vain 12,0 prosenttia. Mielenkiintoinen on myös Leiwon (1985: 27) oma näkemys ilmauksesta *Englannin kuningatar*, sillä hänen mukaansa *Englannin kuningatar* on samanlainen kiinteäksi tajuttu liitto kuin *filosofian maisteri*.

Testini opiskelijaenemmistö kannatti seitsemästätoista virkkeestä kuudessatoista taipumatonta muotoa. Vain yhtä virkettä, nimikerakenteen *Joensuun yliopiston kasvatustieteiden professorin Ari Antikaisen* sisältävää virkettä 8, piti opiskelijoiden enemmistö hyväksyttävänä. *Professorin* taipumisen suosimiseen vaikuttanee se, että nimikkeen sekä edessä että jäljessä on genetiivimuotoisia sanoja. Myös Leivo (1985: 31) on esittänyt, että nimikettä edeltävät ja seuraavat genetiivit ohjaavat tuottamista ja hahmotusta voimakkaasti, minkä vuoksi taipumaton nimike ”tuntuu suorastaan oudolta”. Esimerkiksi virkkeen 14 nimikerakenteen *Heinolan kaupunginhallituksen puheenjohtaja Raili Hildénin* nimikkeen taipumattomuus kuulostaa kummalliselta, koska nimikkeen molemmin puolin on samassa taivutusmuodossa olevia sanoja. Kuitenkin 58,8 prosenttia opiskelijoista piti taipumattomuutta hyväksyttävänä.

Enemmistö taipuvan muodon kannalla, 56,9 prosenttia vastaajista, olisi siis vain virkkeellä 8. Tämän jälkeen eniten ”mahdollinen”-valintoja taipuvan nimikkeen puolesta sai virke 10 (*Sveitsin pääsarjassa viidettä kautta pelaavan laitahyökkääjän Kimmo Rintasen*), 41,2 prosenttia vastaajista, ja virke 3 (*markkinoilta poistetulla tulehduskipulääkkeellä Vioxxilla*), 37,3 prosenttia. Taipuvan muodon kannatusluvut ovat siis verraten alhaisia. Lisäksi se, että henkilönnimikkeen *laitahyökkääjä* taipuvuutta pidetään asiannimikkeen *tulehduskipulääke* taipuvuutta hyväksyttävämpänä, vaikuttaa oudolta, koska tittelimäisten henkilönnimikkeiden voisi olettaa jäävän määritteellisissä nimikerakenteissa herkemmin taipumattomiksi kuin yleisnimisten asiannimikkeiden.

Eniten taipumattoman muodon kannattajia oli partisiippimääritteellisen nimikerakenteen sisältävillä virkkeillä. Määritteestä *metsäasioista vastaavalla*, taipumattomasta nimikkeestä *ministeri* sekä sukunimestä *Korkeaoja* muodostuvan nimikerakenteen (virke 12) hyväksyi peräti 96,1 prosenttia vastaajista. Virkkeiden 1 (*edusmenneen valtioneuvos Johannes Virolaisen*) ja 13 (*Iltalehden haastatteleman rikoskomisario Antero Jokisen*) taipumattomuuden hyväksyi myös suuri joukko vastaajista, 90,2 prosenttia.

Näiden kolmen partisiippimääritteellisen nimikerakenteen nimikkeen jälkeen nimikkeen taipumattomuutta kannatettiin eniten virkkeen 6 määritteettömässä nimikeraken-

teessa (*tennistähti Maria Sharapovan*), jonka perusmuotoisen nimikkeen 88,2 prosenttia vastaajista merkitsi mahdolliseksi. Virkkeen 6 rakenteessa nimike oli taipumaton, mutta myös virkkeen 9 taipuvat nimikkeet *olympiavoittajan ja maailmanmestarin Janica Kostelicin* merkitsi 60,8 prosenttia vastaajista mahdottomaksi. Myöskään Leiwon testissä määritteettömän nimikerakenteen nimikkeitä ei tavallisesti taivutettu. Esimerkiksi nimikkeet *vuorineuvos* ja *kunnanvaltuutettu* jätettiin aina taipumattomiksi, *valtuutettua* taivutti neljä prosenttia ja *huumepotilasta* yksi prosentti vastaajista.

”En tiedä” -vaihtoehto valittiin testissäni useimmin virkkeisiin 5, 9, 10, 14 ja 15, jolloin vaihtoehdon valitsi vastaajista 7,8 prosenttia. Partisiippimääritteen nimikkeen edessä sisältäviin virkkeisiin 1, 12 ja 17 ei tullut yhtäkään ”en tiedä” -valintaa.

Nimikkeiden taipumisen ja taipumattomuuden hyväksyttävyyttä koskevan testin tulos osoittaa, että taipumaton nimike on hyväksyttävä niin määritteettömissä kuin määritteellisissäkin nimikerakenteissa, sillä vain yhdessä virkkeessä taipuvan muodon kannattajia oli enemmistö vastaajista. Eräs vastaaja kiteytti varmasti monen kielenkäyttäjän noudattaman oman säännön: ”Oletan että erisnimen edellä oleva sana, joka on substantiivi ja antaa erisnimelle tarkennuksen (esim. ammatti) kirjoitetaan sen perusmuodossa”.

4. MÄÄRITTEETTÖMÄT NIMIKERAKENTEET

Perusohjeen mukaan määritteettömien nimikerakenteiden nimikkeet eivät siis taivu. Ohjeeseen on mainittu kuitenkin kaksi poikkeusta: tilapäistä tai tilanteen mukaan vaihtelevaa asemaa osoittavia nimikkeitä on pidetty taipuvina ja *nen*-loppuisten nimikkeiden taipumiseen puolestaan on annettu ohjeeksi, että ne joko taipuvat tai eivät. Määritteettömien nimikerakenteiden yksiosaisien nimikkeiden taiputusohjeita on sovellettu myös moniosaisien nimikkeiden taivuttamiseen.

Kaiken kaikkiaan aineistossa on 1 681 määritteettömien nimikerakenteiden nimikettä, joista taipuvia on 47 eli 2,8 prosenttia ja taipumattomia 1 634 eli 97,2 prosenttia. Taipumattomia yksiosaisia henkilönnimikkeitä on 1 231, joista listassa A on lueteltu sellaiset, jotka esiintyvät aineistossa vähintään kaksi kertaa.

Koska käsittelen *Karjalaisen* ja *Itä-Hämeen* nimikerakenteita yhtenä aineistona, esimerkiksi listassa A oleva merkintä *alue- ja kuntaministeri (4)* tarkoittaa, että nimike *alue- ja kuntaministeri* esiintyy puheena olevassa rakenteessa ja taiputusmuodossa (listassa A määritteettömän nimikerakenteen taipumattomana nimikkeenä) *Karjalaisessa* ja *Itä-Hämeessä* yhteensä neljä kertaa. Leipätekstissä nimikkeen jälkeen suluisissa olevat nimikkeen esiintymiskerrat on kursivoitu, jotta ne erottuisivat niistä nimikkeen jälkeen suluisissa olevista numeroista, joilla viitataan esimerkkeihin. Sisennettyjen nimikelistojen (A–P) suluisissa olevat numerot tarkoittavat kuitenkin aina nimikkeen esiintymiskertoja, ja siksi niitä ei ole kursivoitu. Yli kymmenen kertaa aineistossa esiintyvät nimikkeet on listoissa lihavoitu.

- A. alue- ja kuntaministeri (4), amiraali (2), arkkipiispa (3), arkkitehti (2), basisti (3), dosentti (6), elokuvaohjaaja (4), erotuomari (2), europarlamentaarikko (3), filosofi (2), hakkuri (2), hallintojohtaja (2), hyökkääjä (3), jalkapalloilija (2), johtaja (3), jääkiekkoilija (2), kampanjapäällikkö (4), **kansanedustaja** (12), kanttori (2), kapellimestari (3), **kapteeni** (16), **kauppa- ja teollisuusministeri** (11), kauppaneuvos (2), kauppias (5), kaupungininsinööri (2), **kaupunginjohtaja** (18), kaupunginkamreeri (4), kaupunginvaltuutettu (2), keihäänheittäjä (2), keilaaja (2), kenraali (4), keskushyökkääjä (2), kiinteistöpäällikkö (2), **kirjailija** (12), kirjastonhoitaja (4), kirjastotoimenjohtaja (2), kirjastovirkailija (2), kirkkoherra (2), kitaristi (3), kollega (2), komisario (5), konkari (2), kouluneuvos (2), koulutoimenjohtaja (2), **kulttuuriministeri** (10), kulttuuritoimenjohtaja (4), kuningas (8), **kunnanjohtaja** (10), kuntaministeri (2), kuvanveistäjä (2), kuvataiteilija (5), kuvernööri (2), kärkimies (4), laitahyökkääjä (3), laulaja (3), leski (2), libero (2), liikemies (2), liikenne- ja viestintäministeri (3), **liittokansleri** (13), lukkari (8), lyöjäjokeri (2), maa- ja metsätalousministeri (4), maaherra (2), maakun-

tajohtaja (3), maakuntatutkija (2), **maalivahti** (28), maatalousministeri (2), ministeri (8), muotoilija (2), mäkihyppyvalmentaja (2), näyttelijä (5), **ohjaaja** (11), **oikeusministeri** (11), olympiavoittaja (2), opetusministeri (2), palomestari (2), passari (6), pastori (3), pelinjohtaja (2), performanssitaiteilija (2), peruspalveluministeri (6), pianisti (2), piispa (4), poliisipäällikkö (2), pormestari (3), **presidentti** (110), **professori** (26), projektipäällikkö (7), **puheenjohtaja** (15), puoluesihteerin (2), **puolustaja** (11), puolustusministeri (3), pyöräilijä (3), pääjohtaja (4), **pääministeri** (68), pääsihteeri (4), päätoimittaja (2), **päävalmentaja** (18), ravitsemusterapeutti (2), rehtori (6), rikoskomisario (9), rikosylikomisario (4), rikosylikonstaapeli (2), runoilija (6), sairaanhoitaja (2), satusetä (2), selvitysmies (2), sisäministeri (9), sivistysjohtaja (2), sosiaali- ja terveysministeri (9), sosiaalijohtaja (2), **säveltäjä** (10), säveltäjä-pianisti (2), **taiteilija** (15), talouspäällikkö (3), teatterinjohtaja (3), tohtori (5), toiminnanjohtaja (2), toimittaja (6), **toimitusjohtaja** (32), tuottaja (2), tutkija (3), työministeri (4), ulkoministeri (5), **valmentaja** (23), valtiosyyttäjä (4), **valtiovarainministeri** (16), valtiosihteeri (5), valtuutettu (5), varapresidentti (6), vararehtori (2), varatuomari (2), ylijohdaja (3), ylikomisario (3), ylilääkäri (3), ylitarkastaja (5), ympäristöministeri (9), yrittäjä (2)

Määritteettömän nimikerakenteen taipumattomia asiannimikkeitä on aineistossa 373.

Näistä listassa B on jälleen vähintään kaksi kertaa esiintyvät nimikkeet.

- B. autolautta (2), autonvalmistaja (2), elokuvakeskus (2), elokuvateatteri (5), energiayhtiö (9), espanjalaisjätti (2), finanssikonserni (2), halpatavaratalo (3), **hirmumyrsky** (37), hotelli (6), hotelli-ravintola (3), hurrikaani (9), ihmisoikeusjärjestö (3), jalkapalloseura (2), kreikkalaisseura (4), levy-yhtiö (2), makeisyhtiö (2), matkustajakoti (2), markkinatutkimusyhtiö (2), metsäyhtiö (2), miljoonakaupunki (2), NHL-seura (3), ohjelmistoyhtiö (2), pelastushelikopteri (2), perheyrytys (2), perintäyhtiö (2), puheenjohtajamaa (2), päiväkotia (4), pääkaupunki (3), rakennuskonserni (2), **ravintola** (15), risteilyalus (2), sanomalehti (7), sarjanousija (3), sijoitusyhtiö (2), suksiyhtiö (2), taidekeskus (2), tietotekniikkaketju (2), uistinvalmistaja (2), uutiskanava (3), **uutistoimisto** (31), **vakuutusyhtiö** (12), valtionyhtiö (2), viestintäkonserni (2), ympäristöjärjestö (3), äärijärjestö (2), öljy-yhtiö (8)

Aineiston määritteettömien nimikerakenteiden taipumattomissa sekä henkilönnimikkeissä että asiannimikkeissä on tyyllisävyltään hyvin monenlaisia nimikkeitä: *kuninkaasta konkariin ja päiväkodista espanjalaisjättiin* ('menestyvä espanjalainen jalkapalloseura'). Listoissa A ja B mainitut nimikkeet edustavat hieman yleisempiä nimikkeitä, sillä ne esiintyvät aineistossa vähintään kaksi kertaa. Aineistossa kerran esiintyvien nimikkeiden joukossa tyyllisävyltään erikoisia nimikkeitä, kuten *vilukissa* (7a) ja *lentäjä-ässä* (7b), onkin enemmän.

7. a) *Vilukissa Annan* haaste on uida kylmiltään avannossa 25 metriä (I-H 11.11. s. 23; 12.11. s. 29).
- b) – Sarjakuva-albumit saavat jatkoa – – *lentäjä-ässä Hasse Windistä* ja Törni-trilogian osista *Purppurasydän* ja *Ristiretki* – – (K 9.10. s. 10).

Tarkastelen tilapäistä tai tilanteen mukaan vaihtelevaa asemaa osoittavia nimikkeitä luvussa 4.4.1 ja tilapäiseen käyttöön muodostettuja nimikkeitä luvussa 4.4.2. Näitä ennen tarkastelen määritteettömien nimikerakenteiden taipuvia henkilönnimikkeitä (luku 4.1.1) ja asiannimikkeitä (luku 4.1.2), *nen*-loppuisia nimikkeitä (luku 4.2) sekä moniosaisia nimikkeitä (luku 4.3). Kun neljännen luvun alaluvuissa puhutaan nimikkeistä, tarkoitetaan vain määritteettömien nimikerakenteiden nimikkeitä, ellei toisin mainita.

Viitataan tutkielmassa aineistoon käyttämällä *Karjalaisesta* kirjaintunnusta *K* ja *Itä-Hämeestä* kirjaintunnusta *I-H*. Kirjaintunnuksen jälkeen mainitsen lehden ilmestymispäivän ja -kuukauden sekä sivunumeron. Esimerkiksi merkintä *I-H 5.11. s. 14* tarkoittaa siis, että aineistoesimerkki on 5.11.2005 ilmestyneestä *Itä-Hämeestä* sivulta 14. Sanomalehtitekstissä käytettyjä nimien lihavoitteja ynnä muita tekstin tähdennyskeinoja en aio toistaa, jotta tutkielman typografisen ulkoasun ymmärtäminen ei vaikeutuisi. Suorien aineslähdelainauksien jälkeen on aina lähdeviite; mikäli lainausta on muutettu jollakin tavoin, virkkeen alussa on nuolenkärki (>). Jos esimerkkien edessä ei ole nuolenkärkeä tai niiden jäljessä lähdeviitettä, on esimerkki keksitty.

4.1. Taipuvat nimikkeet

4.1.1. Henkilönnimikkeet

Kaikista määritteettömien nimikerakenteiden yksiosaisista henkilönnimikkeistä taipuvia on 21 eli 1,6 prosenttia. Taipuvia asiannimikkeitä on lukumäärällisesti vähemmän, 18, mutta prosenttiosuudeltaan enemmän, 4,6 prosenttia. Määritteettömissä nimikerakenteissa esiintyvät taipuvina listan C henkilönnimikkeet.

- C. aikuiskoulutusjohtaja (1), akatemiatutkija (1), asekauppias (1), emeritusarkkipiispa (1), ex-rikollinen (1), huoltaja (1), jakelupäällikkö (1), jenkkivahvistus (1), joukkueenjohtaja (1), kakkosvalmentaja (1), kaupunginpuutarhuri (1), kehitysvammainen (1), keksijänero (1), liberopelaaja (1), maailman-

mestari (1), maalintekijä (1), olympiavoittaja (1), petoyhdysmies (1), salarakas (1), Werder-vahti (1), ykköspelintekijä (1)

Suurimmalle osalle määritteettömien nimikerakenteiden taipuvista niin henkilön- kuin asiannimikkeistä voidaan löytää taipumattomia vastineita joko muotonsa tai merkityksensä puolesta. Muotonsa puolesta vastaavalla tarkoitetaan sitä, että esimerkiksi kahden yhdysanimikkeen perusosat ovat samat (*pikajuoksija*, *maratonjuoksija*). Toisaalta usein muotonsa puolesta toisiaan vastaavat nimikkeet vastaavat toisiaan osin myös merkityksensä puolesta (*pikajuoksija* ja *maratonjuoksija* ovat molemmat juoksijoita). Määritteettömien nimikerakenteiden taipuviin nimikkeisiin rinnastettavat taipumattomat nimikkeet on esitelty taulukossa 2.

TAULUKKO 2. Määritteettömien henkilönnimikerakenteiden taipuviin nimikkeisiin rinnastettavat taipumattomat nimikkeet.

Taipuu	Ei taipu
<i>aikuiskoulutusjohtaja</i>	<i>koulutusjohtaja</i> (1)
<i>akatemiaturkija</i>	<i>erikoistutkija</i> (1) <i>hirvitutkija</i> (1) <i>maakuntatutkija</i> (2) <i>matkailututkija</i> (1) <i>tutkija</i> (3)
<i>asekauppias</i>	<i>kauppias</i> (5) <i>pölyimurikauppias</i> (1)
<i>emeritusarkkipiispa</i>	<i>arkkipiispa</i> (3) <i>piispa</i> (4)
<i>jakelupäällikkö</i>	<i>päällikkö</i> -loppuisia kaikkiaan 37, esim.: <i>kampanjapäällikkö</i> (4) <i>poliisipäällikkö</i> (2) <i>projektipäällikkö</i> (7) <i>talouspäällikkö</i> (3)
<i>liberopelaaja</i>	<i>libero</i> (2) <i>jokeripelaaja</i> (1) <i>pelaaja</i> (1) <i>tähtipelaaja</i> (1) <i>yleispelaaja</i> (1) ¹⁴
<i>maalintekijä</i>	<i>biisintekijä</i> (1) <i>dokumentintekijä</i> (1) <i>elokuvantekijä</i> (1) <i>sosiaalityöntekijä</i> (1)

¹⁴ *Libero*, *jokeripelaaja* ja *yleispelaaja* osoittavat pelitehtävää, kuten *liberopelaajakin*.

Taipuu	Ei taipu
<i>petoyhdysmies</i>	<i>mies</i> -loppuisia kaikkiaan 22; esim.: <i>elinkeinoasiamies</i> (1) <i>ostoesimies</i> (1) <i>pääluottamusmies</i> (1) <i>sekatyömies</i> (1)
<i>valmentaja</i>	<i>valmentaja</i> (23) <i>päävalmentaja</i> (18) muuta <i>valmentaja</i> -loppuisia 6
<i>Werder</i> -vahti	<i>FPS</i> -vahti (1) <i>Hermes</i> -vahti (1) <i>Josba</i> -vahti (1) <i>Oilers</i> -vahti (1) <i>OLS</i> -vahti (1) <i>SPV</i> -vahti (1) <i>kakkosvahti</i> (1) <i>maa</i> joukkuevahti (1) <i>ykkös</i> vahti (1) <i>maalivahti</i> (28)

Jotkin nimikkeet esiintyvät määritteettömissä nimikerakenteissa sekä taipuvina että taipumattomina: urheilukielen nimikkeistä *joukkueenjohtaja* ja *olympiavoittaja* esiintyvät kumpikin aineistossa kerran taipuvina ja kaksi kertaa taipumattomina, ja lisäksi *maailmanmestari* esiintyy kerran taipuvana ja kerran taipumattomana. Sen sijaan *huoltaja* esiintyy aineistossa vain kerran, taipuvana nimikkeenä määritteettömässä nimikerakenteessa. Sitä kuin myös *joukkueenjohtajaa* voitaneen pitää valmennustehtävää tai tehtävää seuran johdossa kuvaavana nimikkeenä. Tällaiset nimikkeet esiintyvät määritteettömissä nimikerakenteissa 51 kertaa taipumattomina (ks. luku 4.4.1).

Vaille muodoltaan vastaavia nimikkeitä taipuvien henkilönnimikkeiden ryhmästä jäävät *jenkkivahvistus*, *keksijänero*, *kaupunginpuutarhuri* ja *salarakas*. Näistä vain *kaupunginpuutarhuri* voidaan pitää ammattia osoittavana nimikkeenä. *Salarakasta* voidaan käyttää sekä substantiivina että adjektiivina, mikä selittänee nimikkeen taipumisen. Luvussa 4.2 tarkastellaan lähemmin *nen*-loppuisia nimikkeitä *ex-rikollinen* ja *kehitysvammainen*, nimikkeitä *jenkkivahvistus* sekä *keksijänero* luvussa 4.4.2.

Sellaisia selkeitä ammatin tai arvon nimityksiä, kuten aineiston taipuvat *aikuiskoulutusjohtaja* tai *kaupunginpuutarhuri*, on määritteettömissä nimikerakenteissa käytettyinä neuvottu jättämään taipumattomiksi. Toisaalta Erik Ahlman (1932: 44) toteaa, että ”jos yles-

nimi on spesiekseltään definiittinen, määrätty, taipuvat kuitenkin aina sekä erisnimi että substantiiviattribuutti. Esim. *Piispan, Tuomaan, hankkeet eivät onnistuneet.*¹⁵

Voidaankin ajatella, että kun yleinen suuntaus on nimikkeiden taipumattomuuden yleistyminen, määritteettömien nimikerakenteiden taipuvilla sekä henkilön- että asiannimikkeillä halutaan nimenomaan korostaa nimikkeen määräisyyttä. Jos nimen erottaisi nimikkeestä pilkuin (8b, 9b, 10b), kuten Ahlmanin *piispa*-esimerkissä, nimikkeen taipuminen tuntuisi luonnollisemmalta kuin pilkuttomassa versiossa (8a, 9a, 10a):

8. a) Prihat otti *jenkkivahvistuksen Annesia Crawfordin* kentälle ja nousi 24–22-tilanteeseen [sic] – – (K 3.10. s. 17).
- b) > Prihat otti *jenkkivahvistuksen, Annesia Crawfordin*, kentälle ja nousi 24–22-tilanteeseen – –.
9. a) Myllyaho puolestaan syötti *maalintekijälle Patrik Westerbackalle* (K 12.10. s. 18).
- b) > Myllyaho puolestaan syötti *maalintekijälle, Patrik Westerbackalle*.
10. a) Sanomalehti Karjalaisen jakelupiirissäkin sattuu ja tapahtuu, mutta *jakelupäällikön Lasse Valkilan* mukaan onneksi aika harvoin (K 6.10. s. 7).
- b) > Sanomalehti Karjalaisen jakelupiirissäkin sattuu ja tapahtuu, mutta *jakelupäällikön, Lasse Valkilan*, mukaan onneksi aika harvoin.

Nimikkeen taipuminen tuntuu virkkeissä 8b, 9b ja 10b luonnolliselta, koska pilkutus tekee nimikkeestä ja nimestä rinnasteisen ja osista samanarvoiset. Nimeä voi pitää selkeästi irrallisena lisänä. Pilkuttomassa rakenteessa nimikkeen taipumattomuus on kielenvastainen: > **Prihat otti **jenkkivahvistus, Annesia Crawfordin** kentälle*. On myös huomattava, että sellaisissa appositionarakteissa kuin *Koulussa oli tänään **nakkikastiketta, lempiruokaani*** vain pilkullista versiota voidaan pitää kirjoitusasultaan oikeana (**Koulussa oli tänään **nakkikastiketta lempiruokaani***).

¹⁵ En toista Ahlmanin harvennuksia sanassa *definiittinen*.

4.1.2. Asiannimikkeet

Määritteettömissä asiannimikerakenteissa esiintyy taipuvia nimikkeitä kaikkiaan 18 (4,6 %).

- D. hirmumyrsky (1), isäntäjoukkue (1), markkinajohtaja (1), omistajatalli (1), ovensulkijavalmistaja (1), partioalus (1), perusperheauto (1), pääkaupunki (6), pääsaari (1), sarjakakkonen (1), sarjanelonen (1), turvallisuuspalvelu (1), työpaikka (1)

Nimikkeet *markkinajohtaja*, *pääsaari* ja *turvallisuuspalvelu* esiintyvät kerran taipuvina, mutta lisäksi kerran taipumattomina. Lukuun ottamatta nimikettä *työpaikka* myös määritteettömän nimikerakenteen taipuville asiannimikkeille voidaan löytää yksi tai useampi muodoltaan tai merkitykseltään vastaava nimike. Nämä on koottu taulukkoon 3.

TAULUKKO 3. Määritteettömien asiannimikerakenteiden taipuviin nimikkeisiin rinnastettavat taipumattomat nimikkeet.

Taipuu	Ei taipu
<i>isäntäjoukkue</i>	<i>kotijoukkue</i> (1) <i>jalkapallojoukkue</i> (1) <i>jumbojoukkue</i> (1) <i>jääkiekkjoukkue</i> (1) <i>liigajoukkue</i> (1) <i>nousijajoukkue</i> (1) <i>seura-loppuisia</i> 21
<i>omistajatalli</i>	<i>ratsastustalli</i> (1)
<i>ovensulkijavalmistaja</i>	<i>autonvalmistaja</i> (2) <i>juomavalmistaja</i> (1) <i>lannoitevalmistaja</i> (1) <i>perunalastuvalmistaja</i> (1) <i>rengasvalmistaja</i> (1) <i>uistinvalmistaja</i> (2)
<i>partioalus</i>	<i>risteilyalus</i> (2) <i>Star Wars -alus</i> (1) <i>väylänhoitoalus</i> (1)
<i>perusperheauto</i>	<i>ympäristöauto</i> (1) <i>ympäristövalistusauto</i> (1)

Nimike *hirmumyrsky* esiintyy aineistossa kerran taipuvana ja 37 kertaa taipumattomana, nimike *hurrikaani* taipumattomana yhdeksän kertaa. Vain yhdessä virkkeessä *hirmumyrsky* siis taipuu – virkkeessä, jossa *hurrikaani* jää taipumattomaksi:

11. *Hirmumyrskyn Ritan* ankarimmin koettelemilla alueilla Louisianan länsi- ja Texasin itärannikolla on edessä samantapainen urakka kuin Mississippin rannikolla *hurrikaani Katrinan* jäljiltä (K 27.9. s. 12).

Pääkaupunki on asiannimikkeistä ainoa, joka esiintyy useammin taipuvana (6) kuin taipumattomana (3). Muita *kaupunki*-loppuisia ja taipumattomia ovat kaksi kertaa esiintyvä *miljoonakaupunki* (14) ja kerran esiintyvä *koulutuskaupunki* (15).

12. a) Presidentti Ilham Alijev äänesti päivällä *pääkaupungissa Bakussa* (I-H 7.11. s. 10).
- b) Iamatepec sijaitsee läntisessä Salvadorissa vajaat 70 kilometriä länteen *pääkaupungista San Salvadorista* (K 3.10. s. 10).
13. Kylpyläisännät ottivat kutsuvieraansa vastaan – – Toilan pienessä kylässä Itä-Virossa 200 kilometrin päässä *pääkaupunki Tallinnasta* (K 25.9. s. 11).
14. Wattenmeerin lomakohteista suurimpia on vajaan kahden tunnin ajomatkan päässä *miljoonakaupunki Hampurista* sijaitseva lomakylä St. Peter (K 9.10. s. 11).
15. *Koulutuskaupunki Joensuulla* ei ole varaa alakoululaisten tukiovetustunteihin! (K 14.9. s. 15).

Taru Kolehmainen (2005a: 3) mukaan *kaupunki*-loppuisella nimikkeellä *naapurikaupunki* ei esimerkiksi sellaisessa ilmauksessa kuin *naapurikaupunki Naantali* ole kiinteää yhteyttä nimeen. *Naapurikaupunkiin* verrattavia ovat hänen mukaansa myös *emämaa* ja *olympiakaupunki*, jotka ”luonnehtivat nimeä tilapäisesti”, jotka ”eivät ole kiinteässä yhteydessä siihen” ja joita ”tulisi taivuttaa”. Toisaalta on huomattava, että esimerkiksi *Naantali* on pysyvästi *Raision naapurikaupunki* ja vaikkapa *Calgary* muistettaneen usein juuri olympiaisännyydestään, *olympiakaupunkina*. *Pääkaupunki* tosin mainittaneen useammin nimen yhteydessä kuin esimerkiksi *naapurikaupunki* tai *olympiakaupunki* – onhan esimerkiksi *Helsinki* vanha *olympiakaupunki* sekä Vantaan ja Espoon *naapurikaupunki*, mutta *pääkaupungiksi* sitä kuitenkin usein kutsuttaneen.

Mikä sitten saa sellaiset nimikkeet kuin *miljoonakaupunki* ja *koulutuskaupunki* jäämään taipumattomiksi mutta sellaisen nimikkeen kuin *pääkaupunki* taipumaan kaksi kertaa useammin kuin jäämään taipumattomaksi? Muun muassa E. A. Saarimaan (1941: 265) esimerkistössä *pääkaupunkia* kehoitetaan taivuttamaan, vaikka sitä ei edeltäisi mää-

ritteitä: ”Kuvassa [Kuban] *pääkaupunki* Havannan pääkatu (pääkaupungin)”¹⁶. Syynä *pääkaupungin* taipumisherkkyyteen¹⁷ olisi siis se, että *pääkaupungin* voidaan katsoa aina olevan määräinen, tietyn valtion pääkaupunki, kuten *Havanna* on aina *Kuuban pääkaupunki*.

Aarni Penttilä (1957: 572) puolestaan sanoo *pääkaupungissa Helsingissä* -rakenteen nimikkeen taipuvan, koska kyseessä on yhdyssana. Onkin huomattava, että vain yksi, *huoltaja*, kaikista 39:stä määritteettömien nimikerakenteiden taipuvasta nimikkeestä ei ole yhdyssananimike. *Nykysuomen lauseopissa* (Hakulinen-Karlsson 1988: 119) kuitenkin todetaan, että Penttilän yhdyssananimikkeen taipumissääntö ei ole ehdoton, jääväthän esimerkiksi sellaisten nimikerakenteiden kuin *pääjohtaja Virtaselle* ja *ulosottomies Lah-tisen* yhdyssananimikkeet taipumattomiksi.

Tarkastelen *nen*-loppuisia nimikkeitä *sarjakakkonen* ja *sarjanelonen* luvussa 4.2.

Matti Sadeniemi (1970: 44–46) toteaa, että yhtiön, liikkeen ja laitoksen nimien edessä olevat nimikkeet voivat jäädä taipumatta, edellytyksenä että ”attribuutti kuuluu viralliseen nimeen – tai ainakin voisi kuulua”. Esimerkkeinä Sadeniemi mainitsee sellaisia nimikerakenteita kuin *osakeyhtiö Terässä*, *kenkätehdas Kalevassa* ja *kampaamo Arissa* (mts. 45).

On totta, että yrityksillä ja laitoksilla on usein sellaisia nimiä, joissa ”attribuutti kuuluu viralliseen nimeen”. Olen kuullut esimerkiksi sellaisia nimiä kuin ***Taidekeskus Salmela***, ***Galleria Huuto*** ja ***Parturi-Kampaamo Kauneushoitola Helmihius***, joiden ensimmäinen osa (viimeksi mainitussa kaksi ensimmäistä osaa) on tavallisesti yleisnimenä käytetty sana. Myös Sadeniemen esimerkit olisivat isolla alkukirjaimella kirjoitettuna aivan kel-poja nimiä: *Osakeyhtiö Terässä*, *Kenkätehdas Kalevassa* ja *Kampaamo Arissa*.

Virkkeessä 16a *taidekeskus* ja virkkeessä 17a *työpaja* on kirjoitettu pienellä alkukirjaimella. Ahjon virallinen koko nimi on kuitenkin *Taidekeskus Ahjo* ja Torpan *Työpaja Torppa*. Taipumattomat muodot kuulostavat korvaan täysin mahdollisilta, ja taipumattomiksihan niiden kuuluisikin jäädä, mikäli ne kirjoitettaisiin isolla alkukirjaimella (16b ja 17b).

¹⁶ Hakasulkeet ovat Saarimaan. Lisäksi on huomattava, että *Kielenoppaassaan* (Saarimaa 1947: 176) Saarimaa esittää saman esimerkin seuraavasti: ”Kuvassa *Kuban p ä ä k a u p u n k i* Havannan pääkatu (p.o. *pääkaupungin*).”

¹⁷ *Pääkaupungin* taipumisherkkyydestä kertoo sekin, että kaikissa 27 määritteellisessä nimikerakenteessa, joissa se esiintyy, se myös taipuu.

16. a) Myös *Taidemuseon pihasta löytyvän taidekeskus Ahjon* kaikkiin näyttelyihin on vapaa pääsy (K 17.9. s. 6).
- b) > Myös *Taidemuseon pihasta löytyvän Taidekeskus Ahjon* kaikkiin näyttelyihin on vapaa pääsy.
17. a) *Yli kymmenen vuotta toimineen työpaja Torpan* porukasta on puolet päässyt töihin – – (I-H 20.10. s. 4).
- b) > *Yli kymmenen vuotta toimineen Työpaja Torpan* porukasta on puolet päässyt töihin – –.

Milloin sitten nimike ei kuulu, mutta ”voisi kuulua” nimeen? Taipuvista määritteettömien nimikerakenteiden nimikkeistä tällaisina voitaisiin pitää kenties vain *ovensulkijavalmistajaa*, *partioalusta* ja *turvallisuuspalvelua*. Sen sijaan esimerkiksi sellaiset nimet kuin *Markkinajohtaja K-ryhmä* tai *Perusperheauto Kia Cerato* kuulostavat nimiksi kelpaamattomilta, ja siksi voidaankin sanoa, että nimikkeet *markkinajohtaja* ja *perusperheauto* eivät täytä taipumattomuuden edellytystä, mahdollisuutta kuulua nimeen.

Matti Leiwo (1985: 29) huomauttaa lisäksi, että suomen kielessä käytetään usein mieluummin genetiivimääritettä kuin N+N-rakennetta. Esimerkkinä hän mainitsee, että on tavallisempaa sanoa *Jyväskylän kaupunki* kuin *kaupunki Jyväskylä*. N+N-rakenteessa sanojen liitto on niin kiinteä, että se tajutaan yleensä yhdyssanaksi. Kun sitten tarkastellaan listan D nimikkeitä, huomataan, että nimikkeistä on mahdotonta muodostaa *Jyväskylän kaupunki* -kaltaista ilmausta: > **Ritan hirmumyrsky* (vrt. *hirmumyrsky Rita*), > **Abloyn ovensulkijavalmistaja* (vrt. *ovensulkijavalmistaja Abloy*), > **Stall Floppenin omistajatalli* (vrt. *omistajatalli Stall Floppenin*). Määritteetön nimikerakenne onkin kiinteää N+N-tyyppiä (nimikerakenteen kiinteydestä luvussa 6).

4.2. *nen*-loppuiset nimikkeet

Vaikka perussäännön mukaan määritteettömien nimikerakenteiden nimikkeet jäävät taipumattomiksi, *nen*-loppuisien nimikkeiden taivuttamista on suositeltu yksimielisesti: ”*nen*-loppuinen titteli kuitenkin taipuu” (Setälä 1966: 33); ”*ne* [*nen*-loppuiset arvonimet] taipuvat pääsanansa mukana” (Sadeniemi 1963: 33). Matti Sadeniemi (1970: 48) kiteyttääkin, että ”[k]aikki kieliovit mainitsevat, että *nen*-loppuinen titteli poikkeuksena muista taipuu”. Vuoden 1979 suositusmuutoksissa kuitenkin annettiin ohjeeksi, että ”[m]äärittee-

tön *nen*-loppuinen ammatin- tai arvonimi voi nimen edessä joko taipua tai säilyä taipumattomana” (Huovinen-Nyberg 1979: 4).

Anneli Räikkälän (1991: 18) havaintojen mukaan *nen*-loppuiset nimikkeet taipuvat yleensä samoin kuin muutkin määritteet. Kuitenkin jos ne tarkoittavat selkeästi jotakin ammattia tai arvoa, ne pyrkivät jäämään taipumattomiksi. Myös Terho Itkonen (1982: 70) sanoo *nen*-loppuisten nimikkeiden taipumisen ratkaisevan sen, kuinka selkeästi nimike on titteli. Tällaisia selkeitä titteleitä Itkosen mukaan ovat *kirjastoapulainen* tai *koululainen*.

Itkonen (1982: 70) jatkaa, että puolestaan sellaiset *nen*-loppuiset nimikkeet, jotka eivät ole selkeitä titteleitä, taipuvat samoin perustein kuin tilapäistä tai tilanteen mukaan vaihtelevaa asemaa osoittavat nimikkeet. Kuitenkin vaikka nimikkeiden taipumattomuus yleistyy niin tilapäistä tai tilanteen mukaan vaihtelevaa asemaa osoittavissa kuin muissakin nimikkeissä, määritteettömien nimikerakenteiden *nen*-loppuiset nimikkeet (6) ovat aineistossa kaikki taipuvia (18a–d ja 19a–b).

18. a) Teemana nuorisoriikollisuus, josta keskustellaan mm. *ex-rikollisen Borren* kanssa (I-H 4.11. s. 23).
- b) Tarina kertoo *kehitysvammaisesta Armaasta*, jolle maksettiin saman kokoista [sic] palkkaa kuin muillekin saman työn tekijöille (I-H 12.11. s. 22).
- c) – Tyttö on jo kerran vaihtanut koulua, kun Loukunvaara lakkautui, sanoi *5-luokkalaisen Jonna Liukun* äiti Anni Saarinen (K 11.10. s. 5).
- d) Kurssin opettaja Jenni Salmi puhuu *ekaluokkalaiselle Arttu Turtiaiselle* sekä toisluokkalaisille Susanna Heiskaselle ja Henna Pesoselle lähes koko ajan englantia (K 27.9. s. 16).
19. a) Suomen mestaruuden jo aiemmin ratkaissut MyPa matkasi Helsinkiin *sarjakakkosen HJK:n* vieraaksi (I-H 17.10. s. 17).
- b) Heinolan Kiekko saa tänään lauantaina vastaan *sarjanelosen KooVee:n* Tampereelta (I-H 22.10. s. 24).

Aineiston neljästä *nen*-loppuisesta henkilönnimikkeestä ei yksikään ole selkeästi jotakin ammattia tai arvoa osoittava nimike. Esimerkiksi *viidesluokkalainen* ja *ekaluokkalainen* eivät ole yhtä pysyviä nimikkeitä kuin Itkosen mainitsema *koululainen*, ollaanhan yhden vuosiluokan oppilaita tavallisesti vain yhden vuoden verran mutta koululaisia yhdeksänvuotisen peruskoulun ajan. Nimikkeellä *rikollinen* voidaan viitata henkilöön vuo-

sia tai vuosikymmeniä, joskin nimike osoittanee tilanteen mukaan vaihtelevaa asemaa; *ex-rikollisen* määriteosa *ex* viittaa lisäksi siihen, että elämänvaihe ei ollut pysyvä.

Kehitysvammaista sen sijaan ei voida pitää tilapäistä tai tilanteen mukaan vaihtelevaa asemaa osoittavana nimikkeenä, ei myöskään tittelinä. Taipumaton *kehitysvammainen* kuulostaa ehdottomalta:

20. a) Tarina kertoo *kehitysvammaisesta Armaasta* – (I-H 12.11. s. 22).
 b) > ?Tarina kertoo *kehitysvammainen Armaasta* ~ *Armas Lukkarisesta*.
21. a) > Tarina kertoo *tarkkasilmäisestä Armaasta* ~ *Armas Lukkarisesta*.
 b) > *Tarina kertoo *tarkkasilmäinen Armaasta* ~ *Armas Lukkarisesta*.
22. a) > Tarina kertoo *toimistoapulaisesta Armaasta* ~ *Armas Lukkarisesta*.
 b) > Tarina kertoo *toimistoapulainen Armaasta* ~ *Armas Lukkarisesta*.

Nimikkeen tehtävähän on luokitella yksilö tai asia johonkin luokkaan tai ryhmään, usein sillä perusteella, mitä yksilö tai asia tekee. Taipumaton *kehitysvammainen* korostaa nimikkeen luokittelevuutta, vaikka nimike sinänsä on ennemmin henkilöä kuvaileva kuin luokitteleva. Kuvailevat määritteet ovat usein adjektiiveja, jotka taipuvat pääsanansa mukaan, ja tämän vuoksi *kehitysvammaisen* taipuva muoto tuntuu taipumatonta muotoa paremmalta valinnalta. On myös huomattava, että *kehitysvammainen* voi esimerkiksi 20a olla substantiivisen nimikkeen sijaan myös adjektiivi (*kehitysvammainen mies*).

Poikkeukselliselle *nen*-loppuisten nimikkeiden taipumiselle on esitetty kielihistoriallisia syitä. Alun perin taipumaton nimen edessä oleva nimike on ollut nimikkeen ja nimen muodostaman yhdyssanan määriteosa. Näin esimerkiksi *kauppias Kettunen* on kehittynyt yhdyssanasta *kauppias-Kettunen*. Toisin kuin ”tavalliset” nimikkeet, kuten *kauppias*, *nen*-loppuiset nimikkeet, kuten *toimistoapulainen*, eivät kuitenkaan sovi sellaisenaan yhdyssanan määriteosiksi (**toimistoapulainen-Kettunen*), ja siksi *nen*-loppuisista sanoista käytetäänkin yhdyssanan määriteosissa konsonanttivartaloa: *toimistoapulais-Kettunen*. Erityisen yhdyssanamuotonsa vuoksi *nen*-loppuiset nimikkeet ovat erilaisessa asemassa muihin nimikkeisiin nähden, ja osaltaan siksi niitä taivutetaan. (Sadeniemi 1965: 11.) Myös *nen*-loppuisesta sukunimietuosasta ja nimikeloppuosasta muodostettu rakenne on yhdyssana: *Räisäs-poika*, *Kuukkas-täti* (Airila 1923: 26).

Syitä *nen*-loppuisten nimikkeiden taipumiseen voidaan löytää kielihistorian lisäksi myös muualta. Substantiivin (*i*)*nen*-johtimen alkuperä on nimittäin sama kuin adjektiivin (*i*)*nen*-johtimen (Ikola 1976: 97). Johdin *-(i)nen*¹⁸ on lisäksi ensisijaisesti (ISK s. 266) sekä eniten käytetty ja moninaisin (mts. 264) adjektiivien johdinaines. Se sisältyy myös *lainen*-johtimella muodostettuihin johdoksiin (*viidesluokkainen*, *ekaluokkainen*), jotka ovat yksi yleisimmistä yksilön ilmaisevista johdostyypeistä (mts. 211). Toisaalta esimerkiksi juuri *kehitysvammaista* voidaan käyttää sekä substantiivina että adjektiivina.

Koska *-(i)nen* on ensisijaisesti adjektiivijohdin ja koska adjektiivit yleensä pääsanaan-
sa määrittävinä taipuvat (*iloiselle Akulle*, vrt. **iloinen Akulle*), myös pääsanaan- eli ni-
meä määrittävät *nen*-loppuiset nimikkeet pyrkivät taipumaan (*ekaluokkalaiselle Maijalle*,
keittiöapulaiselle Virtaselle; vrt. *?ekaluokkainen Maijalle*, *keittiöapulainen Virtaselle*).
Koska monet (*i*)*nen*-johtimiset adjektiivit vastaavat kysymyksiin 'mihin kuuluva, minkä
laatuinen', ei *nen*-loppuisia nimikkeitä välttämättä aina mielletäkään substantiiveiksi
vaan adjektiiveiksi. Sanaluokkajaot perustuvat kieliopilliseen vertailuun ja sopimukseen,
eikä niillä välttämättä ole yhteyttä kielenkäyttäjien intuitioihin tai puheen tuottamiseen ja
ymmärtämiseen (Leiwo 1985: 29). Rajankäynti substantiiveiksi katsottavien ja adjektiiv-
veiksi katsottavien *nen*-loppuisten nimikkeiden välillä onkin häilyvää.

Aineiston kaksi *nen*-loppuista asiannimikettä, *sarjakakkonen* ja *sarjanelonen*, ovat
hyvin tilapäistä asemaa osoittavia nimikkeitä, sillä asema sarjataulukossa voi vaihtua
jokaisenkin kierroksen jälkeen. Muita asemaa sarjataulukossa osoittavia määritteettömien
nimikerakenteiden nimikkeitä ovat taipumattomat *jumbojoukkue* (1), *lohkokärki* (1), *nou-
sijajoukkue* (1) ja *sarjanousija* (3). Jos *nen*-loppuisten nimikkeiden taipumattomuuden
edellytyksenä pidetään, että nimikkeen tulee osoittaa kohtalaisen pysyvää asemaa, on
sellaisten nimikkeiden kuin *sarjakakkonen* ja *sarjanelonen* taivuttaminen perusteltua.

4.3. Moniosaiset nimikkeet

Määritteettömien nimikerakenteiden taipumattomia moniosaisia nimikkeitä (E) on aineis-
tossa kaikkiaan 30, joista 24 osoittaa oppiarvoa:

¹⁸ ISK:ssa (s. 264–266) adjektiivin johtimeksi mainitaan *-(i)nen*, joten johdinaines voi olla joko *i*:llinen tai *i*:tön. *Nyky-suomen käsikirjassa* (Ikola 1976: 97) puolestaan mainitaan, että nykykielessä adjektiivijohdin on aina *i*:llinen ja kaksitavuiseen kantasaan liittyvä substantiivijohdin *i*:tön.

- E. filosofian lisensiaatti (2), filosofian maisteri (7), filosofian tohtori (2), FT (1), filosofian ylioppilas (1), lääketieteen lisensiaatti (1), maa- ja metsätaloustieteiden maisteri (1), Mannerheim-ristin ritari (1), oikeustieteen tohtori (1), tasavallan presidentti (5), teologian maisteri (1), terveystieteiden maisteri (1), valtiotieteen maisteri (1), valtiotieteen tohtori (2), yhteiskuntatieteiden maisteri (3)

Vesa Koivisto (1990: 137) on esittänyt, että syy määritteellisten nimikerakenteiden nimikkeiden taipumatta jäämiseen olisivat juuri moniosaiset, sanaliittomaiset oppiarvon tai muun arvonimen ilmaisevat nimikkeet. Hänen mukaansa esimerkiksi kielenhuolto-ohjeiden mukaan taipuvat *Suomen presidentti* ja *filosofian professori* -ilmaukset rinnastetaan taipumattomiin sanaliittoihin *tasavallan presidentti* ja *filosofian tohtori*, ja tämän vuoksi myös ilmaukset *Suomen presidentti* ja *filosofian professori* jäävät taipumattomiksi.

Sekaannus on ymmärrettävää, onhan esimerkiksi Terho Itkosen (1982: 70) *Kielioppaassa* sääntö, että ”[t]itteli voi joskus olla sanaliittokin – –. Jos sanaliitto on genetiivialkuinen, se yleensä jää taipumatta.” Nimikkeiden taivuttamisesta epävarma kielenkäyttäjä lukee ohjeen helposti siten, että kaikki genetiivimääritteelliset sanaliittomaiset nimikkeet jäävät taipumattomiksi. Kielenkäyttäjällä voi olla vaikeuksia myös sanaliiton tulkinnan kanssa: miksi *filosofian tohtori* on sanaliitto mutta *filosofian professori* ei?

Vastoin kielenhuolto-ohjeita taipuvia moniosaisia nimikkeitä on aineistossa kahdeksan, joista kaksi on *eduskunnan puhemies* -nimikkeitä (23) ja kaksi *eduskunnan varapuhemies* -nimikkeitä (24).

23. Tiistaina kuningaspari tapaa – – *eduskunnan puhemiehen Paavo Lipposen* (sd.) (K 20.9. s. 9).
24. *Eduskunnan varapuhemiehenä Markku Koskena* esiintynyt ja autoliikkeitä huijannut mies on saanut teoistaan ehdollista vankeutta (I-H 21.10. s. 9).
25. a) *Terveystieteiden maisterin Liisa Riikosen* kasvatustieteen väitöskirja – – tarkastettiin lauantaina (K 6.9. s. 4).
- b) *Valtiotieteen tohtorin Sinikka Salon*, 57, päätyminen toiselle viisivuotiskaudelle Suomen Pankin (SP) johtajistoon ei ole yllätys (K 21.9. s. 2).
- c) Varsovan kaupunginjohtajan ja *oikeustieteen tohtorin Lech Kaczynskin* keskeinen vaaliteema oli ”Puolan neljäs tasavalta” (I-H 25.01. s. 14).

26. Kalske vastaanotti Reumasäätiön tunnustuksen *tasavallan presidentiltä Tarja Haloselta* eilen illalla (I-H 11.11. s. 5).
27. *Fidjin tasavallan presidentti Ratu Josefa Iloilon* vaimo yllättyi suuresti löytäessään tuntemattoman kaverin tekemässä etunojapunnerruksia virka-asunnon lattialla (K 27.9. s. 13).

Vaikka sellaisten moniosaiten nimikkeiden kuin *tasavallan presidentti* ja *eduskunnan (vara)puhemies* kuuluisi jäädä taipumattomiksi, yksi viidestä määritteettömästä *tasavallan presidentti* -nimikkeestä ja kaikki neljä aineiston *eduskunnan (vara)puhemies* -nimikettä taipuvat. Koska *tasavallan presidentti* mainitaan kielenhuolto-oppaissa aina taipumisensa puolesta poikkeustapauksena ja koska se mielletään helposti ehdottoman viralliseksi, sen taivuttaminenkin on enemmän kielenhuolto-ohjeiden mukaista kuin harvemmin käytetyn *eduskunnan (vara)puhemies* -nimikkeen. Kun nimike, myös moniosainen, saa määritteen, sen kuuluisi taipua. Näin ei kuitenkaan käy esimerkkipirkkeessä 27.

Professorin sisältävistä määritteellisistä nimikerakenteista kielenhuolto-ohjeiden mukaisesti taipuvia (28a ja b, 29 a ja b) on kymmenen ja vastoin kielenhuolto-ohjeita taipumattomia (30a–c, 31a ja b) seitsemän. *Professori*-nimikkeen sisältävissä rakenteissa määritteenä on joko oppiala (28a ja b, 30a–c), oppiala ja muita määritteitä (29a) tai vain muita määritteitä (29b, 31a ja b):

28. a) *Perhesosiologian professorin Riitta Jallinojan* mukaan erityistä ajassa oli, että perhearvojen puolesta alkoi puhua monipuolinen ihmisjoukko – – (I-H 11.10. s. 11).
- b) Tulos on *taloussosiologian professorin Terhi-Anna Wilskan* mielestä yllättävä – – (I-H 31.10. s. 12).
29. a) *Helsingin yliopiston valtiosääntöoikeuden professorin Mikael Hidénin* mukaan käytännössä sellaisesta tulisi tuskin mitään (K 29.9. s. 11).
- b) *Joensuussa sunnuntaina luennoineen Tessalonikin yliopiston professorin Dimitra Koukouran* mukaan vapaudesta on tullut eurooppalaisen yhteiskunnan perusluonteenpiirre ja kasvatusperiaate (K 26.9. s. 24).
30. a) Julkisuudessa on myös ihmetelty Merkelin valintaa säilyttää entisen miehensä Ulrich Merkelin nimi huolimatta uudesta avioliitosta *kemian professori Joachim Sauerin* kanssa (K 16.9. s. 23).

- b) Emmy-ehdokkuuden saanut Rose Red kertoo *psykologian professori Joyce Reardonin* yrityksistä herättää henkiin vanha Punaruusu-kartano (I-H 17.10. s. 11).
 - c) *Geologian ja mineralogian professori Tapani Rämön* mukaan Kaakkois-Suomessa rapakivigraniittien tyypialue on ainutlaatuinen (K 14.9. s. 10).
31. a) *Puhetta sunnuntaina johtaneesta professori Seppo Knuutilasta* kerrotaan – yksi mehevimmistä henkilökaskuista (K 26.9. s. 12).
- b) Nytemmin – kiitos paljolti *itsekin melanoomaan sairastuneen professori Jorma Palon* – myös tieto ihosyövän ja auringon säteilyn yhteydestä on alkanut levitä (K 19.9. s. 2).

Näyttää siltä, että kielenhuolto-ohjeiden mukaisesti taipumattomat *filosofian tohtori*-ilmaukset sekaantuvat erityisesti genetiivimääritteellisiin kaksiosaisiin viran ilmaiseviin nimikkeisiin kuin *filosofian professori*. Nimikkeitä yhdistää oppialan ilmaiseva genetiivimäärite. Määritteellinen nimike ja moniosaisen nimikkeen jälkimmäinen osa rinnastuvat helposti, koska useinhan henkilö, joka on virka-asemaltaan esimerkiksi jonkin oppialan professori, on myös oppiarvoltaan saman oppialan tohtori.

4.4. Taipumattomat nimikkeet

4.4.1. Tilapäistä tai tilanteen mukaan vaihtelevaa asemaa osoittavat

Tilapäistä tai tilanteen mukaan vaihtelevaa asemaa osoittavia määritteettömien nimikerkenteiden nimikkeitä on aiemmin suositeltu taivutettavan. Esimerkkeinä tällaisista nimikkeistä Liisa Huovinen-Nyberg (1979: 5) mainitsee 1970-luvun lopulla muiden muassa nimikkeet *asianomistaja*, *kuulustelija* ja *syytetty* sekä *puhujia*, *esitelmöitsijä* ja *neuvottelija*. Reilu kymmenen vuotta myöhemmin Anneli Räikkälä (1991: 19) jatkaa listaa nimikkeillä, ”jotka eivät läheskään aina osoita varsinaista ammattia mutta jotka kuitenkin aina jonkin aikaa liittyvät melko kiinteästi samaan henkilönimeen”. Tällaisina Räikkälä mainitsee muiden muassa nimikkeet *jäsen*, *puheenjohtaja* ja *valtuutettu*.

Tilapäisyys on kuitenkin suhteellinen käsite – missä kulkee tilapäisen ja pysyvän raja? Pekka Rautamaa (1999: 71) muistuttaa kielipakinassaan ”Tittelitkö pois?”, että ”[t]ittelin voi menettääkin: työala vaihtuu, työttömyys iskee, tulee suoritetuksi ylempi tutkinto”.

Nimikkeitä myös syntyy ja kuolee tuon tuostakin: Aarre Huhtala (1987: 16) kuvailee, että ”Suomen titteliviidakkoa – – rehevöittää se, että yhteiskunta jatkuvasti kehittyy, ammatit eriytyvät entisestään ja byrokratia paisuu ja porrastuu: on johtajaa, ylijohtajaa, pääjohtajaa ja ylipääjohtajaa”. Suomen kielen lautakunnan kokouksessa vuonna 1979 huomautettiin, että käytäntö ei ole ”ehdottoman jyrkkärajaista; juuri tittelinomaisen ja muun määritteen raja on jossain määrin liukuva” (Huovinen-Nyberg 1979: 5), ja vuoden 2005 kokouksessaan lautakunta päätti, että rajanvedosta voidaan kokonaan luopua (Kolehmainen 2005b: 6).

Aiemmin tilapäistä ja tilanteen mukaan vaihtelevaa asemaa osoittavista nimikkeistä on mainittu esimerkkeinä edellä mainittujen kaltaisia oikeus- ja kokouskäytännön tehtäviä kuvaavia nimikkeitä. Nytemmin Taru Kolehmainen (2005b: 5) mainitsee ”tilapäisiksi” nimikkeiksi urheilukielen pelaajatehtävää kuvaavat nimikkeet, kuten *maalivahti*, *puolustaja*, *hyökkääjä*, sekä muita urheilukielen nimikkeitä, kuten *päävalmentaja*, *uimahyppääjä* ja *kommentaattori*. Urheilukielen ilmaukset muuttuvat ja uusiutuvat jatkuvasti (Suorsa 1994: 26), ja toisaalta niissä on tyylikerrostumia (mas. 27). Tämän vuoksi myös urheilukielen nimikkeitä voidaan helposti pitää ”tilapäisinä” nimikkeinä – ne eivät ole kovin vakiintuneita. On kuitenkin huomattava, että esimerkiksi se pelaajatehtävä, johon pelaajatehtävää osoittava nimike viittaa, on sinänsä pysyvä ja tilapäistä on se, kuinka kauan sillä voidaan viitata samaan henkilöön. Toisaalta myös jotkut nimikkeet, kuten *sentteri* ja *veskari*, voivat tyyliseikkojen vuoksi tuntua arkisemmilta ja vakiintumattomammilta kuin niiden yleiskieliset vastineet *keskushyökkääjä* ja *maalivahti*.

Aiemmissä suosituksissa pysyvää asemaa osoittavan nimikkeen ja tilapäistä asemaa osoittavan nimikkeen erottavana tekijänä pidettiin sitä, voiko nimike esiintyä pelkän sukunimen kanssa; tilapäinen nimike vaatii aina pääsanakseen sekä etu- että sukunimen (Huovinen-Nyberg 1979: 4). Aineistossa kuitenkin sellaiset urheilukielen nimikkeet kuin *päävalmentaja*, *erotuomari*, *KiPa-lukkari*, *kanadalaishyökkääjä*, *maalivahti*, *Honda-kuljettaja*, *tallitoveri* ja *KTM-kuski* voivat esiintyä pelkän sukunimen kanssa (32a–h). Aineistossa on myös yksi nimikerakenne, joka muodostuu nimikkeestä *nyrkkeilyvalmentaja* sekä etunimestä *Frank* (33). Kaikilla pelkästä nimikkeestä ja etu- tai sukunimestä muodostuvilla nimikerakenteilla on miespuolinen tarkoite.

32. a) *Päävalmentaja Jaloselle* jatkosopimuksen tekeminen oli luonnollinen jatke hyvin sujuneille HPK-vuosille (I-H 27.10. s. 21).

- b) – – valmentaja Korhonen ei arvostellut *erotuomari Järvisen* ratkaisua (K 29.9. s. 25).
 - c) Lehdistötilaisuudessa väittely – – loppui kuin veitsellä leikaten *KiPalukkari Kohosen* napakkaan kommenttiin (K 9.9. s. 20).
 - d) *Kanadalaishyökkääjä Beaudoinin* viime kausi meni pilalle rannevamman takia (K 4.10. s. 18).
 - e) Ottelun puolivälissä Ilveksen nestori Raimo Helminen – – livahti kiekon kanssa karkumatkalle yksin *maalivahti Goehringia* vastaan (K 24.9. s. 18).
 - f) *Honda-kuljettaja Lüthin* ja Kallion ero maalissa oli kaksi tuhannesosa sekuntia [sic] (K 26.9. s. 16).
 - g) *Tallitoveri Wurzin* vauhtikaan ei Räikköstä kummastuttanut – – (K 24.9. s. 19).
 - h) *KTM-kuski Arolla* on nyt 62 pistettä enemmän kuin luokassa toisena olevalla Australian Stefan Merrimanilla – – (I-H 10.10. s. 17).
33. Ohjaamisen lisäksi Eastwood esittää *nyrkkeilyvalmentaja Frankia* (K 3.10. s. 21).

Pelaajatehtävää kuvaavia määritteettömien nimikerakenteiden nimikkeitä on aineistossa 102, joista 99 jää taipumattomiksi ja kolme taipuu. Kun kaikista määritteettömien nimikerakenteiden henkilönnimikkeistä taipuvia on 2,2 prosenttia, on vastaava luku pelaajatehtävää osoittavista nimikkeistä 2,9 prosenttia. Luvut eroavat toisistaan vain noin puolen prosenttiyksikön verran, mikä osoittaa, että määritteettömien nimikerakenteiden pelaajatehtävää kuvaavat nimikkeet taipuvat lähes samalla tavoin kuin määritteettömien nimikerakenteiden nimikkeet yleensä.

Pelaajatehtävää kuvaavan nimikkeen mieltäminen titteliksi on ymmärrettävää, sillä pelaajatehtävän hoitaminen on ammatin kaltainen työ: esimerkiksi liigatasolla pelaavan jääkiekkoilijan ainoa päivätyö on yleensä pelaaminen, hän voi pelata samalla kenttäpaikalla kymmeniä vuosia (vertaa kansanedustajan nelivuotiskauteen) ja saada työstään korkeaa palkkaa (korkeampaa kuin kansanedustaja). Myös esimerkiksi jonkin lajin urheilijaa tai valmennustehtävää kuvaavat nimikkeet voivat viitata samaan tarkoitteeseen vuosikymmeniä ammatti- ja arvonimien tavoin.

Taipumattomien pelaajatehtävää osoittavien nimikkeiden (F) lisäksi aineistossa on 26 jonkin lajin urheilijaa osoittavia nimikettä (G), kolme tuomari-tehtävää kuvaavaa nimiket-

tä (H) sekä 51 valmennustehtävää tai tehtävää seuran johdossa kuvaava nimikettä (I). Nimike *kapteeni* (36a ja b) osoittaa pelaajan arvoa joukkueessa, ja se esiintyy määritteettömässä nimikerakenteissa pelaajan arvon merkityksessä kymmenen kertaa¹⁹. Muita urheilukielen nimikkeitä, kuten *maajoukkue mies* ja *olympiavoittaja*, aineistossa on 16 (J). Kaikkiaan urheilukielen määritteettömien nimikerakenteiden taipumattomia nimikkeitä aineistossa esiintyy siis 208 kertaa. Seuraavassa nimikkeiden lukumäärät on lueteltu ryhmittäin (F–J), ja ohessa on myös joitakin esimerkkivirkkeitä (34a–d ja 35a–d).

- F. Chelsea-hyökkääjä (1), espanjalaisyökkääjä (1), etenijäjokeri (1), FPS-vahti (1), hakkuri (2), Hermes-vahti (1), hyökkääjä (5), jokerilyöjä (1), jokeripelaaja (1), Josba-vahti (1), kanadalaisyökkääjä (1), keskitorjuja (1), keskushyökkääjä (2), KiPa-lukkari (1), kärkimies (4), laitahyökkääjä (3), libero (2), lukkari (8), lyöjäjokeri (2), maajoukkuepuolustaja (1), maajoukkueettopari (1), maajoukkuevahti (1), **maalivahti** (28), norjalaisyökkääjä (1), Oilers-vahti (1), OLS-vahti (1), passari (6), pelinjohtaja (2), puolustaja (11), ranskalaisyökkääjä (1), SaPKo maalivahti (1), sentteri (1), SPV-vahti (1), takamies (1), ykkösvahti (1), yleispelaaja (1)
34. a) – – Raquel Cabezon sijoitti tarkalla roikkulaukauksella oikeaan yläkulmaan yli *maalivahti Petra Häkkisen* (I-H 31.10. s. 17).
- b) HIFK:n joukkue jääpalloliigassa vahvistuu *hyökkääjä Antti Laineella* – – (I-H 5.11. s. 32).
- c) Yhdessä takamiesten Isiah Tomasin ja Joe Dumarsin sekä *sentteri Bill Laimbeerin* kanssa Rodman muodosti perustan Pistonsin mestaruuksille – – (I-H 5.11. s. 32).
- d) Onneksi *passari Miika Hytösen* laitapassit olivat sen verran tarkkoja että laitahyökkäys toimi – – (I-H 1.11. s. 17).
- G. aituri (1), ampumahiihtäjä (1), hiihtäjä (1), fitnessurheilija (1), formulakuljettaja (1), hiihtäjä (1), Honda-kuljettaja (1), jalkapalloilija (2), jääkiekkoilija (2), keihäänheittäjä (2), keilaaja (2), KTM-kuski (1), moukarinheittäjä (1), mäkihyppääjä (1), pikaluistelija (1), pituushyppääjä (1), pyöräilijä (3), ralliautoilija (1), suomalaiskuljettaja (1), telinevoimistelija (1)
35. a) Johdon mukaan Kiinan yleisurheilu tarvitsee enemmän *aituri Liu Xiangin* tapaisia urheilijoita (I-H 25.10. s. 22).

¹⁹ Lisäksi *kapteeni* esiintyy määritteettömien nimikerakenteiden taipumattomana nimikkeenä kuusi kertaa sotilasarvon merkityksessä.

- b) *Hiihtäjä Sami Jauhojärven* ei tarvitse kauan miettiä, aikooko hän olla kansainvälisen tason urheilija – – (I-H 1.11. s. 18).
 - c) *Jääkiekkoilija Tero Lehterän* pelit jatkuvat Sveitsin mestaruussarjassa (I-H 28.10. s. 19).
 - d) Yksilölajien miesvalmentajaksi arvostettiin *mäkihyppääjä Janne Ahosen* valmentaja Ari Saukko (I-H 12.11. s. 25).
36. a) Myös kotijoukkue oli lähellä lisämaalia *kapteeni Markus Ketosen* lauottua tolppaan vieraiden pelatessa ilman maalivahtia (K 3.10. s. 17).
- b) *Kapteeni Sami Hyypiän* mielestä Suomen jalkapallomaajoukkueen on parannettava roimasti otteitaan (I-H 11.10. s. 22).
- H. erotuomari (2), erotuomaritarkkailija (1), jalkapalloerotuomari (1)
- I. ex-valmennuspäällikkö (1), jalkapallovalmentaja (1), Jokipoika-luotsi (1), joukkueenjohtaja (1), jääkiekkovalmentaja (1), kroatialaisvalmentaja (1), mäkihyppyvalmentaja (2), nyrkkeilyvalmentaja (1), **päävalmentaja** (18), **valmentaja** (23), valmentajaneito (1)
- J. hopeamitalisti (1), KalPa-kasvatti (1), kiekkopersona (1), maailmanmestari (1), maajoukkue mies (1), maalitykki (1), mestari (1), olympiavoittaja (2), pelaaja (1), PuPe-tykki (1), seuratoveri (1), tallitoveri (1), tennistähti (1), tiimikaveri (1), tähtipelaaja (1), urheiluseura-aktiivi (1), ykköspalkittu (1)

Olisi mielenkiintoista kartoittaa, kuinka usein tiettyyn urheilijaan viitataan pelkällä nimellä ja kuinka usein nimikkeen ja nimen yhdistelmällä. Voisi kuvitella, että esimerkiksi Sami Jauhojärven viitattaisiin useammin nimikerakenteella *hiihtäjä Sami Jauhojärvi* (35b) kuin pelkällä *Sami Jauhojärvellä* ja Tero Lehterään (35c) nimikerakenteella *jääkiekkoilija* tai *hyökkääjä Tero Lehterä* kuin *Tero Lehterällä*. Nimikkeen mainitsemiseen vaikuttaa tietysti esiintymisyhteys: sanomalehdissä nimikkeet mainittaneen herkemmin kuin urheilulehdissä, joiden lukijakunta on hyvinkin tietoinen urheilijoiden lajeista ja pelaajien pelipaikoista.

Samankaltainen kokoonpano kuin joukkue ja sen pelaajat omine tehtävineen ovat myös yhtyeet, orkesterit ja kuorot, joissa yhden instrumentin soittajan, äänialan laulajan tai orkesteria johtavan kapellimestarin voidaan katsoa vastaavan soitto-, laulu- tai johtotehtävästään aivan kuin pelaajan pelipaikastaan. Sellaisia musiikkialan nimikkeitä kuin *joikaaja* ja *viulisti* (kun on kyse soolona esiintyvistä soittajista) voidaan lisäksi verrata jonkin lajin urheilijan nimikkeisiin, kuten *hiihtäjä* tai *moukarinheittäjä*. Kaikki 40 määrit-

teettömien nimikerakenteiden soittamiseen, laulamiseen, musiikin johtamiseen tai sen tuottamiseen viittaavaa nimikettä (K) jäävät taipumattomiksi. Alla on myös joitakin esimerkkivirkkeitä (37a–d).

- K. altisti (1), basisti (3), basso (1), biisintekijä (1), haitaristi (1), joikaaja (1), kapellimestari (3), kitaristi (3), kitaristi-säveltäjä (1), kosketinsoittaja (1), laulaja (3), pianisti (2), rumpali (1), sopraano (1), **säveltäjä** (10), säveltäjä-kapellimestari (1), säveltäjä-pianisti (2), tenorisaksofonisti (1), trumpettisti (1), vibrafonisti (1), viulisti (1)
37. a) Tarina kertoo, että samalla tavalla nuotit ovat lentäneet myös *basso Jyrki Korhosen* käsistä – – (K 12.10. s. 17).
- b) – – Penguin Cafe Orchestra toimi alkuun *säveltäjä Simo Jeffesin* aliaksena (K 11.10. s. 15).
- c) *Viulisti Heli Untamalan, altisti Ulla Karvisen* ja Kuopion orkesterista jälleen kerran saapuneen sellisti Tuomas Untamalan muodostaman trion kaikki jäsenet pääsivät kunnolla töihin – – (K 3.10. s. 14).
- d) *Vibrafonisti Severi Pyysalon, rumpali Marko Timosen ja basisti Tuure Kosken* muodostama Turga-trio esiintyy tällä viikolla Lieksassa ja Joensuussa (K 13.9. s. 14).

Tilapäistä tai tilanteen mukaan vaihtelevaa asemaa kuvaavina nimikkeinä pidettäneen myös sellaisia nimikkeitä, kuten *ehdokas (1)*, *filmitähti (1)* (vrt. *näyttelijä* tai *-tär*), *konkari (2)*, *kulinaristi (1)*, *legenda (1)*, *monilahjakuus (1)* ja *vilukissa (1)*, sillä kukaan tuskin on ammatikseen *vilukisa* tai viralliselta arvoltaan *legenda*; *ehdokaskin* on *ehdokas* vain niin kauan kuin ehdokkaista yksi tulee valituksi. Tilapäistä tai tilanteen mukaan vaihtelevaa asemaa kuvaavan nimikkeen valinta nouseekin usein lehtijutun aiheesta. Esimerkiksi *kulinaristilla* viitataan presidentti Urho Kekkoseen lehtijutussa, joka käsittelee Urho Kekkosen ruokailutavoista kirjoitettua kirjaa. Nimike *kulinaristi* sopiikin mainiosti jutun luonteeseen nimikkeen *presidentti* rinnalle (38a ja b).

38. a) *Presidentti Kekkosella* oli tapana käydä keittiössä kiittämässä hyvästä ruuasta (K 26.9. s. 7).
- b) *Kulinaristi Kekkosta* määriteltäessä täytyy erottaa hänen julkinen puolensa yksityisestä (K 26.9. s. 7).

Myös urheilukielen asiannimikkeistä muutama osoitti selkeästi tilapäistä asemaa: ravihevonen Don (39a) on *yllättäjä* yhdessä lähdössä ja Helsingin Poliisivoimailijat (39b) *nousijajoukkue* vain yhden kauden. Lisäksi tilanne sarjataulukossa on usein nopeasti muuttuva: salibandyjoukkue HIFK (39c) lienee sarjataulukon viimeisellä ja Makedonian jalkapallomaajoukkue (39d) ensimmäisellä sijalla vain tilapäisesti. Muita tilapäistä asemaa osoittavia urheilukielen asiannimikkeitä ovat muun muassa taipumattomat *kotijoukkue (1)* ja *sarjanousija (3)* sekä taipuva *isäntäjoukkue (1)*.

39. a) Ari Moilanen aloitti rivin *yllättäjä Donin* rattailla – – (I-H 14.10. s. 19).
- b) Joensuulainen Lihamyly neuvoi *nousijajoukkue Helsingin Poliisivoimailijoille*, kuinka salibandyä pelataan (K 9.10. s. 19).
- c) Classic hävisi edellisen kotiottelunsa *jumbojoukkue HIFK:lle* – – (K 9.10. s. 19).
- d) Suomi sai toivottua apua Georgialta, joka kukisti *lohkokärki Makedonian* Tbilissä – – (K 8.9. s. 21).

4.4.2. Tilapäiseen käyttöön muodostetut

Kaikissa nimikkeiden taipumista koskevissa kielenhuolto-ohjeissa on maininta tilapäistä tai tilanteen mukaan vaihtelevaa asemaa osoittavista nimikkeistä. On kuitenkin huomattava, että nimike sinänsä on pysyvä, kuten *hyökkääjä*, *kitaristi*, *filmitähti*, ja tilapäistä on se, kuinka kauan sillä voidaan viitata samaan henkilöön.

Ryhmän ulkopuolelle jääkin joukko nimikkeitä, jotka on muodostettu tilapäiseen käyttöön: nimike on muodostettu kuvaamaan vain yhtä henkilöä tai asiaa vain tämän yhden ominaisuuden tai teon kannalta vain yhteen tilanteeseen (esimerkiksi lehtijuttuun). Tällaisia tilapäisiä muodosteita luodaan kieleen jatkuvasti, kun halutaan tarkoitetaan mahdollisimman täsmällisesti tai leikillisesti kuvaavia nimikkeitä. Yksinkertaisin tapa on muodostaa selkeästi arvo- tai ammattinimen ilmaisevasta nimikkeestä yhdyssana, jonka määriteosaksi täsmentävä ja kuvaava sana tulee. Listassa L on joitakin esimerkkejä tällaisista yhdyssananimikkeistä. Usein täsmentävä ja kuvaava sana on kansalaisuutta kuvaavan sanan yhdyssanamuoto.

- L. brittikirjailija (1), hautakiviyrittäjä (1), helsinkiläisinsinööri (1), helsinkiläistoimittaja (1), hip hop -tuottaja (1), hirvitutkija (1), jenkkivahvistus²⁰ (1), joukkoliikennekonsultti (1), kanadalaiskenraali (1), kansalaistoimittaja (1), kauhukirjailija (1), maakuntatutkija (2), oppositiojohtaja (1), ruotsalaisohjaaja (1), sotakirjailija (1), tshetsheenijohtaja (1), tsekkiläisohjaaja (1), tv-kokki (1), unkarilaisohjaaja (1), virolaisrunoilija (1)

Edellä mainitut nimikkeet olisivat selkeästi ammatti- tai arvonimen ilmaisevia nimikkeitä ilman määriteosaansa: *yrittäjä*, *insinööri*, *toimittaja*, *tuottaja*, *tutkija*. Vastaavanlaisia yhdyssananimikkeitä muodostetaan myös asiannimikkeistä: *emoyhtye*, *sci-fi-klassikko*, *turkkilaislehti* ja *ympäristö(valistus)auto* sekä *italialais-*, *kreikkalais-*, *skotti-*, *slovakki-* ja *tshekkiseura*, jotka kaikki esiintyvät aineistossa kerran taipumattomina.

Myös rajaa sen välillä, milloin jokin nimike on tilapäiseen käyttöön muodostettu ja milloin sitä käytetään useamman kerran, on mahdotonta vetää. Toisaalta tilapäiseen käyttöön muodostettu nimike ei myöskään välttämättä ole mahdollinen ainoastaan vain yhdelle tarkoitteelle, sille jota kuvaamaan se on muodostettu. Esimerkiksi hautakivialan yrittäjiä on monia, mutta toisaalta on epätodennäköistä, että heihin jokaiseen viitattaisiin säännönmukaisesti nimikkeellä *hautakiviyrittäjä*.

Seuraavat nimikkeet (40–43) tuntuvat edellisiä vielä tilapäisemmiltä muodosteilta. Listassa L mainittujen nimikkeiden ero esimerkiksi ryhmän 42 nimikkeisiin on se, että *hautakiviyrittäjä* on ammatiltaan yrittäjä, mutta nimikkeiden *kirjailijalegenda*, *yrittäjäpersoon* ja *kiekkopersoon* perusosat *legenda* ja *persoon* ovat enemmän tarkoitettua kuvailevia kuin esimerkiksi jonkin viran hoitajiin luokittelevia nimikkeitä.

40. ERIENIMI MÄÄRITEOSANA: a) Stephen Sommers teki *Dracula-jahtaaja Van Helsingistä* (Hugh Jackman) steriilin erikoistehoste-elokuvan – (K 4.10. s. 23). | b) Eccu kyseli *Houserockers-fonisti Petri Karttuselta*, tuntisiko hän konsan suunnalta sopivia nimiä (K 20.9. s. 15). | c) Sen laulaja Toni Tikkanen on *Amadeus- ja Fools On The Hill -veteraani Hannu "Heavy" Tikkasen* poika (K 11.10. s. 15).
41. IHMISEEN VIITTAAVA LOPPUOSA: a) The Cream aloitti New Yorkin konserttinsa esittämällä *bluesukko Skip Jamesin* – kappaleen *I'm So Glad* (I-H 3.11. s. 32). | b) *Parodiavaari Leslie Nielsenin* tähtihetket päättyvät elokuvaan *Mies ja alaston ase* – (I-H 21.10. s. 23).
42. -HARRASTAJA, -SPESIALISTI, -ASIAANTUNTIJA: a) *Mini-harrastaja ja näyttelijä Petteri Summasen* testissä uusi Mini One (I-H 29.10. s. 31). | b) Se [kurki] yritetään saada jollain pelillä Humppilaan, *kurkiharrastaja Jouko Alhaisen* huostaan (K 6.9. s. 4). | c) Miehistä leikkimielä esiteltiin *urheilun*

²⁰ Esiintyy muista poiketen taipuvana.

leffa-spesialisti Ron Sheltonin ohjauksessa (I-H 28.10. s. 23). | d) Sibelius-Akatemian klaveerimusiikin lehtorin, *klavikordispesialisti Pekka Vapaavuoren* ohjelma sisälsi rautaisannoksen barokkitansseja – (K 14.9. s. 16). | e) Kehitys on *tiestötietoasiantuntija Osmo Mensalon* mukaan normaalia (K 17.9. s. 28).

43. (-)LEGENDA, -PERSOONA: a) Ajattelemisen aihetta tässä antaa vaikkapa *kirjailijalegenda Jonathan Swiftin* ohje (I-H 1.11. s. 24). | b) Mukavat unet *legenda Lindbergille* (I-H 8.10. s. 3). | c) Taloustutkimus on *yrittäjäpersoonaa Eero Lehden* omistama yhtiö (K 24.9. s. 2).

Sellaisia nimikkeitä kuin *kirjailijalegenda* ja *yrittäjäpersoonaa* vieläkin tilapäisempi on nimike *ilmaisjakelulehtikeisari*, jonka perusosa on kiistaton arvonimi *keisari* mutta joka kuitenkin on täysin vertauskuvallisessa käytössä:

44. *Ilmaisjakelulehtikeisari Lehdelle* sanomalehtien luotettavuuskuvan romahduksen on epäilty sopivan (K 24.9. s. 2).

Oman ryhmänsä tilapäiseen käyttöön muodostetuista yhdyssananimikkeistä muodostavat appositioyhdyssanat (45). Appositioyhdyssana muodostuu kahdesta substantiivista, joiden suhde on vastaava kuin appositiorakenteen osien välinen suhde. Nämä substantiivit kuvaavat samaa tarkoitetta eri näkökulmista. (ISK s. 407.) Esimerkiksi appositioyhdyssana *republikaanisenaattori* (45e) on sekä republikaani että senaattori (vrt. tavallinen yhdyssana *kunniasenaattori*, joka on senaattori, mutta ei kunnia). Esimerkin 45a *tuhlaajaisä* lienee muodostettu analogisesti *Raamatun* vertauksessa esiintyvän *tuhlaajapojan* mukaan.

45. a) Tokihan *tuhlaajaisä Gene Hackmanin* paluu saa jonkinmoista vipinää aikaiseksi – (I-H 5.10. s. 27).
- b) Perhetragedian koettelema poika saapuu *erakkotäti Jane Seymorin* hoteisiin – (I-H 28.10. s. 23).
- c) Vallattoman seksikomedian ja Kolme miestä ja baby -tyyppisen hempeilyleffan välillä hapuileva Mutta kuka on isä? (1999) pistää *valmentajaneito Gabrielle Anwarin* sekstaamaan koko neljän miehen soutujoukkueen kanssa (I-H 11.11. s. 23).
- d) Ilmari Unhon ohjaama leffa aloittaa *seikkailijaeiversti Sarmon* elokuvien sarjan kankein polvin – (I-H 5.10. s. 27).

- e) Schwarzenegger on saanut vetoapua mm. *republikaanisenaattori John McCainilta* (I-H 8.11. s. 14).

Myös jotkin listan L nimikkeistä ovat appositioyhdyssanoja: esimerkiksi *brittikirjailija* on sekä britti että kirjailija ja *jenkkivahvistus* sekä jenkki että vahvistus. Ainoa taipuva määritteettömän nimikerakenteen appositioyhdyssananimike on *keksijänero*.

Myös summayhdyssanoja voidaan usein pitää tilapäiseen käyttöön muodostettuina. Summayhdyssanalla tarkoitetaan yhdyssanaa, joka muodostuu vähintään kahdesta rinnakkaisesta yhdysosasta, joiden välinen suhde on merkitykseltään yhteenlaskettavissa. Juuri ammattinimet ovat tyypillisiä summayhdyssanoja. (ISK s. 416.) Summayhdyssanan osat toisistaan irrallaan esiintyessään eivät yleensä ole tilapäiseen käyttöön muodostettuja, vaan tilapäisessä käytössä ne ovat nimenomaan summayhdyssanoiksi liittyneinä. On tietenkin vaikea sanoa, milloin summayhdyssana on muodostettu tilapäiseen käyttöön. Tilapäisyyteen vaikuttaa osaltaan summayhdyssanojen osien merkitykset: *parturikampaaja* on varmasti yleisempi summayhdyssana kuin vaikkapa *parturi-viulisti*.

Aineistossa taipumattomista henkilönnimikkeinä käytetyistä summayhdyssanoista (46a–c) *kitaristi-säveltäjä*, *kuvataiteilija-arkkitehti*, *pääministeri-puheenjohtaja*, *säveltäjä-kapellimestari* ja *toimittaja-juontaja* esiintyvät kerran ja *säveltäjä-pianisti* kaksi kertaa. Asiannimikkeistä (47a ja b) summayhdyssana *kahvila-ravintola* esiintyy kerran ja summayhdyssana *hotelli-ravintola* kolme kertaa taipumattomina.

46. a) – – kokoomuksen ehdokas Sauli Niinistö on gallupeissa kurottanut *pääministeri-puheenjohtaja Matti Vanhasen* (kesk.) ohi (K 29.9. s. 2).
- b) Radio ja tv-toimittajien [sic] liiton RTTL:n ohjelmatyöntekijöiden tukimiehen, *toimittaja-juontaja Pekka Sivukarin* mukaan henkilökunnalla ei ollut suuria tunteita pelissä – – (K 7.9. s. 8).
- c) Sen sijaan saatiin *säveltäjä-pianisti Marjatta Meritähden* vetämä konsertti, joka ei ollut kyllä huono sekään – – (K 26.9. s. 12).
47. a) Perustava kokous pidettiin *kahvila-ravintola Koivurastissa* (K 28.9. s. 6).
- b) Pohjois-Karjalan Osuuskauppa ja Hopaltans Oy ovat ajautuneet riitaan kahdesta *hotelli-ravintola Karelian* baaritiskistä (K 15.9. s. 3).

Tilapäiseen käyttöön muodostetut nimikkeet pyrkivät usein kuvailemaan tarkoitetta joko mahdollisimman tarkasti tai mahdollisimman hauskasti. Tilapäiseen käyttöön muo-

dostetut nimikkeet ovatkin kelpoja eri rekistereissä (*Dracula-jahtaaja* ja *bluesukko* vrt. *oppositiojohtaja* ja *virolaisrunoilija*).

5. MÄÄRITTEELLISET NIMIKERAKENTEET

Perusohjeen mukaan nimikkeet taipuvat, kun niillä itsellään on jokin määrite. Anneli Räikkälä (1991: 20) mainitsee nimikkeiden määritteiksi omistusmuodon ja adjektiivin tai adjektiivin tavoin käytetyn sanan. Tässä tutkielmassa käytetään termejä genetiivimäärite ja adjektiivimäärite.

Kaikkiaan määritteellisten nimikerakenteiden nimikkeitä aineistossa on 1 449. Näistä 1 169 eli kaikista määritteellisten nimikerakenteiden nimikkeistä 80,7 prosenttia on henkilönnimikkeitä ja 280 eli 19,3 prosenttia asiannimikkeitä. Listassa M on lueteltu määritteellisten nimikerakenteiden taipuvat henkilönnimikkeet, jotka esiintyvät aineistossa vähintään kaksi kertaa.

- M. agentti (3), alivaltiosihteeri (2), aluejohtaja (2), asiamies (2), asianajaja (3), diktaattori (4), dosentti (2), edeltäjä (2), edustaja (4), ehdokas (3), eläinlääkäri (2), espanjalaiskuljettaja (2), EU-suurlähettiläs (2), hyökkääjä (3), **johtaja** (63), jäsen (3), kansanedustaja (3), kansliapäällikkö (5), kapellimestari (2), kapteeni (4), kartanlukija (2), kasvatti (2), kauppa- ja teollisuusministeri (4), kauppias (2), **kaupunginjohtaja** (10), kaupunginvaltuutettu (2), kenraali (2), keskushyökkääjä (3), kiinteistö(n)välittäjä (2), kirjailija (6), kirkkoherra (3), kitaristi (3), komentaja (3), kuljettaja (2), kuningas (3), kunnanjohtaja (2), kuvanveistäjä (2), kuvernööri (3), käsikirjoittaja (2), laitahyökkääjä (3), latvialaistähti (3), laulaja (2), lehtori (3), liittokansleri (2), lukkari (3), lääkäri (3), maailmanmestari (6), maakuntajohtaja (2), **maalivahti** (12), matkailupäällikkö (2), muotisuunnittelija (2), ohjaaja (3), oikeusministeri (3), olympiavoittaja (3), omistaja (3), opettaja (3), optiohyötyjä (2), palomestari (3), pelinjohtaja (2), pelintekijä (2), perustaja (2), piispa (2), poika (2), **presidentti** (28), **presidenttiehdokas** (13), **professori** (10), projekti-päällikkö (2), psykologi (2), **puheenjohtaja** (131), puoluesihteeri (3), puolustaja (7), pääjohtaja (14), päällikkö (9), pääluottamusmies (4), **pääministeri** (34), **pääsihteeri** (10), **päätoimittaja** (10), **päävalmentaja** (24), rehtori (2), sihteeri (3), suojelujohtaja (2), talkshow-isäntä (2), tallitoveri (5), tarkka-ampuja (2), terveyskeskuslääkäri (2), terveyspäällikkö (2), tiedottaja (3), toiminnanjohtaja (7), toimistopäällikkö (2), toimittaja (4), **toimitusjohtaja** (43), tulokas (4), tuomari (2), tuottaja (2), tutkija (3), työmarkkinajohtaja (2), ulkoministeri (6), urheilutoimenjohtaja (2), vaimo (3), **valmentaja** (11), valtiosihteeri (2), valtiovarainministeri (4), varapuheenjohtaja (6), varapääministeri (2), varapuheenjohtaja (3), viestintäpäällikkö (2), voittaja (2), ykköspelaaja (2), yksikönjohtaja (2), ylijohdaja (2), ylilääkäri (6), ylitarkastaja (2), yrittäjä (5)

Asiannimikkeistä esiintyvät vähintään kaksi kertaa listan N nimikkeet.

- N. ammattiliitto (2), arviointitiimi (2), atomienergiajärjestö (3), avaruuskulttuurisarja (2), energiajärjestö (2), hirmumyrsky (4), järjestö (2), kaupunki (3), keskus (2), keskusjärjestö (2), kulttibändi (2), levy-yhtiö (2), naapuri (2), perustaja- ja omistajayhtiö (2), puolustusministeriö (2), puutarha (2), **pääkaupunki** (27), sisarpuolue (4), suosikki (2), sähköporssi (4), terveysjärjestö (3), tietoteospalkinto (2), tytäryhtiö (4), uutistoimisto (2), yhdistys (5), yhteistyöjärjestö (2), ääriyhmä (3)

Oman ryhmänsä muodostavat nimikerakenteet, joiden viimeisenä osana oleva erisnimi on lyhenne: *kansainvälistä atomienergiajärjestöä IAEA:ta* (K 12.9. s. 15). Esimerkiksi isokirjainlyhenteitä muodostetaan erityisesti organisaatioiden ja järjestöjen nimien alkukirjaimista tai joskus alkukirjaimista ja niitä seuraavista kirjaimista (Maamies 2000: 6). Kansainvälisten organisaatioiden ja järjestöjen lyhennenimet muodostetaan vieraskielisestä nimestä.

Tavallisesti sekä lyhennenimi että sitä edeltävä ilmaisu mielletään erisnimiksi, mikä kirjoituksessa osoitetaan isolla alkukirjaimella: *Kansainvälisen atomienergiajärjestön IAEA:n* (K 20.9. s. 12), *Palvelualojen ammattiliitto Pamin* (I-H 19.10. s. 10). Kuten edellä mainituista esimerkkirakenteista kuitenkin voidaan huomata, lyhennenimeä välittömästi edeltävä sana voi joko taipua tai jäädä taipumattomaksi.

Isolla alkukirjaimella aloitetut eli erisnimiksi mielletyt rakenteet jäävät tutkielmassani tarkastelun ulkopuolelle. Selvyyden vuoksi olen jättänyt huomiotta sekä virkkeen keskellä isolla alkukirjaimella alkavat rakenteet²¹ että virkkeen aloittavat rakenteet, joista on mahdoton sanoa, onko lyhennenimeä edeltävä ilmaisu tarkoitettu erisnimeksi vai yleisnimeksi nimikkeeksi. Kaikkiaan isolla alkukirjaimella kirjoitettuja rakenteita on aineistossa 81. Näistä 56 on genetiivimääritteellisiä ja 25 adjektiivimääritteellisiä. Olen poiminut aineistosta kuitenkin kaikki virkkeen sisällä pienellä alkukirjaimella alkavat rakenteet (*kansainvälistä atomienergiajärjestöä IAEA:ta*). Kaikissa pienellä alkukirjaimella kirjoitetuissa rakenteissa nimike taipuu.

²¹ Rakenne voi alkaa tekstin keskellä isolla alkukirjaimella kahdesta syystä. Rakenteen voi aloittaa isolla alkukirjaimella kirjoitettu, tavallisesti yleisnimenä käytetty sana, kuten *instituutti* (*Instituutti*), mutta iso alkukirjan aloittaa rakenteen myös silloin, kun rakenteen ensimmäinen osa on erisnimi, kuten *Euroopan metsäinstituutti*.

5.1. Taipumattomat nimikkeet

Määritteellisistä henkilönnimikerakenteista taipumattoman nimikkeen (O) sisältää 189 eli 16,2 prosenttia kaikista määritteellisistä henkilönnimikerakenteista.

- O. aluejohtaja (1), aluepäällikkö (1), apulaisjohtaja (1), apumies (1), asiamies (1), asianajaja (1), Audi-kuski (1), enemmistöjohtaja (1), EU-pelaaja (1), hajamieliproffa (1), harmaapartaproffa (1), hyökkääjä (2), johtaja (3), johtajaylilääkäri (1), jokeri (1), kakkospelinjohtaja (1), kansliapäällikkö (1), kansanedustaja (1), kansanpelimanni (1), kaukoliikennepäällikkö (1), kauppa- ja teollisuusministeri (2), kaupungineläinlääkäri (1), kaupungininsinööri (1), keihäänheittäjä (1), keittiömestari (1), keittiöpäällikkö (1), kilpailukomis-saari (1), kitaristi (1), kohderyhmäpäällikkö (1), komisario (1), kriisityöntekijä (1), kulttuuriministeri (1), kuningas (1), kurinpitopäällikkö (1), lainsäädäntöneuvos (2), laitahyökkääjä (5), lajivalmentaja (1), latinorokkari (1), liikenneministeri (1), liittokansleri (1), lukkari (2), luottosovittaja (1), lyöjä-jokeri (1), maa- ja metsätalousministeri (1), maaherra (1), maajoukkuejudo-ka (1), maajoukkuevalmentaja (1), maalikärki (1), maalitykki (1), maalivah-ti (7), maaseutus sihteeri (1), metsäneuvoja (1), miljonääri (1), ministeri (1), ministerineuvos (1), muotikoordinaattori (1), musiikkiteoreetikko (1), nais-ohjaaja (1), NBA-tähti (1), NHL-kiekkoilija (1), nuoriso-ohjaaja (1), nuori-sotyönjohtaja (1), näytelmäkirjailija (1), näyttelijä (2), ohjaaja (2), olympia-voittaja (2), opetus- ja kulttuuriministeri (1), osastonjohtaja (1), osavaltiopääministeri (1), palomestari (1), pappi (1), perusturvajohtaja (1), piispa (1), poika (1), poliisipäällikkö (1), presidentti (4), prinssi (1), professori (7), projektipäällikkö (1), **puheenjohtaja** (19), puoluesihteeri (1), puoluetoveri (1), puolustaja (2), pääekonomisti (1), pääluottamusmies (1), pääministeri (4), pääsihteeri (1), päävalmentaja (2), ratsumies (1), ravintoloitsija (2), rikoskomisario (1), rovasti (1), runoilija (1), ruotsalaispelaaja (1), sellisti (1), seurapiirineito (1), shakkimestari (1), sisustusarkkitehti (1), sisämarkkina-komissaari (1), sisäministeri (1), sosiaalipsykologi (1), suomalaisjäsen (1), tallitoveri (1), teatteri- ja tv-ohjaaja (1), tohtori (3), toiminnanjohtaja (1), toimittaja (1), **toimitusjohtaja** (12), toimitussihteeri (1), tunaripoliisi (1), tuotantojohtaja (1), tv-kriitikko (1), valmennuspäällikkö (1), valmentaja (3), vampyyrikreivi (1), valtioneuvos (1), valtiovarainministeri (1), valvontapäällikkö (1), varapääjohtaja (1), vasemmistoaktiivi (1), vedostaja (1), yrittäjä (1)

Kolehmaisena (2005b: 2) mukaan asiannimikkeiden taipumattomuus on yleisempää kuin henkilönnimikkeiden. Myös aineistossani määritteellisten nimikerakenteiden asiannimikkeet jäävät henkilönnimikkeitä hieman herkemmin taipumattomiksi: määritteellisten nimikerakenteiden henkilönnimikkeistä 16,2 prosenttia ja asiannimikkeistä 19,6 prosenttia ovat taipumattomia. Ero on siis noin kolme ja puoli prosenttiyksikköä. Taipumattomia asiannimikkeitä määritteellisissä nimikerakenteissa on 55 (P).

- P. aikakauslehti (1), alue- ja kuntatutkimuskeskus (1), asunto-osakeyhtiö (1), bostoninterrieri (1), design-steroidi (1), elokuvakeskus (1), elokuvateatteri (2), elokuvateatterikeskus (2), erityisrahoitusyhtiö (1), festivaali (1), heavy metal -yhtye (1), hirmumyrsky (2), hurrikaani (2), höyryveturi (1), influenssalääke (1), kampaamo (1), kehitysohjelma (1), kriisikeskus (1), lastenjärjestö (1), mahtijoukkue (1), makeistehdas (1), matkapuhelinoperaattori (1), matkustaja-alus (1), merikeskus (1), mestaruussarjajoukkue (1), metsänhoitoyhdistys (1), metsäyhtiö (1), osasto (1), palvelukeskus (1), perhekahvila (2), puolustusministeriö (1), puutyökoulu (1), pyörremyrsky (1), päiväkotia (2), pääsarjaseura (2), pörssi-yhtiö (1), rakennusperinneyhdistys (1), salibandyseura (1), skottiyhtye (1), taidekeskus (1), taifuuni (1), terästukkuri (1), tulehduskipulääke (1), tv-yhtiö (1), tyttöduo (1), työpaja (1), valioliigaseura (1), viikkolehti (1), vedonlyöntitoimisto (1)

Ainoa sellainen nimike, joka määritteellisissä nimikerakenteissa jää useammin taipumattomaksi kuin taipuu, on henkilönnimike *laitahyökkääjä*. *Laitahyökkääjä* esiintyy aineistossa taipumattomana viisi ja taipuvana kolme kertaa. Taipumattoman *laitahyökkääjän* edessä on kahdessa nimikerakenteessa genetiivimuotoinen joukkueen nimi, yhdessä määrite *Ilveksen kakkosketjun* ja kahdessa partiisiippimäärite. Taipuvan *laitahyökkääjän* edessä puolestaan on yhdessä nimikerakenteessa määrite *HIFK:n*, yhdessä *Porvoon viikkelän* ja yhdessä *yhdysvaltalaisen*. Taipumattomuus on yleisempää partiisiippimääritteellisissä ja genetiivimääritteellisissä nimikerakenteissa kuin adjektiivimääritteellisissä nimikerakenteissa, mikä selittää myös taipuvan ja taipumattoman *laitahyökkääjän* määritteiden jakaantumista.

On myös joitakin sellaisia henkilönnimikkeitä, jotka jäävät määritteellisissä nimikerakenteissa verraten usein taipumattomiksi. Tällaisia ovat urheilukielen henkilönnimikkeet *hyökkääjä* (taipumattomia 40,0 %), *lukkari* (40,0 %), *olympiavoittaja* (40,0 %), *maali-vahti* (36,8 %), *puolustaja* (22,2 %), *valmentaja* (21,4 %) ja *päävalmentaja* (7,7 %), hallinto- ja yrityselämän nimikkeet *kauppa- ja teollisuusministeri* (42,9 %), *toimitusjohtaja* (20,7 %), *puheenjohtaja* (12,7 %) ja *pääministeri* (10,5 %) sekä virkanimike *professori* (41,2 %).

Taipumattomista määritteellisten nimikerakenteiden asiannimikkeistä kaksi kertaa esiintyvät *elokuvateatteri*, *elokuvateatterikeskus*, *hirmumyrsky*, *hurrikaani*, *perhekahvila*, *päiväkotia* ja *pääsarjaseura*. Näistä vain *hirmumyrsky* esiintyy myös määritteellisen nimikerakenteen taipuvana nimikkeenä, neljä kertaa. Erityisesti elokuvateatteriin viittaavat nimikkeet jäävät poikkeuksetta taipumattomiksi; edellä mainittujen lisäksi kerran taipumattomana määritteellisessä nimikerakenteessa esiintyy myös *elokuvakeskus*. Myös nimikkeiden taipumisen ja taipumattomuuden hyväksyttävyyttä koskevan testin virkkeessä *Elokuvan Äideistä parhain ensi-ilta on perjantaina 30. syyskuuta Joensuussa uudessa*

elokuvateatterikeskus Tapiossa nimikkeen taipumattomuuden hyväksyi 76,5 prosenttia vastaajista.

Kuten määritteettömien nimikerakenteiden taipumattomissa nimikkeissä myös määritteellisten nimikerakenteiden taipumattomissa nimikkeissä on tyyllisävyltään hyvin monenlaisia nimikkeitä (48):

48. a) *Äidittömät (1958) -leffan hajamieliproffa Leo Riutulta ja poika Hannes Häyriseltä* menee jokin tovi oivaltaa, että mamma on ottanut hatkat (I-H 8.11. s. 27).
- b) Lou Diamond Phillips eläytyy *nuorena kuolleen latinorokkari Richie Valensin* elämäntarinaa kuin kutsumustyöhönsä (I-H 8.10. s. 31).
- c) Jotain todennäköistä ja herkkää viriää *ruutulautaansa sulkeutuneen venäläisen shakkimestari John Turturron ja verevän seurapiirineito Emily Watsonin* välille (I-H 6.10. s. 27).

Esimerkki 48a on lisäksi siitä erikoinen, että nimikerakenteen kaikki osat viittaavat eri tarkoitteisiin: *Äidittömät-leffa* viittaa elokuvaan, *hajamieliproffa* ja *poika* rooleihin tai roolihahmoihin ja *Leo Riutu* ja *Hannes Häyrinen* näyttelijöihin.

5.2. Nimikkeitä edeltävät määritteet

5.2.1. Määritteiden ryhmittely ja yleisyys

Substantiivilausekkeen etumääritteet voivat olla joko genetiivimuotoisia tai mukautua pääsanansa luvussa ja sijassa, ja ne voivat kuulua joko tarkennekenttään tai kuvailukenttään (Vilkuna 1996: 181)²². Maria Vilkunan (1996: 182) mukaan tarkennekenttään kuuluvat ”genetiivin lisäksi pronominit tai pronominin tapaiset elementit” ja kuvailukenttään ”varsinaiset kuvailevat, ominaisuuksia ilmaisevat adjektiivit ja partisiipit”. Esimerkiksi substantiivilausekkeessa *niissä Elsan kaikissa mukavissa pitkissä kirjeissä* tarkennekenttään kuuluvat *niissä Elsan kaikissa* ja kuvailukenttään *mukavissa pitkissä*, kun taas sub-

²² Substantiivilausekkeella voidaan katsoa olevan etumääritteitä ja jälkimääritteitä, jotka määräytyvät niiden sijainnin mukaan: edussanan edellä olevat määritteet ovat etumääritteitä ja jäljessä olevat jälkimääritteitä (Vilkuna 1995: 180). Esimerkiksi lausekkeessa *vihreiden uusi puheenjohtaja Joensuusta* etumääritteitä ovat edussanaa *puheenjohtaja* edeltävät *vihreiden uusi* ja jälkimääritettä edussanaa seuraava *Joensuusta*.

stantiivilausekkeessa *niissä kaikissa Elsan kirjeissä* tarkennekenttään kuuluvat *niissä kaikissa Elsan*, ja kuvailukenttä jää tyhjäksi.

Vilkunan jaottelun mukaan siis genetiivimuotoiset määritteet ja pronomini-määritteet ovat tarkentavia ja adjektiivimääritteet kuvailevia määritteitä. Jaottelusta poiketen olen jakanut aineiston määritteellisten nimikerakenteiden 1 449 nimikettä välittömästi edeltävät määritteet kahteen ryhmään, genetiivimääritteisiin (*Nokian toimitusjohtajalle Ollilalle*) ja adjektiivimääritteisiin (*silloiselle pääministerille Paasikivelle*), koska nimikerakenteissa erityisesti genetiivimääritteiden sijoittaminen tarkentaviin määritteisiin ei osoittautunut yksioikoiseksi, kuten luvussa 5.2.2 käy ilmi. Lisäksi vaikka partisiippimääritteet (*johtavalle joukkueelle Ilvekselle*) lasketaankin yleensä adjektiivimääritteiden joukkoon, tarkastelen partisiippimääritteitä seuraavissa luvuissa muista adjektiivimääritteistä erillään omana ryhmänään, koska partisiipit saavat nimikkeet käyttäytymään eri tavoin kuin muut adjektiivit, kuten taulukosta 4 nähdään.

TAULUKKO 4. Välittömästi nimikettä edeltävien määritteiden lukumäärät ryhmitäin sekä taipumattomien nimikkeiden prosenttiosuus riveittäin.

Määrite		Taipuvien lukumäärä	Taipumattomien lukumäärä	Taipumattomien prosenttiosuus
genetiivi	henkilönnimike	704	108	13,3 %
	asiannimike	129	21	14,0 %
		833	129	15,5 %
adjektiivi	henkilönnimike	282	81	22,3 %
	asiannimike	96	34	26,2 %
		378	115	23,3 %
adjektiivi (ilman partisiippeja)	henkilönnimike	230	31	11,9 %
	asiannimike	82	16	16,3 %
		312	47	13,1 %
partisiippi	henkilönnimike	52	50	49,0 %
	asiannimike	14	18	56,3 %
		66	68	50,7 %

Taulukosta 4 nähdään, että genetiivimäärite (962) on yleisin määritteellisten nimikerakenteiden nimikkeitä edeltävä määrite. Perinteisesti adjektiivimääritteisiin laskettavista 493 määritteestä 134 eli 27,2 prosenttia on partisiippeja. Kun partisiippimääritteitä ei lasketa adjektiivimääritteisiin, taipumattoman nimikkeen sisältävien adjektiivimääritteellisten nimikerakenteiden lukumäärä laskee taipuvan nimikkeen sisältäviin verrattuna yli

kymmenen prosenttiyksikköä. Lisäksi esimerkiksi taipumattoman nimikkeen sisältävien adjektiivimääritteellisten henkilönnimikerakenteiden osuus kaikista adjektiivimääritteellisistä henkilönnimikerakenteista putoaa kaikista määriteryhmistä alhaisimmaksi. Taulukosta 4 voidaan havaita myös, että noin puolet partisiippimääritteellisten nimikerakenteiden nimikkeistä jää taipumattomiksi; partisiippimääritteellisten nimikerakenteiden asiannimikkeet ovat jopa useammin taipumattomia kuin taipuvia.

Määritteellisten nimikerakenteiden jakaminen genetiivi-, adjektiivi- ja partisiippimääritteellisten nimikerakenteiden ryhmiiin nimikettä välittömästi edeltävän määritteen laadun perusteella on karkea. Esimerkiksi adjektiivimääritteisten nimikerakenteiden ryhmään kuuluu tämän vuoksi monenlaisia rakenteita (49a–c):

49. a) *Pohjoismaisen sähköpörssin Nord Poolin* ensi vuoden alun hinnat ovat nousussa – – (I-H 10.11. s. 12).
- b) Paffett johtaa sarjaa nyt yhdeksän pisteen erolla ennen *toisena olevaa ruotsalaista Audi-kuski Mattias Ekströmiä* – – (K 3.10. s. 16).
- c) *Viime perjantaina Joensuuhun avatussa nelisalisessa elokuvateatterikeskus Tapiossa* vieraili avajaisviikonlopun aikana noin 5 000 kävijää (K 4.10. s. 17).

Jakoperuste on kuitenkin selkeä ja sopii tähän tutkielmaan hyvin, koska tutkielman tarkoitus ei ole tarkastella määritteitä, vaan nimikkeiden taipumista.

Taipumattoman nimikkeen sisältävät määritteelliset nimikerakenteet ovat keskimäärin pitempiä kuin taipuvan nimikkeen sisältävät. Nimikerakenteen pituudella tarkoitan sitä, kuinka monta kirjoituksessa välilyönnein erotettua nimikerakenteeseen kuuluvaa jäsentä tai osaa nimikkeen edessä on. Esimerkiksi rakenteessa 50a nimikkeen edessä on yksi nimikerakenteeseen kuuluva osa *Glorian* ja rakenteessa 50b viisi osaa, *Helsingin ja Tallinnan välillä liikennöivän*.

49. a) Syksyn perinteisistä ravintoloiden riistaviikoista on poimittu *Glorian keittiöpäällikkö Aki Hiltusen* karhukeitto (K 13.10. s. 15).
- b) Viking Line vei *Helsingin ja Tallinnan välillä liikennöivän matkustaja-alus Rosellan* tapauksen viime talvena Lontoon kauppaoikeuteen (I-H 4.11. s. 9).

On huomattava, että nimikerakenteessa itsessään on rakenteessa 50a neljä osaa (*Glorian keittiöpäällikkö Aki Hiltusen*) ja rakenteessa 50b seitsemän osaa (*Helsingin ja Tallinnan*

välillä liikennöivän matkustaja-*alus Rosellan*), mutta tutkielmassa mainitut osien lukumäärät tarkoittavat aina vain nimikettä edeltävien osien lukumäärää.

Taipuvan henkilönnimikkeen sisältävissä nimikerakenteissa on keskimäärin 1,35 osaa ja asiannimikkeen sisältävissä 1,53 osaa nimikkeen edessä. Vastaavat luvut taipumattoman nimikkeen sisältävissä rakenteissa ovat 2,00 ja 1,84. Taipumattoman ja taipuvan henkilönnimikkeen edessä olevien osien lukumäärän ero on siis 0,65 ja taipumattoman ja taipuvan asiannimikkeen edessä olevien osien 0,31, joten nimikettä edeltävien osien lukumäärän voidaan katsoa vaikuttavan voimakkaammin henkilönnimikkeiden taipumattomuuteen kuin asiannimikkeiden.

Taulukossa 5 on esitetty sekä taipuvia että taipumattomia nimikkeitä edeltävien osien lukumäärät sekä taipumattomien nimikkeiden prosenttiosuus taipuvien ja taipumattomien nimikkeiden joukosta.

TAULUKKO 5. Nimikerakenteeseen kuuluvien, nimikettä edeltävien osien esiintymiskerrat ja prosenttiosuudet.

Osien lkm	Nimikkeen laji	Taipuvat		Taipumattomat	
		lkm	%	lkm	%
1	henkilönnimike	601	61,0 %	94	49,7 %
	asiannimike	144	64,0 %	35	63,6 %
		745	61,5 %	129	52,9 %
2	henkilönnimike	254	25,8 %	44	23,3 %
	asiannimike	53	23,6 %	8	14,5 %
		307	25,4 %	52	21,3 %
3	henkilönnimike	82	8,3 %	28	14,8 %
	asiannimike	18	8,0 %	5	9,1 %
		100	8,3 %	33	13,5 %
4	henkilönnimike	31	3,1 %	11	5,8 %
	asiannimike	9	4,0 %	2	3,6 %
		40	3,3 %	13	5,3 %
5	henkilönnimike	5	0,5 %	6	3,2 %
	asiannimike	1	0,4 %	3	5,5 %
		6	0,5 %	9	3,7 %
6	henkilönnimike	10	1,0 %	3	1,6 %
	asiannimike	0	-	2	3,6 %
		10	0,8 %	5	2,0 %
7	henkilönnimike	2	0,2 %	3	1,6 %
	asiannimike	0	-	0	-
		2	0,2 %	3	1,2 %
8	henkilönnimike	1	0,1 %	-	-
	asiannimike	0	-	-	-
		1	0,1 %	-	-

Kuten taulukosta 5 havaitaan, peräti 86,9 prosentilla kaikista taipuvan nimikkeen sisältävistä määritteellisistä nimikerakenteista nimikettä edeltää yksi tai kaksi osaa, kun taas sama lukumäärä osia taipumattoman nimikkeen sisältävistä nimikerakenteista on 74,2 prosentilla. Vähintään kolme osaa nimikkeen edessä on siis 13,1 prosentilla taipuvista nimikkeistä ja 25,8 prosentilla taipumattomista nimikkeistä.

Taipumattoman nimikkeen sisältävissä genetiivi-, adjektiivi- ja partisiippimääritteellisissä nimikerakenteissa osien keskimääräiset lukumäärät eroavat, kuten taulukosta 6 nähdään.

TAULUKKO 6. Nimikerakenteeseen kuuluvien, taipumatonta nimikettä edeltävien osien lukumäärä genetiivi-, adjektiivi- ja partisiippimääritteellisissä nimikerakenteissa.

Nimikettä edeltävä määrite	Henkilönnimike	Asiannimike	Henkilönnimike ja asiannimike
genetiivimäärite	1,71	1,24	1,63
adjektiivimäärite	2,41	2,32	2,41
adjektiivimäärite (ilman partisiippimääritteitä)	1,45	1,29	1,42
partisiippimäärite	2,98	3,35	3,07

Taulukosta voidaan havaita, että henkilönnimikkeitä edeltää genetiivi- ja adjektiivimääritteellisissä nimikerakenteissa keskimäärin enemmän osia kuin asiannimikkeitä edeltää. Eniten osia on partisiippimääritteellisissä asiannimikerakenteissa, 3,35 osaa. Kaikkiaan partisiippimääritteellisissä nimikerakenteissa on lähes kaksi kertaa enemmän osia kuin genetiivi- ja adjektiivimääritteellisissä nimikerakenteissa.

5.2.2. Genetiivimääritteet

Genetiivimäärite on nimikerakenteiden yleisin määrite: määritteellisistä nimikerakenteista 66,4 prosenttia sisältää nimikettä välittömästi edeltävän genetiivimääritteen. Myös Anneli Räikkälä (1991: 20) on havainnut genetiivimääritteiden yleisimyyden. Kaikista genetiivimääritteellisten nimikerakenteiden nimikkeistä noin 13,4 prosenttia jää taipumattomiksi.

Genetiivimääritettä tarvitaan suhteuttamaan nimike oikeisiin yhteyksiinsä (Räikkälä 1991: 20). Näin esimerkiksi urheilu-uutisessa on tärkeää mainita, kartuttiko joukkueensa maalisaalista *Bluesin* hyökkääjä Jarkko Immonen vai *JYP:n* hyökkääjä Jarkko Immonen. Edellistä yleisempänä esimerkkinä voidaan mainita nimike *johtaja*, joka vaatii usein eteensä määritteen²³, ja erityisesti genetiivimääritteen, kertomaan, minkä tai millaisesta johtajasta on kyse: *harjoituksen, tehtaan, vanhustyön, keskuspankin, SAK:n, Renaultin tallin* vai *Saksan sosiaalidemokraattien johtajasta*.

Aineistossani taipumattoman nimikkeen edessä olevista genetiivimääritteistä suurin osa, 28 määritettä, on paikan, kuten maan tai kaupungin, nimiä. Paikat eivät kuitenkaan läheskään aina osoita spatiaalista tilaa (Jaakola 2004: 106). Spatiaalisen tilan merkitys esimerkeissä 51a–c olisi siinä mielessä relevantti tulkinta, että rakennukset, kuten *puolustusministeriö, palvelukeskus* ja *päiväkoti*, ovat aina tietyssä paikassa, kuten *Yhdysvalloissa, Varparannassa* tai *Sysmässä*, mutta henkilönnimikerakenteissa (52a–c) spatiaalisen tilan merkitys tuntuu kuitenkin hyvin kaukaiselta.

51. a) Terrori-iskut New Yorkin World Trade Centerin pilvenpiirtäjiin ja *Yhdysvaltojen puolustusministeriö Pentagoniin* vaativat yli 3 000 uhria (K 9.10. s. 17).
- b) Kiitämme myös – – *Varparannan palvelukeskus Rantalan* henkilökuntaa Viljon hyvästä hoidosta (K 16.10. s. 4).
- c) Näin tuumittiin perjantaina *Sysmän päiväkoti Kastellissa*, jossa vietettiin vuosittaista isovanhempien ja lastenlasten yhteistapahtumaa (K 11.10. s. 19).
52. a) – Nyt on vain odotettava, *Britannian pääministeri Tony Blairin* puhemies kuittasi uutistoimistoille (K 20.9. s. 12).
- b) *Kiteen kaupungineläinlääkäri Maarit Kyrön* tietoon salakuljetettuja eläimiä tulee silloin tällöin (K 5.10. s. 19).
- c) Esimerkiksi *Englannin kuningas Rikhard III:n* oli raivattava tieltään monia kilpailijoita päätäkseen lopulta itse valtaistuimelle (K 4.10. s. 13).

²³ *Johtaja* esiintyy aineistossa 63 kertaa määritteellisenä ja vain kolme kertaa määritteettömänä, mikä kuvastaa hyvin sitä, kuinka paljon *johtaja*-nimike vaatii määritettä edelleen.

Genetiivimääritteet viittaavat usein myös johonkin liittoon, järjestöön tai yhdistykseen (20; 53), yritykseen (15; 54), joukkueeseen (15; 55), hallinnon ryhmään (esim. *ministeriö*, *valtuusto*; 9; 56) tai puolueeseen (5; 57)²⁴:

53. a) Bensiinimarkkinat olivat *Öljy- ja kaasualan keskusliiton toimitusjohtaja Jarmo Nupposen* mukaan kireät jo ennen – – pyörremyrsky Katrinoa (K 24.9. s. 9). | b) *Ilomantsin riistanhoitoyhdistyksen puheenjohtaja Matti Kerästä* tämä mahdollinen liennytyks ei miellyttänyt (K 28.9. s. 8). | c) *SAK:n puheenjohtaja Lauri Ihalaisen* – – esittämä kosinta sai viileän vastaanoton (K 20.9. s. 4).
54. a) *Joensuun Tuote ja Vihanneksen toimitusjohtaja Marja Päivänurmella* on Pohjois-Karjalan tattisadosta toisenlainen näkemys (K 13.9. s. 5). | b) *Vierumäki Country Clubin keittiömestari Jyrki Saarisen* syysmenun pääruokana maistellaan sorsanrintaa (I-H 27.10. s. 4). | c) *MTV Oy:n toimitusjohtaja Pekka Karhuvaaran* vesiliikennejuopumusta käsiteltäneen vielä Turun hovioikeudessa (K 30.9. s. 8).
55. a) Projektipäällikkö Risto Turunen – – etsii *Heinolan Kiekon valmennuspäällikkö Mika Svahnille* avuksi toimistotyöntekijää (I-H 4.11. s. 18). | b) – – kiekko oli ensimmäisen kerran *Bluesin maalivahti Neil Littlen* selän takana jo 26 sekunnin pelin jälkeen (K 9.10. s. 19). | c) *Jipon päävalmentaja Jarmo Korhosen* tunne lauantain ottelusta oli luottavainen (K 1.10. s. 22).
56. a) Menikö *Heinolan taloustoimikunnan puheenjohtaja Reijo Pantsarilta* ns. pehmeät pöksyihin – – (I-H 7.10. s. 3). | b) Asia on kiusallinen muillekin, kuten – – *KTM:n kansliapäällikkö Erkki Virtaselle* – – (K 2.10. s. 17). | c) *Kaupunginvaltuuston puheenjohtaja, opetusneuvos Jouni Pirisen* ja *kaupunginhallituksen puheenjohtaja Matti Kämäräisen* mielikirjoja (K 30.9. s. 15).
57. a) *Kristillisdemokraattien puheenjohtaja Päivi Räsäsen* mukaan muutokset alue- ja kuntarakenteessa sekä väestön ikärakenteen murros ovat – – suurimmat haasteet (K 24.9. s. 7). | b) Puoluejohtajista paikalla oli *SDP:n puheenjohtaja Eero Heinäluoman* lisäksi Vasemmistoliiton Suvi-Anne Siimes (I-H 6.10. s. 10).

Genetiivimääritteiden on sanottu poikkeavan adjektiivimääritteistä siinä, että adjektiivimääritteet voivat määrittää nimikkeen lisäksi nimikkeen ja nimen kokonaisuutta (Räikkälä 1991: 20), kun taas genetiivimääritteet eivät voi. Aivan kuten omistusliite saa nimikkeen taipumaan, on myös genetiivimuotoisen eli omistusmuotoisen määritteen katsottu saavan nimike taipumaan ja voivan määrittää aina vain nimikettä.

²⁴ Mainittuihin ryhmiin kuulumattomia genetiivimääritteitä on 36.

58. a) *minun koiralleni Akulle ~ mun koiralle Akulle*
'Aku on minun koirani'
- b) *yhtiön toimitusjohtajaa Matti Mustosta* (I-H 4.11. s. 4)
'Matti Mustonen on yhtiön toimitusjohtaja'
- c) *Pohjois-Korean pääkaupunkiin Pyongyangiin* (K 2.10. s. 19)
'Pyongyang on Pohjois-Korean pääkaupunki'
59. a) **minun koira Akulle ~ *mun koira Akulle*
- b) *> yhtiön toimitusjohtaja Matti Mustosta*
- c) *> Pohjois-Korean pääkaupunki Pyongyangiin*

Rakenteiden 58a–c tulkinnat 'Aku on minun koirani', 'Matti Mustonen on yhtiön toimitusjohtaja' ja 'Pyongyang on Pohjois-Korean pääkaupunki' ovat mahdollisia, mutta rakenteiden 59a–c tulkinnat 'koira Aku on minun', 'toimitusjohtaja Matti Mustonen on yhtiön' ja 'pääkaupunki Pyongyang on Pohjois-Korean' kuulostavat vähintäänkin kummallisilta. Omistusliitteisten nimikerakenteiden tulkintatapaa ei voidakaan sellaisenaan siirtää muiden genetiivimääritteisten nimikerakenteiden tulkitsemiseen. Omistusliite ilmaisee omistusta, ja genetiiviä voidaan kutsua omistusmuodoksi, mutta omistamisen ilmaiseminen on kuitenkin vain yksi genetiivin tehtävistä. Vaikka mainitsemani esimerkkien 59b ja c tulkinnat ovat mahdottomia, rakenteet eivät: päinvastoin, genetiivimääritteellisistä nimikerakenteistahan 13,4 prosenttia sisältää taipumattoman nimikkeen. Esimerkkien 59b ja c kaltaisia nimikerakenteita on siis tarkasteltava uudella tavalla.

Minna Jaakola (2004: 103) kutsuu sellaisten lauseiden kuin ”Toiselle vaalikierrokselle (6.2.2000) pääsivät siis SDP:n Tarja Halonen ja keskustapuolueen Esko Aho” sekä ”Rasmusen Laurikin kutsuttiin Linnaan” genetiivimuotoa joukon jäsentä osoittavana genetiivirakenteena. Hänen mukaansa *SDP:n, keskustapuolueen ja Rasmusen* kaltaisten genetiivimääritteiden käyttö on yleistä erityisesti otsikoissa, joissa on muutamain sanoin ilmaistava sekä henkilö että ”tausta, jonka kautta henkilö pitäisi tunnistaa”. Yhtä lailla pieneen tilaan on mahdutettava tieto henkilöstä ja hänen tunnistusohjeestaan myös muussa lehtitekstissä.

Joukon jäsenen ilmaisevan genetiivin ”kiintopiste hahmottuu joukkona, muuttuja joukon jäsenenä tai jäseninä” (Jaakola 2004: 100). Nimikerakenteessa kiintopiste ilmaistaan

genetiivimääritteellä ja muuttuja edustuu nimenä. Nimike jää näiden kahden, kiintopisteen ja muuttujan, väliin. Se ilmaisee muuttujan aseman tai tehtävän kiintopisteessä.

Genetiivimääritteen ei ole perinteisesti katsottu voivan määrittää nimikkeen ja nimen kokonaisuutta, vaan nimikkeen taipumattomuutta genetiivimääritteellisessä nimikerakenteessa on pidetty kielivirheenä. Nimikkeen taipumisella tai taipumatta jäämisellä kiintopisteen ja muuttujan välillä voidaan kuitenkin osoittaa hienoista merkityseroa: Taipuva *yhtiön toimitusjohtajaa Matti Mustosta* tarkoittaa, että asema joukossa on nimeltä mainitun hallussa, ja rakenteen merkitys on 'joukko (gen.) + asema = nimi' ('yhtiön toimitusjohtaja on Matti Mustonen'). Taipumaton *yhtiön toimitusjohtaja Matti Mustosta* voidaan puolestaan rinnastaa Jaakolan mainitsemiin esimerkkeihin *SDP:n Tarja Halonen ja keskustapuolueen Esko Aho* sekä *Rasmuksen Lauri*. Taipumattoman nimikkeen sisältävä nimikerakenne muodostuu nimittäin selkeästi vain yhdestä substantiivilausekkeesta, eli genetiivin määritysala ulottuu nimikkeen ja nimen kokonaisuuteen, aivan kuin Jaakolan nimikkeettömissä esimerkeissä. Taipumattoman nimikkeen sisältävän nimikerakenteen merkityksenä voidaan pitää 'asema + jäsen joukosta' ('toimitusjohtaja Matti Mustonen yhtiöstä'), jolloin genetiivimäärite vastaa merkitykseltään elatiivimuotoista adverbialia (ks. ISK s. 567). Tällaista genetiiviä Eeva Kangasmaa-Minn (1972: 30) kutsuukin adverbialiseksi genetiiviksi, joka on ”suhteutettavissa ydinlauseen sidonnaiseen adverbialiin: *Rooman-puhelu. (Puhelu tulee Roomasta t. menee Roomaan.)*” Adverbialista genetiiviä on pidetty omana lauseopillisena erityisluokkana (Kangasmaa-Minn 1966: 39).

Taipuvan nimikkeen sisältävä nimikerakenne siis predikoi nimikkeen tarkoitteesta jonkin ominaisuuden (*Matti Mustonen = yhtiön toimitusjohtaja*), ja sen genetiivimäärite tarkentaa nimikettä ([*yhtiön toimitusjohtajaa*] [*Matti Mustosta*]), mutta taipumattoman nimikkeen sisältävässä nimikerakenteessa genetiivimäärite kuvailee tarkoitetta asettamalla sen näkökulmaan, josta sitä on tarkoitus tarkastella (*toimitusjohtaja Matti Mustosta yhtiöstä*). Taipuvan nimikkeen sisältävän nimikerakenteen genetiivimääritettä voidaan kin kutsua tarkennekentän määritteeksi, mutta taipumattoman nimikkeen sisältävän nimikerakenteen genetiivimäärite on kuvailukentän määrite. (Ks. Vilkun jaosta luku 5.3.1). Myös Kristiina Jokisen (1988: 361) jaottelun mukaan substantiivin viereinen genetiivi on kuvailumääritteiden kaltainen, ja hän korostaa, että kuvailugenetiivi ”ei spesifioi pääsanansa referenttiä kuten tarkennegenetiivi, vaan kuvailuattribuuttien tapaan kuvailee sen laatua”.

Seuraavissa esimerkeissä 60a ja b genetiivimääritettä seuraavan nimikkeen taipumisella ja taipumattomuudella osoitettava merkitysero tulee selkeästi ilmi, vaikka genetiivi-

määrite *Sysmän* on epämääräisemmän joukon ilmaiseva määrite kuin esimerkkien 58b ja 59b *yhtiön*:

60. a) *Kiitokset Sysmän kampaamo Poninhännälle* (I-H 26.10. s. 3).
'Kiitokset kampaamo Poninhännälle, joka kuuluu joukkoon Sysmä'
- b) > *Kiitokset Sysmän kampaamolle Poninhännälle*.
'Kiitokset Sysmän (ainoalle) kampaamolle, jonka nimi on Poninhäntä'

Taipumattoman nimikkeen sisältävän nimikerakenteen (60a) merkitys on 'kampaamo Poninhäntä joukosta Sysmä' (joukon jäsenyyden kriteerinä esimerkiksi sijainti) mutta taipumattoman nimikkeen (60b) 'joukko (gen.) + asema = nimi' eli 'Sysmän kampaamo on Poninhäntä'. Taipumaton nimike siis osoittaa, että tarkoite on yksi genetiivimääritteellä ilmaistusta joukosta (60a), ja taipuva, että tarkoite on ainoa laatuaan (60b).

Virke 60b on myös lukiolaisille tehdyssä testissä nimikkeiden taipumisen ja taipumattomuuden hyväksyttävyydestä. Taipuvaa vaihtoehtoa piti mahdollisena vain 13,7 prosenttia vastanneista. Eräs kyselyyn vastanneista kommentoi taivutetun muodon mahdotto-
muutta juuri toteamalla, että "kuulostaa, että Sysmässä olisi vain yksi kampaamo".

Merkityseron osoittaminen on mahdollista vain, mikäli genetiivimäärite edeltää nimikettä välittömästi. Jos genetiivimääritteen ja nimikkeen välillä on muita määritteitä, merkitykseksi tulee jälleen 'yksi joukosta'. Näin myös rakenteet 61a, b ja d sisältävät saman 'yksi joukosta' -merkityksen kuin virke 60a, mutta rakenne 61c sisältää merkityksen, että Poninhäntä on ainoa kampaamo Sysmässä.

61. a) > *Kiitokset Sysmän edulliselle kampaamolle Poninhännälle*.
- b) > *Kiitokset Sysmän edulliselle kampaamo Poninhännälle*.
- c) > *Kiitokset edulliselle Sysmän kampaamolle Poninhännälle*.
- d) > *Kiitokset edulliselle Sysmän kampaamo Poninhännälle*.

Määritteiden järjestyksestä mainitaan *Nykysuomen käsikirjassa* (Ikola 1976: 208), että "[j]os adjektiivi- ja genetiiviattribuutti määrittävät samaa pääsanaa, niin genetiiviattribuutti käy useimmiten edellä". Täten esimerkkien 61a ja b määritteiden järjestys on tavallisempi kuin esimerkkien 61c ja d. Järjestys on toisenlainen, mikäli genetiivimäärite ja nimike muodostavat kiinteän sanaliiton (*entisellä tasavallan presidentillä*) (Penttilä 1967:

260). On kuitenkin huomattava, että kummankin järjestyksen mukaisessa rakenteessa nimikkeen edessä on vähintään kaksi määritettä, joten nimikkeen taipuminen on todennäköisempää kuin vain yhden nimikettä edeltävän määritteen sisältävissä rakenteissa (ks. taulukko 5).

Merkityseron osoittamisesta voitaisiin katsoa olevan kyse myös esimerkeissä 62a. Jos nimike *tv-yhtiö* taipuu (62b) virke on tulkittavissa siten, että *NHK* on sekä *Kioton uutistoimisto* että *kansallinen tv-yhtiö*. Sana *uutistoimisto* puolestaan kuulostaa taipumattomana oudolta (62c), vaikka tavallisessa määritteellisessä nimikerakenteessa genetiivimääritettä seuraava nimike usein jääkin taipumattomaksi (62d).

62. a) *Kioton uutistoimiston ja kansallisen tv-yhtiö NHK:n* mukaan Tokion kaupunginhallitus asettaa olympiahakua varten erityisen komitean lokakuun loppuun mennessä (K 21.9. s. 23).
- b) > *Kioton uutistoimiston ja kansallisen tv-yhtiön NHK:n* mukaan Tokion kaupunginhallitus asettaa olympiahakua varten erityisen komitean lokakuun loppuun mennessä.
- c) > *Kioton uutistoimisto ja kansallisen tv-yhtiö NHK:n* mukaan Tokion kaupunginhallitus asettaa olympiahakua varten erityisen komitean lokakuun loppuun mennessä.
- d) > *Kioton uutistoimisto NHK:n* mukaan Tokion kaupunginhallitus asettaa olympiahakua varten erityisen komitean lokakuun loppuun mennessä.

Määritteellisten nimikerakenteiden kaikista nimikkeistä taipumattomia asiannimikkeitä on genetiivimääritteellisissä rakenteissa vähemmän kuin muissa, 16,3 prosenttia, sillä adjektiivimääritteellisten nimikerakenteiden nimikkeistä asiannimikkeitä on 34,0 prosenttia ja partisiippimääritteellisten 26,5 prosenttia. Genetiivimääritteen, taipumattoman henkilönnimikkeen ja nimen kokonaisuus ilmaiseekin genetiivimääritteen, taipumattoman asiannimikkeen ja nimen kokonaisuutta luontevammin jäsenyyttä joukosta: esimerkiksi joukkueessa tai puolueessa henkilöiden muodostama joukko on kohtalaisen tarkkarajainen jäsentensä lukumäärältä, kun taas kaupungin nimellä voidaan viitata hyvin monenlaisiin joukkoihin.

Vesa Koivisto (1990: 137) on lisäksi esittänyt, että ”[s]yynä määritteen sisältävien titteliiden taivuttamatta jättämiseen saattaa olla se säännön erikoistapaus, että yksinäisten titteliä lisäksi »taipumattomia ovat myös sellaiset kaksi- tai useampiosaiset oppiarvot ja

muut arvoimet, jotka sellaisenaan ovat sanaliittoja»”. Näin esimerkiksi genetiivimääritteelliset, kuten *Suomen presidentti*, mutta myös adjektiivivi- ja partisiippimääritteelliset, kuten *nykyinen presidentti* ja *edesmennyt presidentti*, ilmaukset rinnastuisivat moniosaisiin nimikkeisiin, kuten *tasavallan presidentti*.

Koivisto (1990: 137) jatkaa, että sen, kuinka herkästi genetiivimääritteellinen nimikerakenne rinnastetaan moniosaisen nimikkeen sisältävään nimikerakenteeseen, ratkaisee nimikkeen virallisuus. Hänen mukaansa genetiivimääritteelliset nimikerakenteet voidaan asettaa järjestykseen niiden virallisuuden mukaan siten, että virallisimpana voidaan pitää *Englannin pääministerin* kaltaisia ilmauksia, tämän jälkeen *Finnairin liikennelentäjän* kaltaisia ilmauksia, ja epävirallisimpana muodostetta, jossa nimike ja sen määritteet viittaavat aseman tilapäisyyteen: *tapahtuman johtaja*.

Aineiston määritteellisten nimikerakenteiden taipumattomissa nimikkeissä on kuitenkin hyvinkin ”epävirallisia” nimikkeitä, kuten esimerkeissä 63a–g *harmaapartaproffa*, *puoluetoveri*, *ruotsalaispelaaja*, *kitaristi*, *maalikärki*, *miljonääri* ja *maalitykki*. Tuntuisi kummalliselta, että kielenkäyttäjät rinnastaisi nämä nimikkeet moniosaisiin nimikkeisiin, jotka taipuvat poikkeussäännön mukaan – etenkin kun ohjeiston perussäännönkin noudattaminen on satunnaista.

63. a) – – *James Donaldin harmaapartaproffa Quatermassista* on svengaava Lontoo kaukana (I-H 3.11. s. 31).
- b) *Saittakarin puoluetoveri Eeva Sovaston* mukaan vastuu sisäisen valvonnan järjestämisestä kuuluu kaupunginjohtajalle ja kaupunginhallitukselle (I-H 9.11. s. 5).
- c) SM-liigan KalPan kanadalaispuolustaja Kyle Rossiter on saanut kahden ottelun pelikiellon *TPS:n ruotsalaispelaaja Andreas Jämtinin* päähän osuneesta taklauksesta – – (K 11.10. s. 18).
- d) Brittibändi Dire Straitsin hitit ja *yhtyeen kitaristi Mark Knopflerin* soolotuotannon tunnetuimmat kappaleet on koottu kokoelma-albumille *Private Investigations* – – (I-H 3.11. s. 32).
- e) *Liigan maalikärki Juho Mäkelän* kauden 15. osuma toi isäntäryhmälle kaituvan voiton (K 15.9. s. 19).
- f) – – *uhmapäisen miljonääri Richard Bransonin* hätälasku, 31 uhria vaatinut tuho hiihtokeskuksessa ja Mount Everestillä tapahtunut kiipeilyonnettomuus muistuttavat luonnon voimasta (K 23.9. s. 25).

- g) Se on täydentänyt ennestäänkin nimivahvaa tähtisikermäänsä muun muassa – – *Sveitsistä palaavalla maalitykki Markus Neimolla* – – (K 24.9. s. 24).

Esimerkiksi määritteellisten nimikerakenteiden 43 taipuvasta *toimitusjohtaja*-nimikkeestä 36:ta ja taipumattomista *toimitusjohtajista* kaikkia kahtatoista edeltää genetiivimäärite. Näyttääkin siltä, että tietyt nimikkeet, kuten *toimitusjohtaja*, *pääministeri* ja *presidentti*, vaativat eteensä juuri genetiivimääritteen. Nämä nimikkeet muodostuvat usein yhdestä genetiivimuotoisesta määritteestä ja nimikkeestä (*Nokian toimitusjohtaja*, *Italian pääministeri*, *Suomen presidentti*), ja ne osoittavat virallista asemaa tai tehtävää, kuten moniosaiset nimikkeet. Samankaltaisuus moniosaisten nimikkeiden ja joidenkin genetiivimääritteellisten nimikkeiden välillä on siis nähtävissä, mutta vaikutussuhteiden toteaminen on vaikeaa. Mieltääkö kielenkäyttäjät todella kaikki (genetiivi)määritteelliset nimikerakenteet moniosaisten nimikerakenteiden kaltaisiksi?

5.2.3. Adjektiivimääritteet

Genetiivimääritteiden lisäksi nimikkeet voivat saada määritteekseen myös adjektiivin tai adjektiivin tavoin käytetyn sanan (Räikkälä 1991: 20). Adjektiiveihin luetaan tavallisesti myös partisiipit, jotka ovat leksikaalistuneet adjektiiveiksi tai joita käytetään adjektiivisesti (ISK s. 597). Tarkastelen kuitenkin tässä luvussa vain muita adjektiivimääritteitä kuin partisiippimääritteitä, joihin palaan luvussa 5.2.4.

Nyky-suomen lauseopissa (Hakulinen – Karlsson 1979: 77) substantiivien ja adjektiivien selvimmäksi semanttiseksi eroksi nimetään se, että ”adjektiivit eivät viittaa, vaan luokittelevat ja kuvailevat. Normaalikäyttöisellä adjektiivilla ei ole referenssiä.” Myöskään nimikerakenteissa adjektiivimääritteillä ei ole omaa tarkoitettaan, toisin kuin genetiivimääritteillä, vaan adjektiivimääritteet kuvailevat joko nimikettä tai nimikkeen ja nimen muodostamaa kokonaisuutta, jonka tarkoite on poimittu todellisuudesta.

ISK:n (s. 591) mukaan sen, määrittääkö adjektiivi nimikettä vai nimen ja nimikkeen kokonaisuutta, ratkaisee adjektiivin merkitys. Esimerkiksi sellaisissa nimikerakenteissa kuin *nykyinen presidentti Tarja Halonen* ja *entinen NBA-tähti Dennis Rodman* adjektiivimääritteet *nykyinen* ja *entinen* määrittävät luonnollisemmin nimikkeitä (*nykyinen presidentti*, *entinen NBA-tähti*) kuin nimikkeen ja nimen kokonaisuutta (vrt. *nykyinen Tarja*

*Halonen, entinen Dennis Rodman*²⁵), koska *nykyinen* ja *entinen* ovat temporaalissävytteisiä (mp.). Kuitenkin aineistossa on taipumattoman nimikkeen sisältäviä nimikerakenteita, joissa adjektiivimäärityksenä on *nykyinen* (64), *entinen* (65) ja niin ikään temporaalinen proadjektiivi *silloinen* (66). Mielenkiintoinen on virke 67, koska siinä suhteellista ominaisuutta tavallisesti ilmaisevaa adjektiivimääritettä *uusi* käytetään temporaalisesti: voidaan puhua vanhasta, remonttia edeltäneestä Tapiosta sekä uudesta, remontin jälkeisestä Tapiosta, eli uusi kontrastoituu vanhaan.

64. a) Pääministeri sanoi suhtautuvansa silti ennakkoluulottomasti *nykyisen valtiovarainministeri Heinäluoman* pohdiskeluun (K 26.9. s. 6).
- b) Kampanjansa avajaisissa Niinistö moitti *nykyistä presidentti Tarja Halosta* – – (I-H 29.10. s. 15).
65. a) Päähuomion ottelussa vei kuitenkin *entisen NBA-tähti Dennis Rodmanin* esiintyminen kotijoukkueen kokoonpanossa (I-H 7.11. s. 19).²⁶
- b) Tiistaina on – – *entisen kauppa- ja teollisuusministeri Erkki Tuomiojan* (sd.) sekä Fortumin nykyisen toimitusjohtajan ja suurimman optiohyötyjän Mikael Liliuksen vuoro (K 5.10. s. 10; I-H 5.10. s. 10).
66. Hänen mukaansa esitys Zdanoville tarjoihtiin *silloisen pääministeri J.K [sic] Paasikiven* tietämättä (K 18.9. s. 1).
67. Elokuvan *Äideistä parhain* ensi-ilta perjantaina 30. syyskuuta Joensuussa *uudessa elokuvateatterikeskus Tapiossa* (K 21.9. s. 11).

Adjektiivimäärityksellä *nykyinen* ei välttämättä aina kontrastoidu vain *entiseen*. Tästä esimerkkinä on virke 68, jossa *nykyinen elokuvateatteri Aallotar* kontrastoituu tämän paikalle tulevaan urheilukauppaan (lauseen subjekti) eli toiseen tarkoitteeseen.

68. Joensuun Intersport laajentaa myymälätilojaan *nykyiseen elokuvateatteri Aallottareen* (K 27.9. s. 11).

²⁵ Ilmaukset *nykyinen Tarja Halonen* ja *entinen Dennis Rodman* ovat tietysti mahdollisia, mikäli henkilöitä verrataan siihen, millaisia he ovat aiemmin olleet, tai mikäli heillä on aiemmin ollut toinen nimi (ks. ISK s. 591).

²⁶ Aineistossa on vastaava nimikerakenne, jossa nimike taipuu: *Mies sai houkuteltua isolla rahalla entisen NBA-tähden Dennis Rodmanin ToPon riveihin* – – (K 21.9. s. 22). Myös seuraavassa rakenteessa nimike taipuu: *ToPo pestasi viisinkertaisen NBA-mestarin Rodmanin yhden ottelun sopimuksella elokuussa* (I-H 1.11. s. 17).

Syytä temporaalissävytteisen adjektiivimäärityksen sisältävien nimikerakenteiden nimikkeiden taipumattomuuteen voidaan etsiä esimerkiksi nimikkeen ja nimen kiinteydestä. Usein nimike ja nimi ovat niin kiinteässä suhteessa, että niiden väliin on vaikea lisätä edes nimikkeen taivutus päätettä. Nimikerakenteen osien välistä suhdetta tarkastellaan luvussa 6.

On kuitenkin myös huomattava, että vaikka nimikkeen taipumisella ja taipumattomuudella voidaankin osoittaa merkityseroa, ei se esimerkiksi virkkeissä 64–67 ole mahdollista adjektiivimäärityksen merkityksen vuoksi. Kielenkäyttäjät tuskin tulkitsevat esimerkiksi virkkeen 64a nimikerakenteen merkitykseksi ’valtiovarainministeri Heinäluoma on nykyinen’, vaan ainoa mahdollinen virkkeestä tehtävä tulkinta on ’Heinäluoma on nykyinen valtiovarainministeri’. Kun merkityseron osoittaminen ei ole mahdollista, nimike voi jäädä taloudellisesti taipumattomaksikin.

Paitsi temporaalisista adjektiiveista myös yksilöivistä, kaupungin jäsenyyden (*heino-lalainen, luumäkeläinen*) tai valtion kansalaisuuden (*suomalainen, australialainen*) ilmaisevista adjektiiveista on vaikea sanoa, osoitetaanko nimikkeen taipumattomuudella merkityseroa tarkoituksellisesti vai jääkö nimike taipumattomaksi muusta syystä. Nimikkeitä edeltävistä adjektiivimäärityksistä (46) suurin osa (21) on juuri kaupungin jäsenyyden tai valtion kansalaisuuden ilmaisevia absoluuttisia adjektiiveja.

69. a) Kortteja kerätään myös *mikkeliläisen vasemmistoaktiivi Ilkka Tillasen*, 24, tueksi (I-H 15.10. s. 10).
- b) Lontoossa *skottilaisen näytelmäkirjailija James Matthew Barrien* – – uusi näytelmä osoittautuu flopiksi (K 12.9. s. 23).
- c) Toisessa ottelussaan Romppanen kohtasi *keravalaisen maajoukkuejudoka Tomi Jaakkolan* (K 11.9. s. 20).

Virkkeen 69a merkitys on, että kortteja kerätään Ilkka Tillasen tueksi, joka on mikkeliäinen vasemmistoaktiivi. Kuitenkin koska kortteja kerättäneen Ilkka Tillaselle juuri sen vuoksi, että hän on vasemmistoaktiivi, eikä sen vuoksi, että hän on mikkeliäinen, olisi nimikkeen taipuminen odotettua. Yhtä lailla virkkeissä 69b ja c olisi nimikkeiden taipuminen odotettua, sillä lienee oleellisempaa sanoa, että näytelmäkirjailija James Matthew Barrien näytelmä osoittautui flopiksi ja että Romppanen kohtasi ottelussa maajoukkuejudoka Tomi Jaakkolan, kuin että skottilaisen James Matthew Barrien näytelmä osoittautui flopiksi ja että Romppanen kohtasi ottelussa keravalaisen Tomi Jaakkolan. Kun koko

lauseyhteys otetaan huomioon, taipuvat nimikkeet tuovat siis virkkeisiin taipumattomia nimikkeitä järkevemmän tulkinnan: nimikkeen ilmaisema tarkoitteen asema tai tehtävä liittyy siihen, mistä virkkeessä on puhe.

Aina ei kuitenkaan voi lauseyhteydestäkään päätellä, kuuluuko nimikkeen taipua vai ei:

70. a) Panostajan A-osake niiasi edellispäivän nousun jälkeen 5,88 prosenttia, ja *juankoskelaisen metsäyhtiö Stromsdalin* B-osake seurasi 5,62 prosentilla (K 16.9. s. 12).
- b) Maalaustyötä ja pariasataa erilaista marsipaanitaideteosta pääsee katselemaan päivittäin *virolaisen makeistehdas Kalevin* museossa (K 16.10. s. 19).
- c) Tätä mieltä on ainakin *joutsalaisen salibandyseura Flanelsin* Jukka Huikko – – (I-H 15.10. s. 20).

Virkeissä 70a–c merkityseron osoittaminen nimikkeen taipumisella ja taipumatta jäämisellä on tuskin tarpeellista. Myös Matti Sadeniemi (1963: 34) toteaa esimerkistään *tamperelaiselle kirvesmiehelle Heikkilälle ~ tamperelaiselle kirvesmies Heikkilälle*, että sanottiin kummin hyvänsä, ”asiallinen merkitys on sama”.

Adjektiivien merkityksen epämääräisyys johtuu osaltaan siitä, että arkiajattelumme ja havaintomme ovat luonteeltaan suurelta osin miellelyhtymiin pohjautuvaa ja jäsentymätöntä eikä se perustu johdonmukaisiin käsitejärjestelmiin. Terttu Orpana toteaa, että ”[p]redikoimista ohjaavat samanlaisuuden assosiaatiot, tottumukset, tunteet ja asenteet, jotka monesti kietoutuvat yhteen tarkoitteiden objektiivisten ominaisuuksien kanssa”. (Orpana 1988: 133.) Orpanan havainto selittää myös sitä, miksi nimikerakenteiden määrittäminen adjektiivin merkitys ei aina auta ratkaisemaan nimikkeen taipumista ja taipumattomuutta: nimike ja nimi viittaavat samaan tarkoitteeseen, emmekä ajattelusamme pysty aina erottamaan, ovatko adjektiivimääritteellä ilmaistut ominaisuudet nimikettä määrittäviä eli tarkoitteen asemaa tai tehtävää kuvailevia vai nimikkeen ja nimen kokonaisuutta määrittäviä eli tarkoitetta kokonaisvaltaisesti kuvailevia.

71. a) Samettikurkun kuhertelu Coleen Grayn kanssa sujuu maanläheisesti ja kaveruus *mustan apumies Clarence Musen* kanssa rennolta muusikkopohjalta (I-H 15.10. s. 28).
- b) *Sosiaalidemokraattisen osavaltiopääministeri Kurt Beckin* mukaan Münterfering olisi lupautunut mukaan hallitukseen (I-H 2.11. s. 14).

- c) Seura on valmis jatkamaan myös *analyyttisen kakkospelinjohtaja Sami Purmosen* ja valmentaja Jukka Pennasen sopimuksia (K 28.9. s. 24).
 - d) *Ääliömäisen tunaripoliisi Fran Drebinin* – – törmäilyt eivät ole hienovaraista tai älykäästä huumoria (K 7.10. s. 25).
72. a) *Legendaarisen heavy metal yhtye [sic] Iron Maidenin* megakonsertti Göteborgista uusintana heinäkuulta (K 2.10. s. 32).
- b) *Vanhalla höyryveturi Ukko-Pekalla* järjestetään satunnaisesti museoajeluja (K 25.9. s. 16).
 - c) *Perinteikkään elokuvateatteri Tapion* viereen rakennettuun uudisrakennukseen tulee kolme uutta salia (K 29.9. s. 6).

Esimerkkivirkkeissä 71a–d ja 72a–c adjektiivimäärite voi merkityksensä puolesta aivan ymmärrettävästi määrittää joko nimikettä tai nimikkeen ja nimen kokonaisuutta, toisin kuin edellä mainitut määritteet *nykyinen* ja *silloinen*, onhan mahdollista sanoa *musta Clarence Muse*, *sosiaalidemokraattinen Kurt Beck*, *analyttinen Sami Purmonen*, *ääliömäinen Fran Drebin*, *legendaarinen Iron Maiden*, *vanha Ukko-Pekka* ja *perinteikkäs Tapio*. Taipuvat siis virkkeiden 71a–d ja 72a–c nimikkeet tai eivät, asiallinen merkitys on sama. Esimerkiksi virkkeessä 71a nimike voisi hyvinkin taipua, sillä sanottiin sitten *mustan apumies Clarence Musen* tai *mustan apumiehen Clarence Musen*, Clarence Musen tarkoite on sekä apumies että tummaihoisen, ja koska kyse on rodusta, on Clarence Muse niin yksityishenkilönä kuin nimikkeen osoittamana apumiehenäkin tummaihoisen (vrt. *kiireiselle keittäjälle Saloselle* ’Salonen on kiireinen (vain) keittäjänä’).

Virkkeiden 71a–d ja 72a–c nimikkeissä ainoa taipumisella ja taipumattomuudella tehtävä ero voisikin perustua korostavaan tehtävään. Taipuva *mustan apumiehen Clarence Musen* korostaa, että Clarence Muse ei ole vain apumies, vaan tummaihoisen apumies. Yhtä lailla virkkeen 72b nimikerakenteen merkitys ’höyryveturi Ukko-Pekka on vanha’ ja taipuvan rakenteen *vanhalla höyryveturilla Ukko-Pekalla* merkitys ’Ukko-Pekka on vanha höyryveturi’ eivät juuri eroa toisistaan, mutta taipumattomalla nimikkeellä voidaan korostaa, että vaikka höyryveturi Ukko-Pekka on vanha, se ei ole vanha höyryveturiksi.

5.2.4. Partisiippimääritteet

Partisiipit ovat verbin infinitiivimuotoja, ja niillä on verbin ja nominin ominaisuuksia (Koivisto 1987: 1). Partisiipit voivat toimia lauseessa adjektiivien kanssa samoissa tehtävissä (ISK s. 515). Tämän tutkielman aineistossa partisiipeista useimmin, 39 kertaa, taipumattoman nimikkeen edessä esiintyy NUT-partisiippi (73), joka on taipumatonta henkilönnimikettä edeltävistä partisiippimääritteistä yleisin (33). Toiseksi yleisin on VA-partisiippi (74), joka on aineistossa taipumattoman nimikkeen edessä 19 kertaa ja edeltää taipumatonta asiannimikettä partisiipeista useimmin (8). TU-partisiippi (75) esiintyy taipumattoman nimikkeen edessä kuusi kertaa ja agenttipartisiippi (76) neljä kertaa. Kielto-partisiippiä (*laulamaton*) ei taipumattomien nimikkeiden edessä ole.

73. Poliisilain isänä pidetään 1970-luvulla maanpuolustuskurssin lentoonnettomuudessa menehtynyttä lainsäädäntöneuvos Kari Sinisaloa (K 12.10. s. 15).
74. Tuo aikataulu on jälleen vaarantunut *Suvantosillan pohjoispuolella olevan asunto-osakeyhtiö Joensuun Aittarannan* valituksen takia (K 10.9. s. 6).
75. Kärki rakensi palottoman ajolähdön *kentän parhaana palkitulle lukkari Toni Kohoselle* – (K 9.9. s. 20).
76. Sen sijaan *Saarivuoren omistamaa bostoninterrieri Iivoa* ei mannekiinina olo miellytä (K 5.10. s. 17).

Partisiippimääritteet ovat kirjoitetulle yleiskielelle ominaisia tyylipiirteitä, joskin tekstilajien väliset erot ovat huomattavat (Hakanen 1993: 62). Eniten etumääritteinä esiintyviä partisiippeja Lauseopin arkiston yleiskielen aineistossa on hallinnon kielen ja virka kielen teksteissä (51,3 % kaikkien lauseiden määrästä), mutta myös sanomalehtien kielessä partisiipit ovat yleisiä (14,7 %).

Partisiippimääritteellisten nimikerakenteiden nimikkeet jäävät genetiivimääritteellisten ja adjektiivimääritteellisten nimikerakenteiden nimikkeisiin verrattuna herkemmin taipumattomiksi (ks. taulukko 4). Tästä hyvä esimerkki on virke 77, jossa on kaksi määritteellistä nimikerakennetta, taipuvan nimikkeen sisältävä genetiivimääritteellinen rakenne ja taipumattoman nimikkeen sisältävä partisiippimääritteellinen rakenne.

77. *HIFK:n laitalyökkäjän Janne Laakkosen leukaluu murtui kahdesta kohtaa ja Berniä edustavan puolustaja Toni Söderholmin turnauksen päätti olkapäävamma* (I-H 12.11. s. 26).

Muut adjektiivimääritteet kuin partisiipit saavat nimikkeet taipumaan partisiippimääritteitä huomattavasti useammin, koska peruskäytössään adjektiivit eivät viittaa tarkoitteisiin vaan luonnehtivat ja kuvailevat olioita, asioita ja tilanteita (ISK s. 596), kun taas partisiipit luonnehtivat ja luokittelevat entiteettejä sellaisten tapahtumien mukaan, joihin entiteetit ovat osallistuneet (mts. 516). Tämä adjektiivimääritteiden ja partisiippimääritteiden tehtävien ero vaikuttaa myös nimikkeen taipumiseen ja taipumatta jäämiseen, koska adjektiivi voi viitata usein ja suuremmin nimikkeeseen kuin nimikerakenteen tarkoitteeseen, kun taas partisiipit luonnehtivat pääsanana tarkoitteita kokonaisvaltaisesti niiden tekemisien tai olemisien mukaan. Esimerkiksi virkkeissä 78–80 partisiippi määrittää joko tarkoitteen asemaa tai tarkoitetta kokonaisvaltaisesti, eikä kumpikaan, taipuvan tai taipumattoman nimikkeen sisältävä, virke tunnu mahdottomalta tai edes oudolta.

78. a) Pertunmaan seurakuntapäiviä ideoinnut Anna-Liisa Hatara tarjoili kahvia *pertunmaalaistuneelle maaherra Pirjo Alakapeelle* (I-H 12.10. s. 21).
'maaherra Pirjo Alakapee on pertunmaalaistunut'
- b) > Pertunmaan seurakuntapäiviä ideoinnut Anna-Liisa Hatara tarjoili kahvia *pertunmaalaistuneelle maaherralle Pirjo Alakapeelle*.
'Pirjo Alakapee on pertunmaalaistunut maaherra'
79. a) *Edesmenneen rovasti Pentti Kullervo Murron* kirkkoherrana oloaikaina luotiin perusta Heinolan seurakunnan ja Pushkinin seurakunnan välille (I-H 12.11. s. 3).
'rovasti Pentti Kullervo Murto on edesmennyt'
- b) > *Edesmenneen rovastin Pentti Kullervo Murron* kirkkoherrana oloaikaina luotiin perusta Heinolan seurakunnan ja Pushkinin seurakunnan välille.
'Pentti Kullervo Murto on edesmennyt rovasti'
80. a) Yli 300 000 ihmistä on evakuoitu kodeistaan *Kiinan itäosasta lähestyvän hirmumyrsky Khanunin* tieltä (K 11.9. s. 8).²⁷
'hirmumyrsky Khanun on Kiinan itäosasta lähestyvä'
- b) > Yli 300 000 ihmistä on evakuoitu kodeistaan *Kiinan itäosasta lähestyvän hirmumyrskyn Khanunin* tieltä.
'Khanun on Kiinan itäosasta lähestyvä hirmumyrsky'

²⁷ Nimikerakenteeksi voidaan katsoa myös vain *lähestyvän hirmumyrsky Khanunin*, jos katsotaan, että *Kiinan itäosasta* ilmaisee paikkaa, josta ihmiset evakuoitiin.

Jos verrataan rakenteita 78a, 79a ja 80a esimerkiksi sellaiseen adjektiivimääritteelliseen nimikerakenteeseen kuin *uudelle lehtori Laura Lehikoiselle*, huomataan, että partisiippimäärite sallii nimikkeen taipumattomuuden, mutta adjektiivimäärite *uusi* ei salli merkityksensä vuoksi (vrt. 'lehtori Laura Lehikoinen on uusi'). Adjektiivin merkitys on kuitenkin adjektiivimääritteellisen nimikerakenteen nimikkeen taipumisessa ratkaiseva tekijä; esimerkiksi sellaisessa nimikerakenteessa kuin *kiireiselle johtajalle Eeva Lintuselle* nimike voi taipua tai jäädä taipumattomaksi. Aineiston partisiippimääritteistä yksikään ei ollut merkitykseltään sellainen, että se olisi voinut määrittää vain pelkkää nimikettä. Adjektiivimääritteiden joukossa näitä kuitenkin on, kuten luvussa 5.2.3 jo esitin.

Rakenteet 78a ja b voidaan kumpikin tulkita siten, että *Pirjo Alakapeen* tarkoite on sekä *maaherra* että *pertunmaalaistunut*, rakenteet 79a ja b siten, että Pentti Kullervo Murron tarkoite on sekä *rovasti* että *edesmennyt*, ja rakenteet 80a ja b siten, että *Khanunin* tarkoite on sekä *hirmumyrsky* että *Kiinan itäosasta lähestyvä*. Partisiippimääritteen ilmaisema entiteetin tekeminen ja oleminen ovatkin riippumattomia siitä, katsotaanko esimerkiksi nimikerakenteen *edesmenneen rovasti Pentti Kullervo Murron* tarkoitteeksi *Pentti Kullervo Murto* vai *rovasti Pentti Kullervo Murto*: sekä yksityishenkilö Pentti Kullervo Murto että *rovasti Pentti Kullervo Murto* ovat käyneet läpi saman tekemisen tai olemisen, esimerkissä edesmenemisen. Mikäli taipumattomuudella osoitetaan merkityseroa, nimikkeen kuuluu kielenhuolto-ohjeiden mukaan jäädä taipumattomaksi. Partisiippimääritteissä tapauksissa merkityseron osoittaminen on kuitenkin siis usein yhdenmukaista, koska asiallinen merkitys on taipuvan ja taipumattoman nimikkeen sisältävissä nimikerakenteissa sama, ja koska taipumisella ja taipumattomuudella ei ole merkitystä, nimike jää usein taloudellisesti taipumattomaksi.

Taipumattoman nimikkeen sisältävissä partisiippimääritteellisissä nimikerakenteissa on noin kaksi kertaa enemmän rakenteeseen kuuluvia osia nimikkeen edessä (ks. taulukko 4) kuin genetiivi- tai adjektiivimääritteellisissä rakenteissa. Pitkät kasaumat nimikkeen edessä vaikeuttavat ja sekavoittavat lukijan työtä. Terho Itkonen (1982: 94) toteaaakin, että partisiippimääritteistä muodostuvat ”määriteröykkiöt jarruttavat lukemista ja saattavat lopulta tehdä tekstin käsittämättömäksi. Partisiipin pääsanana oleva substantiivi niissä odottaa itseään, ja odotuksen varrella lukija saa jännittää, ennen kuin rakenne aukeaa hänelle kokonaan.” Määritekasaumat vaikeuttavat esimerkiksi virkkeiden 81a–c ja 82a ja b tulkitsemista (vertaa virkkeiden 83a ja b sekä 84 partisiippimääritteisiin, jotka ovat sujuvia).

81. a) Yllätyksetön, mutta lämminhenkinen ja täynnä kiinnostavia yksityiskohtia – sellainen on *takavuosina radion, tv:n ja Turhapuro-filmien ”vara-Manuna” tunnetun näyttelijä Ismo Kallion* tuore muistelmateos (I-H 26.10. s. 20).
- b) *MM-kisojen pettymystään lukuunottamatta upean kauden kilpailleen keihäänheittäjä Tero Pitkämäen* valmentaja Hannu Kangas oli – – vuoden lähivalmentaja (I-H 12.11. s. 25).
- c) *Immosen apuna kauden alusta asti työskennelleen valmentaja Jouko Lukkarilan* tulevaisuutta vielä mietitään (I-H 8.11. s. 23).
82. a) Tuulet johtuvat voimakkaasta matalapaineesta, jonka alkuperä on *USA:n itärannikon edustalla viime viikolla riehuneessa hurrikaani Mariassa* (K 14.9. s. 10).
- b) Bensiinimarkkinat olivat – – kireät jo ennen *elo-syyskuun vaihteessa Yhdysvaltain rannikolle iskenyttä pyörremyrsky Katrinoa* (K 24.9. s. 9).
83. a) *Kuvassa olevalla pappi Leena Hurskaisella* ei ole yhteyttä kyselyyn (K 24.9. s. 1).
- b) Rinne seuraa tehtävässä *eläkkeelle jäänyttä puheenjohtaja Ilkka Joenpaloa* (sd.), 59 (K 1.10. s. 10).
84. *Arvostetun viikkolehti Vejan* tietojen [mukaan] ainakin kaksi erotuomaria ovat vaikuttaneet – – ottelujen lopputuloksiin (K 26.9. s. 19).

Partisiippilausekkeen tehtävä substantiivin määritteenä on samankaltainen kuin relatiivilauseeseen (ISK s. 515). Terho Ikonen (1982: 95) toteaa, että erityisesti ”lehti uutisiin on pesiytynyt outo ja perin paperikielinen partisiippiattribuutin käyttötapa: tällaisessa attribuutissa annetaan kuin ohimennen sellaista olennaista tietoa, jonka paikka uutiskokonaisuudessa olisi jollain toisella kohtaa, yleensä omassa lauseessaan”. Tästä esimerkiksi käyvät erityisesti virkkeet 81b ja c: Virkkeessä 81b subjektia on peräti kokonaisuus ***MM-kisojen pettymystään lukuunottamatta upean kauden kilpailleen keihäänheittäjä Tero Pitkämäen valmentaja Hannu Kangas***, mutta kuitenkin koko lihavoitu määritekasauma määrittää (*keihäänheittäjä*) *Tero Pitkämäkeä* eikä subjektilausekkeen edussanaa *Hannu Kangasta*. Virke 81c puolestaan sisältää sekä tiedon siitä, että Jouko Lukkarilan tulevaisuutta mietitään, kuin määrikasauksessaan tiedon siitä, että Jouko Lukkarila on työskennellyt Immosen apuna kauden alusta.

5.2.5. Lyhennemääritteet

Nimikerakenteessa voi olla määritteenä myös lyhenne, kuten *vt. (virkaa toimittava)* tai *vs. (viransijainen)*. Ohjeiden mukaan lyhenteen pitäisi saada nimike taipumaan pääsanansa sijassa ja luvussa aivan kuten muutkin määritteet saavat. Aineistossa on neljä lyhennemääritteen sisältävää nimikerakennetta, mutta näissä kaikissa neljässä nimike on kuitenkin taipumaton. Nimikerakenteista kolme sisältää henkilönnimikkeen (85 ja 87) ja yksi asiannimikkeen (86). Yhtä henkilönnimikkeistä edeltää kaksi määritettä, genetiivimäärite ja lyhennemäärite (87).

85. a) *Vt. kaupungininsinööri Kauko Hirvosen* mukaan osa tuloista kuitenkin kirjautuu viiveellä, joten lopullinen tulos tulee selkeästi lähestymään talousarviota (K 1.10. s. 4).
- b) *Vs. johtajaylilääkäri Antti Turusen* mukaan hoitotakuulainsäädäntöön liittyen leikkausten kriteerit muuttuivat (K 8.10. s. 3).
86. Balco paljastui *ns. design-steroidi THG:n* valmistajaksi (I-H 20.10. s. 21).
87. Marjaketjuhankkeessa mukana olleet Anneli Salonen (oik.) ja Pia Pokki maistattivat uusia marjatuotteita *Ilomantsin vs. maaseutusihteeri Unto Pirisellä* (K 21.9. s. 5).

Mikäli nimikettä ei taivuteta, luetaan esimerkiksi virke 87 – – *maistattivat uusia marjatuotteita Ilomantsin viransijainen maaseutusihteeri Unto Pirisellä*, mikä ottaa kielikorvaan pahemmin kuin – – *maistattivat uusia marjatuotteita Ilomantsin viransijaisella maaseutusihteeri Unto Pirisellä*. Toisaalta tapa lukea lyhenteet kirjaimittain vaikuttanee osaltaan siihen, että taipumaton lyhenne ei kuulosta korvaan niin virheelliseltä – kuulos-tapa kirjaimittain luettu taipuva vaihtoehto hieman oudolta:

88. a) *Viransijaisen johtajaylilääkäri Antti Turusen* mukaan – –.
- b) *Viransijainen johtajaylilääkäri Antti Turusen* mukaan – –.
89. a) *Vt. [veetee] johtajaylilääkäri Antti Turusen* mukaan – –.
- b) *Vt. [veeteen] johtajaylilääkäri Antti Turusen* mukaan – –.

Myös *Kielenhuollon käsikirjassa* (Iisa 1994: 153) todetaan, että ”lyhenne voi olla taipuva määräite”. Esimerkkinä teoksessa käytetään nimikerakennetta ”vt. kouluttaja Mainikaiselle” ja tämän jäljessä on suluisa maininta ”= virkaa tekevälle”. Mielenkiintoista on teoksen käsitys siitä, että vaikka lyhenne taipuisi, ei nimike taivu, jos esimerkkiin on luottaminen.

Taipumattoman lyhennemääritteen sisältävän nimikerakenne rinnastuu rakenteeseen, jonka E. A. Saarimaa (1947: 176) huomauttaa olevan ”[t]örkeä virhe: ”*Talvilinnan saksalainen lehti Revaler Zeitungin mukaan selostamme – – (p.o. saksalaisen lehden)*”²⁸. Aineistossani on vain yksi selkeästi samanlainen tapaus (90), joskin sekin vaikuttaa vain yksittäiseltä lapsukselta.

90. *Komission hollantilainen kilpailukomissaari Neelie Kroesin mukaan sääntöjä rikottiin ”hyvin vakavasti”* (K 6.10. s. 12).

²⁸ En toista Saarimaan harvennuksia sanoissa *saksalainen lehti*.

6. NIMIKERAKENTEEN OSIEN VÄLINEN SUHDE

Määritteettömien nimikerakenteiden nimikkeistä taipumattomiksi jää suurin osa, 97,3 prosenttia, määritteellistenkin nimikerakenteiden nimikkeistä 16,8 prosenttia. Nimikkeiden taipumattomuudelle voidaan löytää syytä tarkastelemalla nimikerakennetta ja sen osien välistä suhdetta. *ISK*:ssa nimikkeen ja nimen rakennetta määritteettömässä nimikerakenteessa verrataan etu- ja sukunimen rakenteeseen, nimikkeen ja nimen suhdetta puolestaan yhdyssanan osien väliseen suhteeseen:

Rakenteellisesti taipumattoman nimikemääritteen ja erisnimen (*presidentti Haloselle*) suhde vastaa suhdetta taipumattoman etunimen ja taipuvan sukunimen välillä: [*Maria Jotunin*] *syntymäkoti*. (– –.) Sanojen suhde on niin kiinteä, että sitä voi rakenteen kannalta verrata yhdyssanaan: *tyttöenergia*. (*ISK* s. 591.)

Tarkastellaan aluksi nimikerakenteen ja yhdyssanan vastaavuutta. Tällöin nimikettä voidaan pitää nominatiivimuotoisena, substantiivisena määriteosana ja nimeä substantiivisena perusosana. Lisäksi sääntö siitä, että yhdyssanana voidaan pitää kahdesta tai useammasta itsenäisestä sanasta muodostunutta sanaa, joka ilmaisee yhtä käsitettä (Sorjanen 1999: 113), puhuu yhdyssanan ja määritteettömän nimikerakenteen rinnastamisen puolesta: nimike ja nimi muodostavat yhden käsitteen, niiden tarkoite on sama.

Yhdyssanan ja sanaliiton väliseen rajankäyntiin on tarjottu kielioppaisissa johdonmukaisesti sellaista nyrkkisääntöä, että substantiivi kirjoitetaan yhteen sitä edeltävän nominatiivimuotoisen substantiivin kanssa (*maitotölkki*, *matkalaukkuvaras*). Esimerkiksi Terho Itkonen (1982: 28) sanoo, että yhdyssanoista ”kiistattomia” ovat sellaiset ”tapaukset, joissa substantiivia edeltää nominatiivimuotoinen substantiivi –”, ja Pirkko Leino (1995: 176) puolestaan toteaa, että ”[y]hdyssanoja ovat aina ne tapaukset, joiden osat ovat substantiiveja ja joiden alkuosa on nominatiivissa ja määrittää jälkiosaa. Erilleen kirjoittamista pidetään näissä tapauksissa alkeellisena virheenä.” Vaikka nimeä edeltävää nimikettä ei (yleensä) kirjoiteta nimeen kiinni, ei nimikkeen ja nimen väliin voi sijoittaa mitään muuta ainesta (*keittäjä Suhonen*; **keittäjä ahkera Suhonen*, **keittäjäkin Suhonen*) aivan kuin ei voi yhdyssanankaan osien väliin (*Valion maitotölkki*, **maito Valion tölkki*, **maitokintölkki*). Nimike on toisaalta myös mahdollista yhdistää nimeen yhdysmerkillä, joskin tämä lienee harvinaista (*keittäjä-Suhonen*).

Vaikka nimeä edeltävää nimikettä ei tavallisesti kirjoiteta yhteen nimen kanssa (*piispa Tuomas*), säännön ”[s]ubstantiivi, joka ilmoittaa sen luokan tai lajin, johon olio tai esine kuuluu, kirjoitetaan nykyään myös tavallisesti yhteen edeltävän, nominatiivissa olevan proprin kanssa” (Ikola 1976: 117–118) mukaisesti samat osat toisin päin (*Tuomas-piispa*) muodostavat selkeän yhdyssanan. Mikäli tällainen yhdyssana saa jonkin määritteen, yhdyssanan ensimmäinen eli erisnimiosa ei taivu (*kuuluisalle Tuomas-piispalle*; **kuuluisalle Tuomaalle-piispalle*; vrt. *kuuluisalle piispa ~ piispalle Tuomaalle*). Matti Sadeniemen (1970: 46–47) mukaan *piispa-Tuomas*-tyypit onkin alettu ruotsin kielen rakenteen *biskop Tomas* mukaan käsittää sanaliitoiksi, ja myös painotus on saanut vaikutteita ruotsista. Sadeniemi toteaa, että ”itse asiassa juuri tämä oivallus tämän rakenteen alkuperäisestä yhdyssanaisuudesta selittää kaikki sen käytön arvoitukselliset piirteet”.

Määritteettömän nimikerakenteen nimikkeen ja nimen kokonaisuutta voidaan verrata siis yhdyssanan, ja erityisesti appositioyhdyssanan, osien väliseen suhteeseen. Appositioyhdyssanoihin on perinteisesti luettu edellä mainituista esimerkeistä vain *Tuomas-piispa* kaltaiset rakenteet (ks. ISK s. 407). Appositioyhdyssanan osat kuvaavat samaa tarkoitetta eri näkökulmista (mp.) aivan kuin määritteettömässä nimikerakenteessa voidaan ajatella nimikkeen ja nimen antavan kaksi eri näkökulmaa, joista samaa tarkoitetta voi tarkastella. Taipuvan nimikkeen ja nimen kokonaisuutta sekä taipuvan nimikkeen sisältävää määritteellistä nimikerakennetta kutsutaankin ISK:ssa kiinteäksi appositiorakenteeksi. On kuitenkin huomattava, että appositioyhdyssanassa vain viimeinen osa taipuu, kun taas appositiorakenteessa taipuvat sen molemmat osat.

Määritteetöntä nimikerakennetta voidaan verrata myös taipumattoman etunimen ja taipuvan sukunimen väliseen rakenteeseen (ISK s. 591). Esimerkiksi Maria Vilkuna (1996: 187–189) rinnastaa tapaukset *Martti Ahtisaaresta* ja *hirmymyrsky Berthalla*: etunimi *Martti* voidaan hänen mukaansa katsoa sukunimen *Ahtisaari* taipumattomaksi etumääritteeksi aivan kuin yleisnimi *hirmumyrsky* on erisnimen *Berthan* taipumaton etumäärite. Vilkuna toteaa myös, että tittelityypin ilmauksilla on sellainen erikoisuus, että kun nimikkeellä, eli Vilkunan termein tittelisanalla, on määrite, se mukautuu nimen sijassa ja luvussa²⁹. Tämä erottaa nimikkeen etunimestä: vaikka etunimen ja sukunimen muodostamalla kokonaisuudella olisi määrite, etunimi pysyy taipumattomana:

91. a) *kuuluisalle Martti Ahtisaarelle*

²⁹ Huomio on ristiriitainen Vilkunan *tittelisana*-termin määrittelyn kanssa, sillä Vilkuna määrittelee tittelisanan nominatiivimuotoiseksi etumääritteeksi, millainen se ei enää mukautumisen jälkeen ole.

- b) **kuuluisalle Martille Ahtisaarelle*
92. a) *presidentti Martti Ahtisaarelle*
- b) *kuuluisalle presidentille Ahtisaarelle*
- c) *kuuluisalle presidentti Ahtisaarelle*

On kuitenkin huomattava, että määritteellinenkin nimike pyrkii taipumattomuuteen: se on alkanut käyttäytyä kuin erisnimi (vrt. 91a ja 92c).

Nimikkeiden taipumisen toinen perussääntö, määritteellisten nimikerakenteiden nimike taipuu, tuntuu kuitenkin luonnottomalta, mikäli yhdyssanan osien välistä suhdetta tai etu- ja sukunimen rakennetta verrataan nimikkeen ja nimen muodostaman kokonaisuuden rakenteeseen ja suhteeseen: jos etunimen ja sukunimen kokonaisuus tai yhdyssana saa määritteen, *nuorelle Maria Jotunille* ja *vauhdikasta tyttöenergiaa*, ei etunimi tai yhdyssanan ensimmäinen osa taivu, **nuorelle Marialle Jotunille*, **vauhdikasta tyttöenergiaa*, mutta kielenhuolto-ohjeiden mukaan nimikkeen tulisi kuitenkin taipua, *uudelle johtajalle Eeva Lintuselle*.

Edelleen sekä yhdyssanassa tai etu- ja sukunimen rakenteessa pääsana on kokonaisuuden viimeinen sana. Jos taipuvan nimikkeen sisältävää määritteellistä nimikerakennetta pidetään kiinteänä appositorakenteena, nimikerakenteen rinnastamisessa yhdyssanan osien väliseen suhteeseen ja etu- ja sukunimen rakenteeseen syntyy ristiriita, koska appositorakenteessa ”[j]älkimmäinen lauseke on ensimmäiseen nähden lisäys” (Korhonen – Vilkuna 2005) eikä lisäys voi määrätä lausekkeen, jonka lisäys se on, sijaa ja lukua.

Jälkimmäisen lausekkeen voidaan katsoa olevan ensimmäiseen nähden lisäys sellaisessa appositorakenteessa kuin *söin nakkikastiketta, lempiruokaani*, mutta nimikettä seuraavaa nimeä ei voida samalla tavoin pitää nimikkeen lisäyksenä. Myös ISK:ssa (s. 591) todetaan, että ”[k]un nimike saa oman määritteen, – – tästä kokonaisuudesta koostuva NP voi kongruoida jäljessä seuraavan erisnimen kanssa, joka muodostaa oman NP:nsä”. Tuntuu kuitenkin kummalliselta, että lauseke, jonka sijan ja luvun pitäisi määräytyä lauseyhteydestä, mukautuisikin jonkin muun lausekkeen tai peräti oman lisäyksensä sijaan ja lukuun.

Nimikerakenteissa, joissa erisnimi on rakenteen ensimmäinen jäsen (*Martti Järviselle, asentajalle*), rakenteen osien välinen suhde on löyhä. Penttilä (1957: 573) kuvailee, että

tämän kaltaiseen rakenteeseen ”kuuluu höllyyden merkinä osien välinen tauko, kirjoituksessa pilkku”. Myös nimikkeiden taipumisen ja taipumattomuuden hyväksyttävyyttä koskevan testin vastaajat tarjosivat taipuvan nimikkeen sisältäviin rakenteisiin pilkkuja, esimerkiksi testin virkkeisiin 1 ja 3:

virke 1: *Hän oli edesmenneen valtioneuvos Johannes Virolaisen ensimmäinen puoliso.*

– järkevämpi: valtioneuvoksen, Johannes Virolaisen,

– Sen tosin voisi taivuttaa muotoon edesmenneen valtioneuvoksen” mutta pitäisi lisätä pilkut

virke 3: *Markkinoilta poistetulla tulehduskipulääkkeellä Vioxxilla saattaa olla yhteys jopa 140 000 sydänsairaustapaukseen Yhdysvalloissa.*

– joko tulehduskipulääke Vioxxilla tai tulehduskipulääkkeellä, Vioxxilla,

– sanan jälkeen pitäisi olla pilkku

Pilkkuja ehdotettiin myös virkkeisiin 8, 10 ja 17.

Rakenteiden, joissa nimike mahdollisine määritteineen ja nimi on erotettu toisistaan pilkuin, viimeisiä osia voidaan kutsua ensimmäisen osan lisäyksiksi huomattavasti selvemmin kuin pilkuttomien rakenteiden viimeisiä eli nimiosia. Pilkkujen ehdottaminen kertookin siitä, että taipuvan nimikkeen sisältävän määritteellisen nimikerakenteen osat mielletään toisistaan irrallisiksi. Taipumattoman nimikkeen sisältämä rakenne on niin kiinteä kokonaisuus, että nimikkeen ja nimen väliin on vaikea lisätä mitään, edes nimikkeen taivutus päätettä. Nimikerakenteen sisäisen kiinteyden puolesta ovat muun muassa sellaiset seikat, että nimikerakenne voidaan pronominaalista *hän-* tai *se-*pronomiinilla (93b), se liikkuu aina yhtenä kokonaisuutena (93c) eikä sitä voi hajottaa kahteen osaan esimerkiksi adverbialilla (93d, vrt. 93e ja f) (ks. lausekkeiden sisäisestä kiinteydestä Karlsson 1998: 139–140).

93. a) Vanhasen yhden päivän pikavierailun tärkeimmät keskustelut käytiin *tuoreen pääministerin Juri Jehanurovin* – – kanssa (I-H 6.10. s. 10).
- b) > Vanhasen yhden päivän pikavierailun tärkeimmät keskustelut käytiin *hän*-n kanssa.
- c) > *Tuoreen pääministerin Juri Jehanurovin* kanssa käytiin Vanhasen yhden päivän pikavierailun tärkeimmät keskustelut.

- d) > *Vanhasen yhden päivän pikavierailun tärkeimmät keskustelut käytiin tuoreen pääministerin kanssa Juri Jehanurovin.
- e) > *Vanhasen yhden päivän pikavierailun tärkeimmät keskustelut käytiin tuoreen kanssa pääministerin.
- f) > *Vanhasen yhden päivän pikavierailun tärkeimmät keskustelut käytiin Juri kanssa Jehanurovin.

Nimikerakenteen nimiosaa on kutsuttu kielioppaissa ja -artikkeleissa pääsanaksi, joten määritteellisenkin nimikerakenteen on käsitetty muodostuvan vain yhdestä substantiivilausekkeesta. Esimerkiksi E. A. Saarimaa (1947: 176) toteaa *Kielenoppaassaan*, että ”[a]ppositio-attribuutti on pääsanansa kanssa kongruentti – – aina silloin, kun attribuutilla on itsellään attribuutti”, ja Itkonen vielä lähes neljäkymmentä vuotta myöhemmin (1982: 70) *Kielioppaassaan*, että ”[j]os attribuutilla itsellään on määrite tai se on omistusliitteinen, se taipuu pääsanansa mukaan. Esim. *Yhtiön toimitusjohtajalle Seppo Kannakselle.*” Vesa Koivisto (1990: 135) puolestaan kuvailee, että ”[t]iedotusvälineissä törmää tämän tasta – – tapaan jättää kaksi- tai useampiosainen arvonimi taivuttamatta pääsanana olevan erisnimen mukaisesti”, ja mainitsee esimerkkinä tällaisista taipumattoman nimikkeen sisältävistä nimikerakenteista muiden muassa rakenteen *Yhdysvaltain varapresidentti Dan Qualeya*.

Vielä *Kielikellon* tuoreessa artikkelissa ”Nimikemääritteiden (tittelien) taipuminen” taivutusohjeiden toinen kohta kuuluu: ”Titteli, jota määrittää jokin attribuutti (esimerkiksi adjektiivi), taipuu pääsanansa (nimen) mukaan: *entiselle toimitusjohtajalle Eino Petäiselle – –*” (Kolehmainen 2005b: 4). Erik Ahlman (1932: 46) esittääkin apposition luonteesta, että nimen ”vieressä oleva ilmaus liittyy siihen [nimeen] rinnastuksen tapaisesti; erisnimi ja sen viereinen sana ovat siinä määrin yhdenarvoisia, että toisinaan tulee epäilleksi, kumpi niistä on käsitettävä pääsanaksi, kumpi määräykseksi; usein voidaan niiden väliin lisätä »eli», »eli lähemmin sanoen», »s.o.», »nimittäin»”.

Nimikerakenteen osien välistä suhdetta on siis vaikea nimetä appositiosuhteeksi, ja koska nimeä nimitetään kielioppaissa ja -artikkeleissakin pääsanaksi, on luonnollista, että myös tavallinen kielenkäyttäjä mieltää jopa määritteellisen nimikerakenteen muodostuvan vain yhdestä substantiivilausekkeesta, jonka pääsana on nimi. Nimeä voidaan pitää nimikerakenteen ensisijaisena osana ja nimikettä toissijaisena, koska nimi yksilöi ja nimike luokit-

telee nimen tarkoitteen. Esimerkiksi ilmaus *nykyinen presidentti* on merkitykseltään täysin ymmärrettävä, mutta siltä kuitenkin puuttuu tietty tarkoite; ilmauksella voidaan viitata minkä tahansa valtion tai ryhmän päämieheen. Vaikka samannimisiä henkilöitä voi olla useita, nimellä viitataan aina vain yhteen tarkoitteeseen, esimerkiksi *Tarja Halosella* Suomen nykyiseen presidenttiin ja *Vladimir Putinilla* Venäjän; kummatkin ovat kuitenkin myös nykyisiä presidenttejä.

Koska nimeä voidaan pitää nimikerakenteen ensisijaisena osana, mielestäni niin määritteettömän kuin määritteellisenkin nimikerakenteen voidaan katsoa muodostuvan vain yhdestä substantiivilausekkeesta, jonka edussana on nimi. Täten nimikerakenteet voidaan jäsentää seuraavasti (vrt. 4a–c):

94. a) [*kamppaaja Taimi Kahelinille*]
- b) [*huolelliselle [kamppaaja Taimi Kahelinille]*]
'kamppaaja Taimi Kahelin on huolellinen'
- c) [[*huolelliselle kampaajalle*] [*Taimi Kahelinille*]]
'Taimi Kahelin on huolellinen kampaaja'

Uskon, että nimikerakenteen osien välinen alistussuhdetulkinta vastaa myös kielenkäyttäjien suhteesta tekemää tulkintaa. Alistussuhdetulkinta selittää osaltaan myös nimikkeen taipumattomuutta määritteellisessä nimikerakenteessa.

7. PÄÄTELMÄT

Testiin nimikkeiden taipumisen ja taipumattomuuden hyväksyttävyydestä vastanneen opiskelijan mainitsema oma taivutussääntö kiteyttää varmasti monen kielenkäyttäjän taivutusperusteet: ”Oletan että erisnimen edellä oleva sana, joka on substantiivi ja antaa erisnimelle tarkennuksen (esim. ammatti) kirjoitetaan sen perusmuodossa.” Testin seitsemästätoista virkkeestä kuudessatoista vastaajien enemmistö merkitsi joko taipuvan muodon mahdottomaksi tai taipumattoman muodon mahdolliseksi, ja vain yhdessä virkkeessä hieman yli puolet vastaajista mainitsi taipuvan muodon mahdolliseksi. Testiin vastanneiden opiskelijoiden mukaan siis sekä määritteettömien että määritteellistenkin nimikkeiden taipumattomuus on yleensä hyväksyttävää.

Nimikkeiden taipumattomuus on myös tutkielman lehtikielen aineiston nimikerakenteissa yleistä, ja nimikkeet pyrkivät taipumattomuuteen niin määritteettömissä kuin määritteellisissäkin nimikerakenteissa: määritteettömien nimikerakenteiden nimikkeistä taipumattomiksi jää 97,2 prosenttia ja määritteellisten nimikerakenteiden nimikkeistä 16,8 prosenttia. Määritteettömissä nimikerakenteissa henkilönnimikkeet (97,8 %) ovat asiannimikkeitä (95,4 %) hieman useammin taipumattomia. Määritteellisissä nimikerakenteissa puolestaan asiannimikkeet (19,6 %) jäävät henkilönnimikkeitä (16,2 %) herkemmin taipumattomiksi. Karkeasti voidaan siis sanoa, että henkilönnimikkeet taipuvat enemmän kielenhuolto-ohjeiden mukaisesti kuin asiannimikkeet.

Kaikista määritteettömien nimikerakenteiden nimikkeistä noin 2,8 prosenttia taipuu. Näille taipuville nimikkeille voidaan löytää taipumattomia vastineita joko muodoltaan tai merkitykseltään. Taipuvien nimikkeiden joukkoon kuuluu kuitenkin niin monenlaisia nimikkeitä, että niitä kaikkia yhdistävää tekijää on mahdoton nimetä. Nimikkeen taipumista voidaan selittää sen määräisyydellä: taipuvan nimikkeen ja nimen suhde on irrallinen, ja mikäli ne erotettaisiinkin toisistaan pilkuin, tulisi rakenteesta sujuvampi, selkeästi appositiosuhdetta ilmaiseva.

Määritteettömiin nimikerakenteisiin katsotaan usein kuuluvan joitakin tiettyjä nimikerhyymiä, kuten *nen*-loppuiset, moniosaiset ja tilapäistä tai tilanteen mukaan vaihtelevaa asemaa osoittavat nimikkeet. Aineiston kaikki kuusi *nen*-loppuista nimikettä taipuvat. *nen*-loppuisten nimikkeiden sisältämä johdinaines *-(i)nen* on ensisijaisesti ja eniten käytetty adjektiivien johdinaines. Taivutukseltaan *nen*-loppuiset nimikkeet rinnastetaankin helposti *(i)nen*-loppuisiin adjektiiveihin, jotka taipuvat pääsanansa sijassa ja luvussa.

Sen sijaan moniosaisia nimikkeitä taivutetaan hieman kirjavammin. Moniosaisista nimikkeistä 30 jää määritteettömissä nimikerakenteissa kielenhuolto-ohjeiden mukaisesti taipumattomiksi, kun taas ohjeiden vastaisesti taipuvia on kahdeksan. Seitsemästätoista *filosofian professorin* kaltaisesta nimikkeestä kymmenen taipuu ohjeiden mukaan ja seitsemän jää taipumattomaksi vastoin ohjeita. Näyttääkin siltä, että *filosofian professorin* kaltaiset ilmaukset rinnastuvat erityisesti *filosofian tohtori* -sanaliittoihin. Kuitenkin ehdotus siitä, että *filosofian tohtorin* kaltaiset sanaliitot vaikuttaisivat muidenkin määritteellisten nimikerakenteiden nimikkeiden taipumattomuuteen, tuntuu epätodennäköiseltä.

Esimerkiksi pelaajatehtävää osoittavia nimikkeitä on pidetty tilapäisinä tai tilanteen mukaan vaihtelevaa asemaa osoittavina nimikkeinä, ja niitä on kehoitettu taivuttamaan. Pelaajatehtävää osoittavat nimikkeet jäävät kuitenkin määritteettömissä nimikerakenteissa lähes yhtä herkästi taipumattomiksi (97,1 %) kuin muutkin nimikkeet (97,8 %). Soittamiseen, laulamiseen, musiikin johtamiseen tai sen tuottamiseen liittyvät nimikkeet ovat kaikki taipumattomia. Tilapäistä tai tilanteen mukaan vaihtelevaa asemaa osoittavien nimikkeiden lisäksi voidaan erottaa myös tilapäiseen käyttöön muodostettujen nimikkeiden ryhmät. Tällaisiin kuuluu erityisesti yhdyssananimikkeitä, kuten appositioyhdyssanoja ja summayhdyssanoja.

Kaikista määritteellisistä nimikkeistä puolestaan siis noin 16,8 prosenttia jää taipumattomaksi. Partisiippimääritteellisten nimikerakenteiden nimikkeistä hieman yli puolet (50,7 %) jää taipumattomiksi, kun taas genetiivimääritteellisissä nimikerakenteissa taipumattomia nimikkeitä on 13,4 prosenttia ja adjektiivimääritteellisissä 13,1 prosenttia. Partisiippimääritteellisissä nimikerakenteissa nimikettä edeltää myös enemmän rakenteeseen kuuluvia, nimikettä edeltäviä osia (3,07 osaa) kuin genetiivi- (1,63) tai adjektiivimääritteellisissä (1,42) nimikerakenteissa. Vähintään kolme osaa nimikkeen edessä on 13,1 prosentilla taipuvista nimikkeistä ja 25,8 prosentilla taipumattomista nimikkeistä, joten nimikerakenteen pituuden kasvaessa myös nimikkeen pyrkimys taipumattomuuteen voimistuu.

Kielenhuolto-ohjeissa mainitaan, että adjektiivimääritteellisissä nimikerakenteissa nimikkeen taipumisella ja taipumattomuudella voidaan osoittaa merkityseroa. Merkityseron osoittaminen on kuitenkin mahdollista myös genetiivimääritteellisissä nimikerakenteissa, vaikka genetiivimääritteellisen nimikerakenteen nimikkeen taipumattomuutta on pidetty kielivirheenä. Taipuvan nimikkeen sisältävän genetiivimääritteellisen nimikerakenteen merkitys on 'joukko (gen.) + asema = nimi', kun taas taipumattoman sisältävän 'asema + jäsen joukosta'. Taipuvaa nimikettä edeltävä genetiivi tarkoittaa nimikettä, kun

taas taipumatonta nimikettä edeltävä antaa näkökulman, josta tarkoitetta on tarkasteltava. Taipumattoman nimikkeen sisältävän nimikerakenteen genetiivimäärite onkin kuvailumäärite, vaikka usein genetiivimääritteitä kutsutaan tarkennemääritteiksi.

Kaikissa adjektiivimääritteellisissä nimikerakenteissakaan merkityseron osoittaminen ei ole mahdollista tai edes keskeistä, erityisesti silloin kun adjektiivimäärite voi merkityksensä puolesta määrittää vain nimikettä. Tällöin nimike voi jäädä taipumattomaksikin. Vaikka merkitystä voidaan pitää taipuvan nimikkeen sisältävissä ja taipumattoman nimikkeen sisältävissä nimikerakenteissa erilaisina, niistä tehdyt tulkinnat ovat kuitenkin samat.

Adjektiivi- ja partisiippimääritteet eivät viittaa tarkoitteisiin, vaan ne kuvailevat joko nimikettä tai nimikkeen ja nimen kokonaisuutta. Vaikka adjektiivi- ja partisiippimääritteellisissä nimikerakenteissa nimikkeen taipumisella ja taipumatta jäämisellä voidaankin osoittaa merkityseroa, vain harvoin taipumattoman ja taipuvan nimikkeen sisältävien rakenteiden asialliset merkitykset eroavat. Asiallinen merkitys on sama erityisesti partisiippimääritteellisissä nimikerakenteissa, taipui nimike tai ei.

Nimikerakenteen osien välistä suhdetta on pidetty sekä appositiosuhteena että alistussuhteena. Koska nimikerakenteen ensisijainen osa on nimiosa ja koska nimike ja sitä mahdollisesti edeltävät määritteet mukautuvat nimenomaan nimen sijassa ja luvussa, voidaan paitsi määritteettömän nimikerakenteen myös määritteellisen nimikerakenteen katsoa muodostuvan yhdestä substantiivilausekkeesta, jossa vallitsee alistussuhde.

Terho Itkonen (1984: 388) arveli 1980-luvulla, että ”[t]ittelijärjestelmämme tuskin on sanottavasti yksinkertaistumaan päin”. Hän muistutti, että vaikka ”tittelien jäykkyys on – nieltävä” on myös muistettava, kuinka niitä tulee taivuttaa. Anneli Räikkälä (1991: 19) puolestaan piti 1990-luvulla nimikkeiden jäykkyyttä ”sääntöekonomian kannalta tervetulleena kehityksenä”, koska jäykkyys vähensi poikkeustapauksia. Räikkälä (mts. 18) totesi myös, että jo silloiset, vuonna 1979 väljennetyt, ohjeet olivat ”melko selvä ja yksinkertainen järjestelmä”.

Tämän tutkielman tulokset kuitenkin osoittavat, että suomen kielen lautakunnan vuonna 2005 tekemä nimikkeiden taivutusohjeiden tarkistaminen ja väljentäminen selkiytti ja yksinkertaisti nimikkeiden taipumista entisestään. Onnistunut kielenohjailu edellyttää kieliyhteisön huomioimista ja kielen edun punnitsemista (Ikola 1951: 291) sekä kielenkäyttäjien uusien tarpeiden havaitsemista (Maamies 2002: 3). Kielenkäyttäjät ovat oikoneet nimikkeiden taivuttamisen monihaaraista sääntöjärjestelmää suosimalla taipumatto-

muutta vuosikymmeniä, ja siksi viimevuotinen suositusten väljentäminen on erinomainen osoitus kieliyhteisön ja sen tarpeiden huomioimisesta.

Uskon, että tulevien vuosikymmenten aikana nimikkeiden taipumattomuus niin määritteettömissä kuin määritteellisissäkin nimikerakenteissa yleistyy edelleen. Taipumisohjeet, ja erityisesti ohje siitä, että määritteellisen nimikerakenteen nimike taipuu, ovat läheneet nimikerakenteen erilaisesta hahmotustavasta kuin siitä, joka kielenkäyttäjillä on: mikäli määritteellisen nimikerakenteen nimikettä kehoitetaan taivuttamaan, rakenteen osien välistä suhdetta pidetään appositiosuhteena, vaikkakin kielenkäyttäjät näyttävät hahmottavan osien välisen suhteen alistussuhteeksi.

Tutkielman tulokset kertovat, kuinka nimikkeet taipuvat ja jäävät taipumatta huolittelussa kirjoitetussa kielessä. Nimikkeiden taipumisen tarkastelu vaatisi kuitenkin myös tuottamisen ja ymmärtämisen tutkimusta, kuten Matti Leiwo (1985: 33) on jo parikymmentä vuotta sitten esittänyt. Nimikkeiden taipumisen tarkastelu puhutussa kielessä voisi auttaa esimerkiksi nimikerakenteen osien välisen suhteen tulkitsemisessa.

LÄHTEET

Aineslähteet

I-H = Itä-Häme. 5.10.–15.11.2005.

K = Karjalainen. 5.9.–16.10.2005.

Tutkimuskirjallisuus

AHLMAN, ERIK 1932: Spesieksen vaikutuksesta eräisiin suomen substantiiviattribuuteihin. – Vir. 36 s. 44–46.

— 1934: Muutama sana appositionista. – Vir. 38 s. 256–259.

AIRILA, MARTTI 1923: Suomenkielen oikeinkirjoitusoppi. Oppikoulujen ja seminaarien tarpeeksi. 2. painos. Gummerus, Helsinki.

HAKANEN, AIMO 1993: Partisiippiattribuutit kirjoitetun yleiskielen tyylipiirre. – SJ 35 s. 60–71.

HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1988: Nykysuomen lauseoppia. 2. painos. SKST 350.

HAKULINEN, LAURI 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. 4. korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.

HUHTALA, AARRE 1987: Titelonomit ja diplomistit. – Kielikello 2/1987 s. 15–16.

HUOVINEN-NYBERG, LIISA 1979: Tittelin taivuttaminen. – Kielikello 2/1979 s. 3–5.

HÄKKINEN, KAISA 2001: Kielitieteen perusteet. TL 133. 5. painos.

IKOLA, OSMO 1951: Kielenohjailu ja kieliyhteisö. – Vir. 55 s. 284–292.

— (toim.) 1976: Nykysuomen käsikirja. 4. painos. Kirjoittajat A. Alhoniemi, Osmo Ikola, Päivi Rintala, Kaarina Visakanto. Weilin+Göös, Helsinki.

— 1985: Substantiiviattribuutin taipumisesta. – Vir. 89 s. 230.

Iisa, Katariina ym. 1994 = IISA, KATARIINA – OITTINEN, HANNU – PIEHL, AINO: Kielenhuollon käsikirja. Yrityskirjat Oy, Helsinki.

ISK = Iso suomen kielioppi. Toimittaneet Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen, Irja Alho. SKST 950. Helsinki 2004.

ITKONEN, TERHO 1979: Kielenhuollon näkökulma. Separatum ex: Elävää suomea: Yleisradion kieliopas, toim. Seppo Kahila, s. 138–149. Opuscula Instituti Linguae Fennicae 66. Helsingin yliopisto.

— 1982: Kieliopas. Kirjayhtymä, Helsinki.

— 1984: Jäykät tittelit ja titteliä taivuttaminen. – Vir. 88 s. 387–388.

JAAKOLA, MINNA 2004: Suomen genetiivi. SKST 995.

JOKINEN, KRISTIINA 1988: Suomen substantiivilausekkeen rakenne. – Vir. 92 s. 348–375.

KALLIOKOSKI, JYRKI 1989: Ja. Rinnastus ja rinnastuskonjunktion käyttö. SKST 497.

KANGASMAA-MINN, EEVA 1966: Adverbaalisesta genetiivistä. SJ 8 s. 39–63.

— 1972: Genetiivin funktioista. – SJ 14 s. 27–35.

- KANKAANPÄÄ, SALLI 1991: Johtaja ja rouva sekä muita tittelipulmia. – Kielikello 2/1991 s. 22–25.
- KARLSSON, FRED 1982: Suomen peruskielioppi. SKST 378.
— 1998: Yleinen kielitiede. Uudistettu laitos. Helsingin yliopisto.
Kielikello. Kielenhuollon tiedotuslehti. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- KOIVISTO, HELINÄ 1987: Partisiippien adjektiivistuminen suomen kielessä. SKST 474.
- KOIVISTO, VESA 1990: Tittelin taivuttamisesta. – Vir. 94 s. 135–138.
- KOLEHMAINEN, TARU 2005a: Appositioattribuutin (tittelin ja siihen verrattavan) taipuminen. Alustus suomen kielen lautakunnan kokouksessa 14.3.2005.
— 2005b: Nimikemääritteiden (titteliin) taipuminen. – Kielikello 3/2005 s. 4–6.
- KORHONEN, RIITTA – VILKUNA, MARIA 2005: Sananselityksiä. http://www.kotus.fi/cgi-bin/julk1/termit.cgi?h_id=aCHEBIGFF. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- LEINO, PIRKKO 1995: Joka kodin suomen kielen opas. Suuri Suomalainen Kirjakerho, Helsinki.
- LEIWO, MATTI 1985: Substantiiviattribuutin lingvistiikkaa ja psykolingvistiikkaa. – Mauno Koski (toim.), Lauseita ja ajatuksia. Fennistica 5 s. 23–35. Åbo Akademin suomen kielen laitos.
- MAAMIES, SARI 2000: Lyhentäminen. – Kielikello 4/2000 s. 4–10.
— 2002: Mitä kielenhuoltaja tekee? – Kielikello 4/2002 s. 3.
- MANTILA, HARRI 2004: Kielenhuollon uudet haasteet. – Kielikello 4/2002 s. 4–6.
— 2005: Kielikäsityksestä kielenhuollon uusiin periaatteisiin. – Kielikello 2/2005 s. 4–9.
- ORPANA, TERTTU 1988: Kuvaus vai kommentti. Tutkimus suomen kielen adjektiiviverbien semanttisesta tulkinnasta. Opera Fennistica & Linguistica 2. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- PENTTILÄ, AARNI 1930: Suomen attribuutista. Vähäisiä kirjoituksia LXVII. SKS.
— 1957: Suomen kielioppi. WSOY, Helsinki.
— 1967: Attribuuttien järjestyksestä. – Vir. 71 s. 259–267.
- RAUTAMAA, PEKKA 1999: Parasta puuroa. Sanomalehti Karjalaisessa 1996–99 julkaistuja kielipakinoita. Toim. Kalevi Koukkunen. WSOY, Helsinki.
- RINTALA, PÄIVI 1994: Suomen kielen lautakunnan rooli kielenhuollossa. – Kielikello 2/1994 s. 3–7.
— 1998: Kielikäsitys ja kielenohjailu. SJ 40 s. 47–66.
— 2000: Oikeakielisydestä kielenhuoltoon. – Kielikello 1/2000 s. 19–23.
- RÄIKKÄLÄ, ANNELI 1991: Taipuuko titteli? – Kielikello 1/1991 s. 17–21.
- SAARIMAA, E. A. 1941: Oikeakielisyyttä. Epäsuomalaisia attribuutteja. – Vir. 45 s. 261–266.
— 1947: Kielenopas. Oikeakielisyysohjeita. WSOY, Helsinki.
- SADENIEMI, MATTI 1963: Arvonimien taivutuksesta. – Kielivartio. Yleisradiossa pidettyjä kielipakinoita. TL 25. 2. painos, julkaissut Suomen Akatemian kielitoimisto.
— 1965: Tittelin taivutuksesta. – Virke. Äidinkielen opettajain liiton jäsenlehti 5/1965 s. 11. Helsinki.
— 1970: Kielenkäytön kysymyksiä. TL 18. 3. painos.
- SAVINIEMI, MAIJA 2005: Toimittajat ja kielenhuolto. – Kielikello 3/2005 s. 22–24.
- SETÄLÄ, E. N. 1966 [1880]: Suomen kielen lauseoppi. 15. painos, tarkistanut Matti Sadeniemi. Otava, Helsinki.
- SIRO, PAAVO 1964: Suomen kielen lauseoppi. Sanoma Osakeyhtiö, Helsinki.
- SJ = Sananjalka. Suomen kielen seuran vuosikirja. Turku.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia. Helsinki.

- SORJANEN, TIMO 1999: Suomen kieli. Käyttäjän käsikirja. 2. painos. Gummerus, Helsinki.
- SUORSA, MINNA 1994: Mitä on taekwondo? Kuuluvatko oktaavi ja kvintti urheiluun? Suomen kielen perussanakirjan urheilusanoista. – Kielikello 3/1994 s. 26–28.
- T[ARKIAINEN, VILJO] 1921: Erisnimen substantiiviattribuutti. – Vir. 25 s. 45–46.
- TL = Tietolipas. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- VILKUNA, MARIA 1996: Suomen lauseopin perusteet. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Edita, Helsinki.
- Vir. = Virittäjä. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Helsinki.